

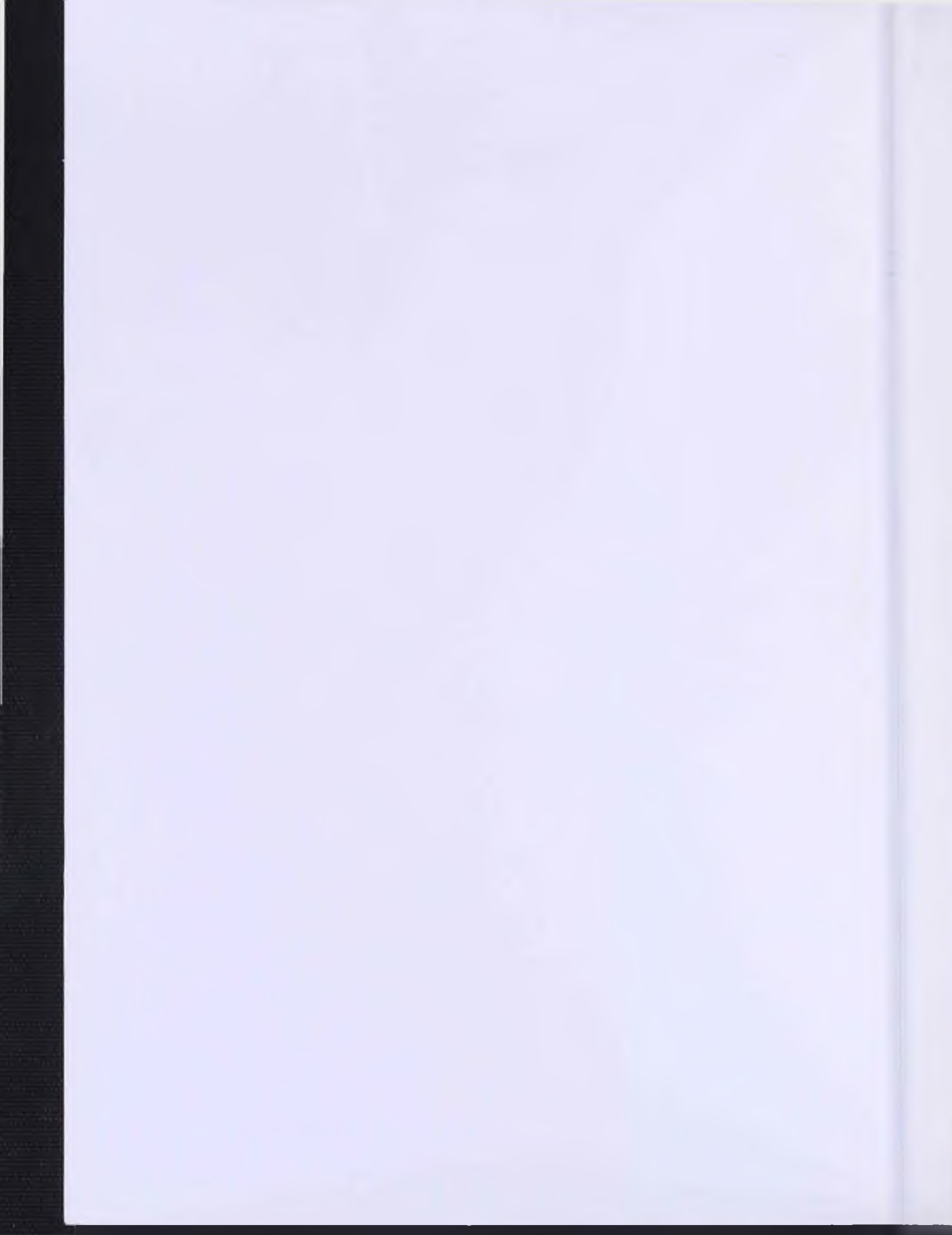
MAREA TABLĂ DE ȘAH

ZBIGNIEW BRZEZINSKI

GEOPOLITICA LUMILOR SECOLULUI XX

UNIVERS
ENCICLOPEDIC

ZBIGNIEW BRZEZINSKI
MAREA TABLĂ DE ȘAH

Coordonatorul colecției: Ambasador GEORGE MAIOR

Redactor: ELISABETA SIMION

Tehnoredactori: LILIANA KIPPER, MARIANA MÎRZEA

Coperta: SILVIU IORDACHE

GEOPOLITICA LUMILOR SECOLULUI XXI

ZBIGNIEW BRZEZINSKI

MAREA TABLĂ DE ȘAH

*Supremația americană
și
imperativele sale geostrategice*

Traducere de Aureliana Ionescu

univers enciclopedic

București, 2000

© 1997 Zbigniew Brzezinski
Published by BasicBooks, a division of Harper Collins Publishers,
Inc., 10 East 53rd Street, New York, NY 10022

Toate drepturile asupra acestei versiuni aparțin
Editurii UNIVERS ENCICLOPEDIC

ISBN 973-9436-24-2

*Studenților mei – pentru a-i ajuta
să construiască lumea de mâine*

SUMAR

Lista hărților	9
Lista schemelor și tabelelor	10
<i>Introducere</i>	
Politica superputerii	11
<i>Capitolul 1</i>	
Un nou tip de hegemonie	13
Scurtul drum spre supremația mondială	13
Prima putere mondială	20
Sistemul mondial american	35
<i>Capitolul 2</i>	
Tabla de șah eurasiatică	42
Geopolitică și geostrategie	49
Jucători strategici și pivoți geopolitici	53
Opțiuni decisive și provocări potențiale	61
<i>Capitolul 3</i>	
Cap de pod al democrației	70
Măreție și ispășire	74
Obiectivul principal al Americii	85
Agenda istorică a Europei	95

Capitolul 4

Gaura neagră 102

Noua situație geopolitică a Rusiei 102

Fantasmagoria geostrategică 111

Dilema unicei alternative 134

Capitolul 5

Balkanii Eurasiei 139

Cazanul etnic 141

Multipla rivalitate 153

Nici dominare, nici excludere 166

Capitolul 6

Ancora extrem-orientală 170

China: o putere nu mondială, ci regională 177

Japonia: o putere nu regională, ci internațională 193

Adaptarea geostrategiei Americii 206

Capitolul 7

Concluzii 215

O geostrategie pentru Eurasia 218

Un sistem de securitate trans-eurasiatic 230

După ultima superputere mondială 231

HĂRȚI

Blocul chino-sovietic și cele trei fronturi strategice importante	17
Imperiul Roman la apogeul său	21
Imperiul Dinastiei manciuriene la apogeul său	25
Întinderea aproximativă a stăpânirii Imperiului Mongol la 1280	27
Supremația mondială a Europei la 1900	29
Supremația britanică, 1860–1914	31
Supremația mondială a Americii	33
Continental central geopolitic al lumii și extremitățile sale de importanță vitală	44
Tabla de șah eurasiatică	46
Zona globală de violență mocnindă	66
Sfere geopolitice de interes special ale Franței și Germaniei	77
Aceasta este adevărata „Europă“?	96
După 2010: Nucleul principal de securitate al Europei	100
Pierdere de control ideologic și restrângere teritorială imperială	109
Baze militare ruse în fostul spațiu sovietic	123
Balcanii Eurasiei	140
Principalele grupuri etnice din Asia Centrală	142
Zona etno-lingvistică turcă	154

Interesele în competiție ale Rusiei, Turciei și Iranului	155
Conducte de petrol caspico-mediteraneene	164
Diferende teritoriale și de frontieră în Asia de Est	174
Posibila întindere a sferei de influență a Chinei și punctele de coliziune	184
Suprapuneri între o Chină Mare și o Coaliție americano-japoneză anti-China	204

LISTA SCHEMELOR ȘI TABELELOR

Continentele: Suprafața	45
Continentele: Populația	45
Continentele: Produsul Național Brut	45
Organizații europene	71
Membru U.E.: Procedura de aderare	98
Date demografice pentru Balcanii Eurasiei	144
PIB și export la Balcanii Eurasiei	145
Forțe armate în Asia	175

INTRODUCERE

POLITICA SUPERPUTERII

Din momentul în care continentele au început să fie interdependente din punct de vedere politic, adică acum aproximativ 500 de ani, Eurasia a fost în permanență centrul de putere al lumii. Pe căi diferite, în perioade diferite, popoarele Eurasiei — dar mai ales acelea de la extremitatea ei vest-europeană — au pus stăpânire și au dominat celelalte regiuni ale lumii, astfel că statele eurasiatice au dobândit un statut special și s-au bucurat de privilegiile de a fi principalele puteri ale lumii.

Ultimul deceniu al secolului al XX-lea a fost martorul unor răsturnări dramatice în politica mondială. Pentru prima oară în istorie o putere non-eurasiatică s-a impus nu numai ca principal arbitru în relațiile de putere din Eurasia, dar și ca supremă putere în lume. Destrămarea și prăbușirea Uniunii Sovietice au fost ultima treaptă în ascensiunea rapidă a unei puteri din emisfera vestică — Statele Unite ale Americii — ca singura și, de fapt, prima putere cu adevărat globală.

Cu toate acestea, Eurasia își păstrează importanța geopolitică. Nu numai că extremitatea ei vestică — Europa — deține încă o mare parte din puterea economică și politică a omenirii, dar partea sa estică — Asia — a devenit, în ultima vreme, un periculos centru de creștere economică și de sporită influență politică. Prin urmare, problema modului în care America, angajată la scară planetară, poate face față complexelor relații de putere din Eurasia — în special, dacă ea poate preîntâmpina apariția unei puteri eurasiatice

dominante și potrivnice — rămâne fundamentală pentru capacitatea Americii de a-și exercita supremația mondială.

Rezultă deci că, pe lângă preocuparea pentru dezvoltarea diferitelor noi dimensiuni ale puterii (tehnologie, comunicații, informații, precum și comerț și finanțe), politica externă americană trebuie să se preocupe în continuare de dimensiunea geopolitică și să-și folosească influența în Eurasia în așa fel încât să creeze un echilibru continental stabil, cu Statele Unite ca arbitru politic.

Eurasia este astfel tabla de șah pe care continuă să se dea bătălia pentru supremația mondială, iar această luptă implică geostrategia — administrarea strategică a intereselor geopolitice. Este demn de atenție faptul că nu mai departe decât în 1940 doi aspiranți la puterea mondială, Adolf Hitler și Iosif Stalin, au fost de acord în mod explicit (la negocierile secrete din luna noiembrie a acelui an) că America ar trebui exclusă din Eurasia. Fiecare din ei realiza că pătrunderea puterii americane în Eurasia ar periclita propriile lui ambiții de dominație mondială. Fiecare împărțea supoziția că Eurasia e centrul lumii și că acela care controlează Eurasia controlează lumea. Jumătate de secol mai târziu chestiunea a fost redefinită: va dăinui supremația Americii în Eurasia și în ce scopuri ar putea fi ea aplicată?

Obiectivul fundamental al politicii americane ar putea fi benefic și vizionar: modelarea unei comunități mondiale cu adevărat cooperante, în conformitate cu tendințele pe termen lung și cu interesele fundamentale ale omenirii. Dar, în același timp, este imperios necesar ca să nu apară nici un concurent eurasiatic capabil să domine Eurasia și astfel să concureze America. De aceea, *scopul acestei cărți este formularea unei geostrategii cuprinzătoare și integrale pentru Eurasia.*

ZBIGNIEW BRZEZINSKI
Washington. D.C.
aprilie 1997

CAPITOLUL 1

UN NOU TIP DE HEGEMONIE

Hegemonia s-a născut o dată cu omenirea. Dar actuala supremație a Americii este distinctă prin rapiditatea apariției, anvergura mondială și modul de exercitare. În decursul unui singur secol, America s-a transformat — și a fost transformată de către dinamica internațională — dintr-o țară relativ izolată din emisfera vestică într-o putere de o bogăție și forță de dominație fără precedent în istoria omenirii.

SCURTUL DRUM SPRE SUPREMAȚIA MONDIALĂ

Războiul hispano-american din 1898 a fost primul război de cucerire dus de America în afara hotarelor sale. El a deschis calea extinderii puterii americane în Pacific, dincolo de Hawaii, spre Filipine. La începutul acestui secol, strategii americani erau deja preocupați de dezvoltarea doctrinei unei supremații navale asupra celor două oceane, iar marina americană începuse să conteste concepția că Anglia „domnește peste mări“.

Revendicarea de către America a unui statut special de unic apărător al securității emisferei vestice — statut proclamat la începutul secolului prin Doctrina Monroe și ulterior justificat de așa-zisul „destin evident“ al Americii — s-a accentuat după

construirea Canalului Panama, ce facilita dominația navală atât asupra Oceanului Atlantic, cât și asupra Oceanului Pacific.

Baza crescânderii ambiții geopolitice ale Americii era rapida industrializare a economiei țării. La izbucnirea primului război mondial puterea economică în creștere a Americii reprezenta deja circa 33% din P.N.B. mondial, ceea ce surclasa Marea Britanie ca principală putere industrială a lumii. Acest remarcabil dinamism economic a fost favorizat de o cultură care încuraja experimentul și inovația. Instituțiile politice și economia de piață liberă din America au creat posibilități nemaiîntâlnite pentru inventatori ambițioși și iconoclaști, pe care privilegiile arhaice sau ierarhiile sociale rigide nu îi împiedicau să urmărească înfăptuirea propriilor vise. Pe scurt, cultura națională era deosebit de prielnică creșterii economice și, prin atragerea și asimilarea rapidă a celor mai talentate personalități din străinătate, ea înlesnea de asemenea expansiunea puterii naționale.

Primul război mondial a oferit prima ocazie pentru o masivă lansare în Europa a forței militare americane. O putere până atunci relativ izolată și-a transportat prompt peste Atlantic mai multe sute de mii de militari — o expediție militară transoceanică fără precedent ca desfășurare și amploare, care semnală apariția unui nou important jucător pe arena internațională. Fapt tot atât de important, războiul a determinat, în același timp, primul important efort diplomatic american de a aplica principiile americane în găsirea unei soluții la problemele internaționale ale Europei. Celebrele „Patrusprezece Puncte” ale lui Woodrow Wilson au reprezentat înculcarea idealismului american în geopolitica europeană, idealism consolidat de puterea americană. (În urmă cu 15 ani, Statele Unite jucaseră rolul principal în rezolvarea unui conflict din Extremul Orient, acela dintre Rusia și Japonia, impunându-și, și prin aceasta, crescândă talie internațională.) Fuziunea dintre idealismul american și puterea americană s-a făcut astfel din plin simțită pe scena lumii.

Totuși, strict vorbind, primul război mondial era încă un război predominant european, nu mondial. Dar caracterul său autodestructiv a marcat începutul sfârșitului predominării politice, economice și culturale a Europei asupra restului lumii. Pe parcursul războiului nici una dintre puterile europene nu a fost capabilă să

obțină o victorie decisivă — iar rezultatul războiului a fost serios influențat de intrarea în conflict a unei puteri non-europene în ascensiune: America. Din acest moment, Europa avea să devină din ce în ce mai mult obiectul, și mai puțin subiectul politicii mondiale de putere.

Dar această scurtă izbucnire de primat mondial american nu a produs o angajare continuă a Americii în chestiunile internaționale. În schimb, ea s-a retras rapid într-o combinație auto-mulțumitoare de izolaționism și idealism. Deși pe la jumătatea anilor '20 și începutul anilor '30 totalitarismul devenea din ce în ce mai puternic pe continentul european, puterea americană — care atunci includea o puternică flotă pe două oceane ce depășea în mod clar marina britanică — nu s-a implicat. Americanii au preferat să fie spectatori la politica mondială.

Conceptul american de securitate, bazat pe o viziune a Americii ca insulă continentală, a fost în acord cu această predispoziție. Strategia americană se concentra asupra apărării țărmurilor sale, având astfel un orizont îngust-național, fără a se gândi prea mult la considerentele internaționale sau globale. Principalii actori internaționali erau, încă, puterile europene și, din ce în ce mai mult, Japonia.

Era europeană în politica mondială a luat sfârșit definitiv în cursul celui de-al doilea război mondial, primul război cu adevărat mondial. Desfășurat pe trei continente simultan, oceanele Atlantic și Pacific fiind și ele puternic disputate, dimensiunea sa mondială a fost demonstrată în mod simbolic atunci când soldații britanici și japonezi — care reprezentau, respectiv, o îndepărtată insulă din Vestul Europei și o insulă similară din Estul Asiei — s-au ciocnit la o distanță de mii de mile de patriile lor pe frontiera indiano-birmaneză. Europa și Asia deveniseră un unic câmp de bătaie.

Dacă războiul s-ar fi încheiat printr-o victorie clară a Germaniei naziste, o unică putere europeană ar fi apărut ca putere mondială dominantă. (Victoria Japoniei în Pacific ar fi adus pentru acea națiune rolul dominant în Extremul Orient, dar, după toate probabilitățile, Japonia nu ar fi rămas doar un hegemon regional.) În schimb, înfrângerea Germaniei a fost în mare măsură pecetluită de cei doi învingători extra-europeni, Statele Unite și Uniunea

Sovietică, care au devenit moștenitoarele nerealizate tendințe ale Europei către supremația mondială.

Următorii cincizeci de ani au fost dominați de competiția bipolară dintre America și Uniunea Sovietică pentru supremația mondială. În unele privințe, competiția dintre Statele Unite și Uniunea Sovietică a reprezentat împlinirea teoriilor celor mai dragi geopoliticienilor: ea a adus în arenă principala putere maritimă a lumii, care domină două oceane, Pacific și Atlantic, împotriva principalei puteri de uscat a lumii, deținătoare a supremației în *heartland*-ul¹ eurasiatic (cu blocul chino-sovietic care cuprindea un spațiu amintind, cu putere, întinderea Imperiului Mongol). Aspectul geopolitic nu putea fi mai clar: America de Nord împotriva Eurasiei, având ca miză lumea întreagă. Câștigătorul ar fi dominat cu adevărat globul pământesc. Nimeni nu i-ar mai fi stat în cale, odată victoria obținută.

Fiecare rival lansa în întreaga lume un apel ideologic impregnat cu optimism istoric, care justifica, pentru fiecare din ele, eforturile necesare și, în același timp, îi întărea convingerea în victoria inevitabilă. Fiecare rival își domina clar propriul spațiu — spre deosebire de aspiranții imperiali europeni la hegemonie mondială, dintre care nici unul nu a reușit vreodată cu adevărat să-și impună predominarea decisivă în interiorul Europei înseși. Iar fiecare dintre cele două rivale își folosea ideologia pentru a-și consolida dominația asupra respectivilor săi vasali sau tributari într-un mod care amintea oarecum de epoca războaielor religioase.

Combinația dintre dimensiunile geopolitice mondiale și declarata universalitate a dogmelor rivale a dat competiției o intensitate nemaîntâlnită. Dar un factor suplimentar — și el plin de implicații mondiale — a făcut ca această competiție să fie cu adevărat unică.

¹ Nota traducătorului: *Heartland*: concept introdus de Harold Mackinder (1861–1947) în articolul „The Geographical Pivot of History”, prezentat la Royal Geographic Society în ian.1904. Mackinder înțelegea prin *heartland* „partea centrală a Eurasiei, zona-pivot a politicii mondiale”, „acea zonă a Eurasiei inaccesibilă vapoarelor și controlată de Rusia”. (Conform *International Encyclopaedia of Social Sciences*, vol. 9, The Macmillan Company & The Free Press, N.Y., Collier–Macmillan Publishers, London, 1972.)

Apariția armelor nucleare însemna că un război frontal, de tip clasic, între cei doi rivali principali putea nu numai să atragă după sine distrugerea lor reciprocă, dar și să aibă consecințe fatale pentru o parte însemnată din omenire. Intensitatea conflictului era astfel supusă simultan unei extraordinare auto-constrângerii din partea ambilor rivali.

Pe tărâm geopolitic, războiul era purtat în mare măsură la extremitățile Eurasiei înseși. Blocul chino-sovietic domina majoritatea Eurasiei, dar nu îi controla extremitățile. America de Nord reușise să-și consolideze poziția atât la extremitatea vestică, cât și la cea estică ale marelui continent eurasiatic. Apărarea acestor capete de pod continentale (rezumată, pe „frontul” de vest de către Blocada Berlinului și pe cel de est de către Războiul din Coreea) a fost astfel primul test strategic pentru ceea ce avea să fie cunoscut sub denumirea de Războiul Rece.

În faza finală a Războiului Rece, pe harta Eurasiei (vezi harta de mai sus) a apărut un al treilea „front” defensiv: cel sudic. Invadarea Afganistanului de către sovietici a provocat o ripostă

americană pe două direcții: asistența directă pentru rezistența autohtonă din Afganistan în scopul blocării armatei sovietice; și o intensificare pe scară mare a prezenței militare americane în Golful Persic pentru a descuraja o eventuală înaintare spre sud a puterii militare sau politice sovietice. Statele Unite și-au asumat obligația de a apăra regiunea Golfului Persic, în conformitate cu propriile interese de securitate în vestul și estul Europei.

Faptul că America de Nord a frânat cu succes eforturile blocului eurasiatic de a obține stăpânirea efectivă asupra întregii Eurasii — proces în care ambele părți s-au abținut până la final de la o ciocnire militară directă de teama unui război nuclear — însemna că rezultatul disputei era decis în cele din urmă pe căi non-militare. Vitalitatea politică, flexibilitatea ideologică, dinamismul economic, atractivitatea culturală au devenit dimensiuni decisive.

Coaliția condusă de America și-a păstrat unitatea, în timp ce blocul chino-sovietic s-a dezmembrat în mai puțin de două decenii. În parte, aceasta s-a datorat flexibilității mai mari a coaliției democratice, în contrast cu caracterul ierarhic și dogmatic — dar și fragil — al lagărului comunist. Prima presupunea împărtășirea unor valori, dar fără un cadru doctrinar formal. A doua pune accent pe corectitudinea dogmatică, cu un singur centru autorizat de interpretare. Principalii vasali ai Americii, de asemenea, erau cu mult mai slabi decât ea, în timp ce Uniunea Sovietică nu putea trata la nesfârșit China ca pe o subordonată. Rezultatul s-a datorat și faptului că partea americană s-a dovedit mult mai dinamică din punct de vedere economic și tehnologic, în timp ce Uniunea Sovietică a stagnat treptat și nu a putut concura eficient nici în ce privește creșterea economică, nici tehnologia militară. În schimb, decăderea economică a generat demoralizarea ideologică.

De fapt, puterea militară sovietică — și teama pe care ea le-o inspira occidentalilor — a ascuns multă vreme inegalitatea esențială dintre cei doi opozanți. America era pur și simplu mult mai bogată, mult mai avansată tehnologic, mult mai mobilă și mai novatoare din punct de vedere militar, mult mai atrăgătoare și mai creatoare pe tărâm social. Constrângerile ideologice subminau potențialul creator al Uniunii Sovietice, făcând astfel ca sistemul său să fie din ce în ce mai rigid, iar economia — din ce în ce mai

risipitoare și mai puțin competitivă din punct de vedere tehnologic. Câtă vreme nu izbucnea un război în care părțile s-ar fi distrus reciproc, într-o competiție pe termen lung balanța trebuia să se incline în cele din urmă în favoarea Americii.

De asemenea, rezultatul final a fost puternic influențat de considerente culturale. Coaliția condusă de America accepta, în general, ca pozitive, multe din trăsăturile culturii politice și sociale americane. Cei mai importanți doi aliați ai Americii, de la extremele vestice și estice ale Eurasiei, Germania și Japonia, s-au însă-nătoșit economic în contextul unei admirații aproape nelimitate pentru tot ce este american. Foarte mulți considerau că America reprezintă viitorul, că este o societate demnă de admirație și care merită să fie imitată.

În schimb, Rusia era disprețuită din punct de vedere cultural de către majoritatea „vasalilor“ săi din Europa Centrală și încă și mai mult de către aliatul său principal — și din ce în ce mai sigur pe sine — din est: China.

Pentru locuitorii Europei Centrale, dominația rușilor însemna izolarea de ceea ce ei considerau a fi patria lor filozofică și culturală: Europa Occidentală și tradițiile ei religioase creștine. Mai rău, însemna dominația de către un popor pe care central-europenii îl considerau, deseori pe nedrept, ca inferior lor din punct de vedere cultural.

Chinezii, pentru care cuvântul „Rusia“ înseamnă „țara nesătulă“, erau disprețuitori chiar mai fățiș. Deși inițial ei contestaseră numai pe tăcute pretențiile Moscovei privind valabilitatea generală a modelului sovietic, la un deceniu de la revoluția comunistă chineză ei au pus hotărât sub semnul întrebării primatul ideologic al Moscovei și chiar au început să-și exprime deschis disprețul tradițional față de barbarii cu care se învecinau la nord.

În fine, chiar în interiorul Uniunii Sovietice, 50% din populație, care era ne-rusă, a sfârșit prin a respinge dominația Moscovei. Treptata trezire a ne-rușilor însemna că ucrainenii, georgienii, armenii și azerii au început să privească puterea sovietică ca pe o formă de dominație imperială străină, de către un popor față de care nu se simțeau inferiori cultural. În Asia Centrală aspirațiile naționale puteau fi mai slabe, dar aceste popoare erau stimulate suplimentar de

o crescândă conștiință a identității islamice, intensificată de cunoașterea faptului că în alte părți avea loc o decolonizare.

Ca atâtea imperii înaintea sa, Uniunea Sovietică a fost supusă în cele din urmă imploziei și dezmembrării, căzând victimă nu atât unei înfrângerii militare directe, cât unei dezintegrări accelerate de către tensiunile economice și sociale. Soarta sa a confirmat observația competentă a unui savant care spunea că

„imperiile sunt în mod inerent instabile politic, deoarece părțile subordonate preferă aproape întotdeauna o mai mare autonomie, iar contra-elitele din aceste părți acționează aproape întotdeauna, când au ocazia, pentru a obține o mai mare autonomie. În acest sens, imperiile nu *se prăbușesc*, ci, mai degrabă, *se dezintegrează*, de obicei foarte încet, deși uneori deosebit de repede”¹.

PRIMA PUTERE MONDIALĂ

Prăbușirea rivalei sale a adus America într-o situație unică. Ea a devenit, simultan, prima și unica putere cu adevărat mondială. Și totuși supremația mondială a Statelor Unite amintește în multe privințe de imperii mai vechi, fără a ține seama de dimensiunile lor regionale mai restrânse. Aceste imperii își bazau puterea pe o ierarhie de vasali, tributari, protectorate și colonii, în care cei aflați în afară erau în general priviți ca barbari. Până la un anumit punct, această terminologie anacronică nu e întru totul neadecvată pentru unele din statele aflate acum în interiorul orbitei americane. Ca și în trecut, exercitarea puterii „imperiale” americane decurge în mare măsură din organizarea superioară, din capacitatea de a mobiliza prompt, în scopuri militare, vaste resurse economice și tehnologice, din farmecul cultural neclar, dar însemnat al modului de viață

¹ Donald Puchala, *The History of the Future of International Relations*, în „Ethics and International Affairs”, 8 (1994), p. 183.

american. din dinamismul absolut și competitivitatea înăscută ale elitelor politice și sociale americane.

Și imperiile mai vechi întrunesc aceste caracteristici. Roma e prima care vine în minte. Acest imperiu a fost întemeiat pe parcursul a aproape 2 secole și jumătate printr-o susținută expansiune teritorială către nord, apoi și spre vest și spre sud, ca și prin stabilirea unui control maritim eficient asupra întregului litoral al Mării Mediterane. Ca întindere geografică, imperiul a atins punctul culminant în jurul anului 211 d.Hr. (vezi harta de mai jos). Roma avea o organizare statală centralizată și o economie unică și autonomă. Puterea sa imperială era exercitată cu grijă și hotărâre printr-un complex sistem de organizare politică și economică. Un sistem, proiectat strategic, de drumuri și rute navale, pornind din Capitală, permitea rapida redислоcare și concentrare a legiunilor romane staționate în diversele state vasale și provincii tributare — în eventualitatea unei amenințări serioase împotriva securității imperiului.

Imperiul Roman la apogeul său

În perioada de apogeu a imperiului, legiunile romane desfășurate în străinătate numărau nu mai puțin de trei sute de mii de oameni — o forță remarcabilă, cu atât mai distructivă cu cât romanii aveau tactică și armament superioare, iar centrul era capabil să ordone redислоcări relativ rapide. (Este frapant să observăm că în 1996, America, o putere suverană cu un teritoriu mult mai populat, proteja extremitățile stăpânirii sale staționând 296 000 soldați profesioniști în afara hotarelor sale.)

Totuși, puterea imperială a Romei se baza și ea pe o importantă realitate psihologică. *Civis Romanus sum* — „Eu sunt cetățean roman“ — era cea mai înaltă auto-definire posibilă, motiv de mândrie, și pentru mulți — o aspirație. Acordat, în cele din urmă și celor ce nu erau născuți romani, statutul solemn de cetățean roman era o expresie a superiorității culturale care explică conștiința puterii imperiale despre misiune. Aceasta nu numai că legitima dominația Romei, dar îi și făcea pe cei supuși ei să-și dorească asimilarea și includerea în structura imperială. Superioritatea culturală, considerată de către dominatori ca de la sine înțeleasă și recunoscută de către dominați, întărea astfel puterea imperială.

Această putere imperială uriașă, în mare măsură necontestată, a dăinuit aproape 300 de ani. Cu excepția amenințării reprezentate, la un moment dat, de apropiata Cartagină și, la hotarul estic, de Imperiul parților, lumea din afara imperiului era în mare măsură barbară, prost organizată, capabilă — de cele mai multe ori — doar de atacuri sporadice și în mod evident inferioară cultural. Câtă vreme imperiul era capabil să-și mențină vitalitatea și unitatea internă, lumea exterioară nu reprezenta nici un fel de concurență.

Trei cauze majore au dus la prăbușirea finală a Imperiului Roman. Mai întâi, imperiul a devenit prea mare pentru a fi condus dintr-un singur centru, dar împărțirea lui într-o jumătate vestică și una estică a distrus automat caracterul de monopol al puterii sale. În al doilea rând, și în același timp, lunga perioadă de exagerată încredere în sine a puterii imperiale a generat un hedonism cultural, care, treptat, a erodat dorința de mărire a elitei politice. În al treilea rând, inflația prelungită a subminat și ea capacitatea sistemului de a se susține în absența sacrificiului social pe care cetățenii nu mai erau dispuși să-l facă. Decăderea culturală, divizarea politică și

inflația financiară, toate au contribuit la subminarea Romei, făcând-o vulnerabilă chiar față de barbarii din apropierea granițelor ei.

După standardele noastre de azi, Roma nu era o putere cu adevărat mondială, ci regională. Cu toate acestea, dată fiind starea de izolare între diversele continente de pe glob ce exista în acele vremuri, puterea regională a Romei era de sine stătătoare și izolată, fără vreun rival imediat sau chiar îndepărtat. Imperiul Roman era astfel o lume în sine, cu o organizare politică excelentă și o superioritate culturală care au făcut din el precursorul sistemelor imperiale de mai târziu, chiar cu o mai mare întindere geografică.

Chiar și așa, Imperiul Roman nu era unic. Imperiile roman și chinez au apărut aproape în același timp, deși nici unul nu avea cunoștință de existența celuilalt. Pe la anul 221 î.Hr. (perioada Războaielor punico dintre Roma și Cartagina), unificarea realizată de statul Ch'in a celor șapte state existente a dus la formarea primului Imperiu chinez, care imediat a început construirea Marelui Zid din nordul Chinei cu scopul de a izola interiorul regatului de lumea barbară de la granița sa. Următorul imperiu, al Dinastiei Han, care a cunoscut înflorirea după anul 140 î.Hr., era și mai impresionant prin întindere și organizare. La începutul erei creștine nu mai puțin de 57 de milioane de oameni erau supuși autorității sale. Această cifră uriașă, ea însăși fără precedent, demonstrează extraordinara eficacitate a controlului centralizat exercitat printr-o birocrație centralizată și represivă. Stăpânirea imperială se întindea până în Coreea de azi, părți din Mongolia și mare parte din litoralul chinez. Cu toate acestea, aproape ca și Roma, Imperiul Dinastiei Han a început și el să fie afectat de frământări interne, iar prăbușirea sa definitivă a fost grăbită prin împărțirea sa, în anul 220 d.Hr., în trei regate independente.

Istoria ulterioară a Chinei a cuprins perioade de reunificare și extindere, urmate de decădere și fărâmițare. De mai multe ori, China a reușit să instaureze sisteme imperiale care erau de sine stătătoare, izolate și neamenințate din afară de nici un rival organizat. Împărțirea în trei state a regatului Dinastiei Han a fost înlăturată în anul 589 d.Hr. prin unificarea ce anunța, într-un fel, reparațiunea unui sistem imperial. Cea mai mare autoafirmare imperială a Chinei a avut loc sub dinastia manciuriană, și mai ales la

începutul dinastiei Ch'ing. Prin sec. al XVIII-lea China era din nou un imperiu în plin avânt, cu un centru imperial înconjurat de state vasale și tributare, printre care Coreea, Indochina, Thailanda, Birmania și Nepalul de astăzi. Stăpânirea Chinei se întindea astfel de la extremitatea estică a Rusiei de astăzi și până în sudul Siberiei, până la Lacul Baikal și în Kazahstanul de astăzi, spre sud spre Oceanul Indian și din nou spre est, peste Laos și Vietnamul de Nord (vezi harta de la p. 25).

Ca și în cazul Romei, imperiul era o complexă organizație financiară, economică, de învățământ și de securitate. Controlul asupra vastului teritoriu și a celor peste 300 de milioane de locuitori era exercitat pe toate aceste căi, cu un puternic accent pe autoritatea politică centralizată susținută de un serviciu de curieri deosebit de eficient. Întregul imperiu era împărțit în patru zone, care porneau de la Pekin, și delimitau zonele în care mesagerul putea ajunge într-o săptămână, în două, în trei și, respectiv, în patru săptămâni. Birocrația centralizată, pregătită din punct de vedere profesional și selectată pe criterii competitive, constituia izvorul de putere al unității imperiului.

Acea unitate era întărită, legitimată și susținută — din nou, ca și în cazul Romei — de o conștiință a superiorității culturale, adânc înrădăcinată și puternic resimțită, care a fost sporită de confucianism, o filozofie atât de utilă imperiului, ea punând accent pe armonie, ierarhie și disciplină. China — Imperiul celest — era văzută ca centrul universului, având la granițe, și dincolo de ele, doar barbari. A fi chinez însemna a fi cultivat și din acest motiv restul lumii îi datora Chinei respectul cuvenit. Această deosebită conștiință a superiorității străbătea din răspunsul pe care — chiar în faza de declin a Chinei de la sfârșitul secolului al XVII-lea — împăratul chinez l-a dat regelui George al III-lea al Marii Britanii, ai cărui emisari încercaseră să ademenească China într-o relație de comerț oferind ca daruri, în semn de bunăvoință, unele produse industriale britanice.

„Noi, prin mila Cerului, Împărat, anunțăm pe Regele Angliei să ia cunoștință de mesajul nostru:

Imperiul Celest, dominând între granițele celor patru mări..., nu pune preț pe lucrurile rare și scumpe... și nici nu avem nici cea mai mică nevoie de manufacturile țării voastre...

De aceea, noi... am ordonat celor pe care i-ați trimis cu ofranda să se întoarcă fără grijă acasă. Tu, o, Rege, trebuie doar să ne îndeplinești dorințele întărindu-ți loialitatea și jurând supunere veșnică“.

Declinul și prăbușirea succesivelor imperii chineze s-au datorat, și ele, în primul rând, factorilor interni. „Barbari“ mongoli și apoi occidentali au învins aceste imperii din cauza oboselii interne, a decăderii, a hedonismului; pierderea creativității economice și militare a vlăguit voința Chinei și mai apoi a accelerat prăbușirea ei. Puterile străine au exploatat proasta stare internă a Chinei — Anglia în Războiul opiuului din 1839–1842; Japonia, un secol mai târziu — fapt care, în schimb, a generat profundul sentiment de umilire culturală care i-a motivat pe chinezi de-a lungul

întregului secol XX, umilire și mai intensă din cauza contradicției dintre conștiința lor adânc înrădăcinată despre superioritatea culturală și înjositoarele realități politice din China postimperială.

Mai mult decât în cazul Romei, China imperială ar fi astăzi clasificată ca putere regională. Dar, în zilele ei de glorie, China nu avea egal pe glob, în sensul că nici o altă putere nu era capabilă să-i pună sub semnul întrebării statutul său imperial ori să se opună expansiunii ei, dacă aceasta ar fi fost dorința Chinei. Sistemul chinez era de-sine-stătător și autonom, bazându-se, în primul rând, pe o identitate etnică comună, cu o relativ limitată extindere a puterii centrale asupra statelor tributare, cu etnii diferite și periferice din punct de vedere geografic.

Miezul său etnic, mare și dominant, i-a dat Chinei posibilitatea să realizeze refacerea periodică a imperiilor. Din acest punct de vedere, China a fost destul de diferită de alte imperii, în care popoare mici din punct de vedere numeric, dar cu propensiuni dominatoare au reușit, pentru o vreme, să-și impună și să-și mențină dominația asupra unor populații diferite etnic și mult mai numeroase. Dar, o dată ce dominația unor asemenea imperii era subminată, nu mai putea fi vorba de restaurarea lor.

Pentru a găsi o asemănare oarecum apropiată de definiția de astăzi a unei puteri mondiale trebuie să apelăm la remarcabilul fenomen al Imperiului Mongol. Apariția sa a fost realizată printr-o luptă intensă împotriva unor adversari importanți și bine organizați. Printre învinșii săi erau regatele Poloniei și Ungariei, forțele Sfântului Imperiu Roman, mai multe cnezate rusești și statul rus, califatul Bagdadului și, mai târziu, chiar dinastia Sung a Chinei.

Învingându-și rivalii, Genghis-Han și urmașii săi au instaurat un control centralizat asupra teritoriului pe care experții în geopolitică de mai târziu l-au considerat a fi *heartland*-ul global sau pivotul puterii mondiale. Imperiul lor continental eurasiatic se întindea de la țărmurile Mării Chinei până în Anatolia din Asia Mică și până în Europa Centrală (vezi harta). Doar în perioada de vârf a blocului stalinist chino-sovietic Imperiul Mongol de pe continentul eurasiatic a fost în sfârșit egalat în ceea ce privește întinderea conducerii centralizate asupra unor teritorii contigui.

Imperiile roman, chinez și mongol au fost precursorii regionali ai aspiranților la puterea mondială ce au apărut după aceea. În cazul

Întinderea aproximativă a stăpânirii Imperiului Mongol la 1280

Romei și al Chinei, așa cum am observat deja, structurile lor imperiale erau foarte dezvoltate, atât din punct de vedere politic, cât și economic, iar ampla răspândire și acceptare a culturii superioare a centrului exercitau un important rol de consolidare. În contrast cu acestea, Imperiul Mongol menținea dominația politică bazându-se pe cucerirea militară urmată de adaptare (și chiar asimilare) la condițiile locale.

Puterea imperială mongolă se baza în mare măsură pe dominația militară. Realizată prin aplicarea strălucită și nemiloasă a unei tactici militare superioare ce îmbina o remarcabilă capacitate de deplasare rapidă a forțelor cu concentrarea acestora în timp util, dominația mongolă nu a impus vreun sistem economic sau financiar organizat. Pe de altă parte, nici autoritatea mongolă nu

deriva dintr-un sentiment arrogant de superioritate culturală. Conducătorii mongoli erau prea puțini pentru a reprezenta o clasă conducătoare capabilă să se auto-regenereze și, în orice caz, absența unui sentiment precis și conștient al superiorității sale culturale sau chiar etnice a privat elita imperială de încrederea în sine de care avea nevoie.

De fapt, conducătorii mongoli s-au dovedit destul de sensibili la asimilarea treptată de către popoarele deseori mai avansate cultural pe care le-au cucerit. Astfel, unul dintre nepoții lui Genghis-Han, care devenise împăratul zonei chineze a împărăției marelui Han, a devenit fervent propagator al confucianismului; un altul a devenit musulman evlavios, în calitate sa de sultan al Persiei; iar un al treilea a devenit conducătorul persan din punct de vedere cultural al Asiei Centrale.

Acest factor — asimilarea stăpânitorilor de către cei stăpâniți din cauza absenței unei culturi politice dominante — ca și problemele nerezolvate ale succesiunii la tronul marelui Han care fondase imperiul au cauzat în cele din urmă sfârșitul imperiului. Statul mongol devenise prea mare pentru a fi guvernat dintr-un centru unic, dar soluția încercată — aceea de a împărți imperiul în mai multe părți de sine stătătoare — a determinat o asimilare locală încă și mai rapidă și a grăbit dezintegrarea imperiului. După ce a durat două secole, de la 1206 la 1405, cel mai mare imperiu pe uscat din lume a dispărut fără urmă.

După aceea, Europa a devenit atât centrul de putere mondială, cât și focarul principalelor lupte pentru puterea mondială. Într-adevăr, timp de aproape trei secole, mica extremitate nord-vestică a continentului eurasiatic a atins — prin extinderea puterii maritime și pentru prima oară în istorie — autentică dominație mondială, astfel că puterea europeană se întindea și se afirma pe fiecare continent al globului. Este demn de remarcat faptul că puterile imperiale hegemonice din vestul Europei nu erau foarte populate din punct de vedere demografic, mai ales dacă le comparăm cu cei pe care îi subjugau efectiv. Totuși, pe la începutul secolului al XX-lea, în afara emisferei vestice (care, cu două secole în urmă, fusese și ea supusă controlului Europei de Vest și era locuită cu precădere de

emigranți europeni și de urmașii lor), doar China, Rusia, Imperiul otoman și Etiopia erau în afara dominației Europei de Vest. (vezi harta pag. 29)

Totuși, dominația vest-europeană nu era echivalentă cu dobândirea puterii mondiale de către Europa de Vest. Realitatea esențială era aceea a supremației mondiale a Europei în ceea ce privește civilizația și aceea a unei puteri continentale europene fragmentate. Spre deosebire de cuceririle de uscat a *heartland*-ului eurasiatic de către mongoli sau mai târziu de către Imperiul rus, imperialismul european de dincolo de ocean a fost realizat prin neîncetate explorări transoceanice și prin extinderea comerțului maritim. Dar acest proces implica, de asemenea, o rivalitate continuă între principalele state europene nu numai pentru dominioanele de dincolo de ocean, ci și pentru hegemonie în interiorul Europei înseși. Consecința, din punct de vedere geopolitic, a fost aceea că supremația mondială a Europei nu decurgea din supremația, în Europa, a unei singure puteri europene.

În linia mari, până la jumătatea secolului al XVII-lea, Spania era puterea europeană supremă. Pe la sfârșitul sec. al XV-lea ea apăruse și ca o importantă putere imperială dincolo de ocean, nutrinde ambiții mondiale. Religia era folosită ca doctrină unificatoare și ca izvor de zel misionar imperial. Într-adevăr, a fost nevoie de abitrajul papal între Spania și rivala sa maritimă Portugalia pentru a se stabili împărțirea lumii în sfere coloniale spaniole și portugheze, prin tratatele de la Tordesilla (1494) și Saragossa (1529). Cu toate acestea, concurată de Anglia, Franța și Olanda, Spania nu a putut niciodată să atingă o supremație autentică, fie în Europa Occidentală, fie peste oceane.

Supremația Spaniei a făcut treptat loc supremației Franței. Până în 1815, Franța a fost puterea europeană dominantă, deși continuu contracarată de rivalii săi europeni, atât pe continent, cât și peste oceane. În timpul împăratului Napoleon I, Franța a fost foarte aproape de a stabili o autentică hegemonie asupra Europei. Dacă ar fi reușit, ar fi câștigat de asemenea statutul de putere mondială dominantă. Dar înfrângerea ei de către o coaliție europeană a restabilit echilibrul de putere pe continent.

De-a lungul secolului următor, până la primul război mondial, Marea Britanie a exercitat o dominație maritimă mondială, tot așa cum Londra a devenit principalul centru financiar și comercial al lumii, iar marina britanică „domnea peste mări”. În mod clar, Marea Britanie era puterea supremă peste mări, dar, ca și cei care înaintea sa aspiraseră la supremația mondială, Imperiul Britanic nu putea domina Europa de unul singur. Mai degrabă, Anglia se baza pe o complicată diplomatie a echilibrului de putere și, eventual, pe o antantă anglo-franceză pentru a preveni dominarea continentului de către Rusia sau Germania.

Teritoriile britanice de peste mări au fost, inițial, dobândite printr-o combinație de explorare, comerț și cucerire. Dar, mai mult decât predecesorii săi roman și chinez sau rivalii săi francez și spaniol, el își datora o mare parte din rezistență percepției asupra superiorității culturale britanice. Această superioritate nu era doar o chestiune de aroganță subiectivă din partea clasei conducătoare a imperiului, ci și o perspectivă împărtășită de mulți supuși ne-britanici. Iată cuvintele primului președinte negru al Africii de Sud, Nelson Mandela: „Am fost crescut într-o școală britanică și la acea vreme Marea Britanie era patria a tot ce era mai bun în lume. Nu am renunțat la influența pe care Marea Britanie, istoria și cultura britanică au exercitat-o asupra noastră”. Superioritatea culturală, impusă cu succes și recunoscută pe tăcute, a avut ca efect reducerea necesității de a se baza pe o numeroasă forță militară pentru a menține puterea centrului imperial. Pe la 1914, doar câteva mii de soldați și funcționari civili britanici controlau aproximativ 11 milioane de mile pătrate și aproape 400 de milioane de non-britanici (vezi harta de la p. 31).

Pe scurt, Roma își exercita dominația în mare măsură prin organizare militară superioară și prin atractivitate culturală. China se baza mult pe o birocrație eficientă în conducerea unui imperiu fondat pe identitate etnică, întărindu-și dominația printr-o foarte dezvoltată conștiință a superiorității sale culturale. Imperiul mongol combina o tactică militară avansată pentru cuceriri cu o înclinație spre asimilare ca bază pentru stăpânire. Englezii (ca și spaniolii, olandezii și francezii) au câștigat întâietate fiindcă steagul lor mergea pe urmele comerțului lor și, tot așa, dominația

pe care o exercitau era consolidată printr-o organizare militară superioară și afirmarea superiorității culturale. Dar nici unul din aceste imperii nu a fost cu adevărat mondial. Nici Marea Britanie nu a fost o putere cu adevărat mondială. Nu a controlat Europa, ci doar a echilibrat-o. O Europă stabilă era crucială pentru supremația britanică pe plan internațional, iar autodistrugerea Europei ar fi însemnat inevitabil sfârșitul primatului britanic.

Spre deosebire de acestea, întinderea și universalitatea puterii mondiale americane de astăzi sunt unice. Nu numai că Statele Unite controlează toate oceanele și mările lumii, dar și-au dezvoltat o serioasă capacitate militară pentru controlul țămurilor, ceea ce îi dă posibilitatea de a-și extinde puterea și pe uscat, într-un mod semnificativ din punct de vedere politic. Bazele sale militare sunt ferm instalate la extremitățile de vest și de est ale Eurasiei și controlează și Golful Persic. Statele vasale și cele tributare Americii, unele tânjind la apropierea de Washington prin legături chiar și mai formale, punctează întregul continent eurasiatic, după cum arată harta de la p. 33.

Dinamismul economic american asigură condițiile prealabile necesare exersării supremației mondiale. La început, imediat după al doilea război mondial, economia americană se distingea de toate celelalte, ea singură furnizând peste 50% din Produsul Național Brut (PNB) al lumii. Refacerea economică a Europei Occidentale și a Japoniei, urmată de fenomenul mai larg al dinamismului economic al Asiei, însemna că ponderea Americii în PNB-ul mondial trebuia în cele din urmă să se reducă față de nivelul disproporționat de înalt din anii imediat de după război. Totuși, în perioada ulterioară încheierii Războiului Rece, ponderea Americii în PNB-ul mondial și, mai precis, partea sa din producția industrială a lumii s-a stabilizat la aprox. 30%, nivel ce a reprezentat proporția în aproape tot acest secol — în afară de acei ani excepționali imediat de după al doilea război mondial.

Și mai important, America și-a menținut și și-a mărit avansul în folosirea în scopuri militare a ultimelor descoperiri științifice și prin aceasta în crearea unei instituții militare fără egal din punct de vedere tehnologic, singura cu o influență efectivă mondială. În același timp, America și-a menținut puternicul său avantaj competitiv

în tehnologia informației, decisivă din punct de vedere economic. Superioritatea americană în sectoarele de vârf ale economiei de mâine sugerează faptul că dominația tehnologică americană nu pare că va fi abolită prea curând, dat fiind mai ales că în domeniile hotărâtoare ale economiei americanii își mențin și chiar își măresc avantajul în ce privește productivitatea față de rivalii lor vest-euro-peni sau japonezi.

Sigur, Rusia și China sunt puteri cărora le displace această hegemonie americană. La începutul anului 1996 ele au afirmat împreună acest lucru în cursul unei vizite la Beijing a președintelui rus Boris Elțin. În plus, ele posedă arsenale nucleare ce ar putea amenința interese americane vitale. Dar, fapt de o evidență brutală, pentru moment și pentru ceva timp de acum încolo, deși China și Rusia pot declanșa un război nuclear sinucigaș, nici una din ele nu îl poate câștiga. Lipsindu-le capacitatea de a trimite forțe la distanțe mari pentru a-și impune voința politică și fiind mult în urma Americii din punct de vedere tehnologic, ele nu au mijloacele de a exercita — nici de a atinge prea curând — o susținută politică cu țintă lumea întreagă.

Pe scurt, *America deține poziția supremă în cele patru domenii decisive ale puterii mondiale*: din punct de vedere militar, ea are o extindere mondială neegalată; din punct de vedere economic, ea rămâne principala locomotivă a creșterii mondiale, chiar dacă sub anumite aspecte este concurată de Japonia și Germania (dar nici una din acestea nu deține celelalte atribute ale puterii mondiale); din punct de vedere tehnologic, ea deține întâietatea în toate ramurile de vârf ale inovației; din punct de vedere cultural, în ciuda unei oarecari naivități, ea nu are rivali în atracția pe care o exercită, mai ales asupra tineretului lumii — totul îi conferă o susținere politică pe care nici un alt stat nu o egalează. *Combinăția acestor patru domenii face din America singura superputere mondială multilaterală.*

SISTEMUL MONDIAL AMERICAN

Deși superioritatea internațională a Americii evocă inevitabil similitudini cu sistemele imperiale anterioare, diferențele sunt mai

importante. Ele merg dincolo de problema extinderii teritoriale. Puterea mondială americană este exercitată printr-un sistem mondial de un anumit stil american oglindind experiența internă a Statelor Unite. Elementul central al acestei experiențe interne este caracterul pluralist atât al societății americane, cât și al sistemului său politic. Imperiile anterioare au fost întemeiate de elite politice aristocratice și în cele mai multe cazuri erau conduse de regimuri esențialmente autoritare sau absolutiste. Grosul populației imperiilor era indiferentă la politică sau, în vremurile mai recente, contaminată de sentimente și simboluri imperialiste. Dorința de glorie națională, „răspunderea omului alb”, „misiunea civilizatoare”^{**}, nemaivorbind de ocaziile de profit personal — toate au servit drept suport pentru aventuri imperiale și susținerea unor piramide de putere, în esență, ierarhic imperialiste.

Atitudinea publicului american față de extinderea în exterior a puterii americane a fost mult mai ambiguă. Publicul a sprijinit angajarea Americii în cel de al doilea război mondial în mare măsură din cauza șocului provocat de atacul Japoniei împotriva bazei americane de la Pearl Harbour. Angajarea Statelor Unite în Războiul Rece a fost, la început, sprijinită cu mai multă reticentă, până la Blocada Berlinului și la războiul din Coreea, care i-a urmat. După încheierea Războiului Rece, postura Statelor Unite de unică putere mondială nu a produs publicului american prea multă bucurie, ci mai degrabă a scos la iveală o înclinare spre definirea mai limitată a responsabilităților Americii în străinătate. Sondajele de opinie efectuate în 1995 și 1996 au arătat că publicul are o preferință generală pentru „împărțirea” puterii mondiale cu alții, mai degrabă decât pentru exercitarea ei monopolistă.

Din cauza acestor factori interni, sistemul mondial american pune accent pe tehnica cooptării (ca în cazul rivalilor învinși — Germania, Japonia, și, mai târziu, chiar Rusia) în mult mai mare măsură decât au făcut-o sistemele imperiale precedente. Ca și acestea, el se sprijină puternic pe exercitarea unei influențe indirecte asupra elitelor din țările dependente și, în același timp, profită foarte mult de atracția exercitată de principiile și instituțiile sale

* În original: „the white man's burden” (engl. — *n. tr.*).

** În original: „la mission civilisatrice” (fr. — *n. tr.*)

democratice. Toate aspectele pe care le-am enumerat mai sus sunt întărite de impactul masiv, dar invizibil al predominanței americane în domeniile comunicației mondiale, al spectacolului pop și al culturii comerciale și prin potențialul foarte evident american în ceea ce privește tehnica de vârf și capacitatea de a acționa militar pe tot globul.

Dominanța culturală a fost o fațetă subapreciată a puterii mondiale americane. Indiferent de ce s-ar putea crede despre criteriile sale estetice, cultura comercială a Americii exercită o atracție magnetică, în special asupra tineretului lumii. Această atracție ar putea decurge din aspectul hedonistic al stilului de viață pe care îl înfățișează, dar succesul său mondial nu poate fi negat. Filmele și emisiunile de televiziune americane acoperă trei sferturi din piața mondială. Muzica pop americană e la fel de dominantă, în timp ce marotele, modul de a mânca și chiar de a se îmbrăca al americanilor sunt din ce în ce mai mult imitate în întreaga lume. Limba folosită pe Internet este engleza, iar o proporție copleșitoare a conversațiilor prin computer au, de asemenea, ca țară de origine America, influențând astfel conținutul conversației mondiale. În sfârșit, America a devenit o Mecca pentru cei care caută un învățământ avansat, aproximativ o jumătate de milion de studenți străini se îndreaptă spre Statele Unite — dintre care mulți foarte dotați nu se mai întorc acasă niciodată. Absolvenți ai universităților americane pot fi găsiți în aproape fiecare guvern de pe oricare continent. Stilul multor politicieni democrați străini imită din ce în ce mai mult stilul american. Nu doar John F. Kennedy și-a găsit în străinătate imitatori zeloși, dar chiar conducători politici americani mai recenti (și mai puțin demni de glorie) au devenit obiect de studiu atent și de imitație în politică. Politicieni aparținând unor culturi total diferite, precum cea japoneză și cea britanică (de exemplu, premierul japonez de la jumătatea anilor '90, Ryutaro Hashimoto, și premierul britanic Tony Blair — observați numele „Tony“, imitând pe „Jimmy“ Carter, „Bill“ Clinton sau „Bob“ Dole) consideră că este foarte potrivit să copieze de la Bill Clinton manierele neprotocolare, abordarea populistă și tehnicile de publicitate.

Idealurile democratice, asociate cu tradiția politică americană, întăresc și mai mult ceea ce unii consideră a fi „imperialismul

cultural" american. În epoca celei mai ample răspândiri a democrației ca formă de guvernământ, experiența politică americană tinde să servească drept standard pentru imitare. Accentul sporit, în lumea întreagă, pe rolul central al Constituției și pe supremația legii asupra intereselor politice — indiferent cum se traduce în practică — se datorează forței constituționalismului american. În ultima vreme, adoptarea de către fostele țări comuniste a principiilor societății civile în detrimentul celor militare (mai ales ca o condiție preliminară pentru calitatea de membru NATO) a fost și ea puternic influențată de către sistemul american al relațiilor dintre armată și societatea civilă.

Atracția și impactul sistemului politic democratic american au fost însoțite și de atracția crescândă exercitată de modelul economic antreprenorial american care pune accentul pe comerțul liber mondial și pe competiția neîngrădită. Cum statul vest-european al bunăstării, inclusiv cel german cu accent pe „interdeterminarea” dintre patroni și sindicate, începe să piardă din avântul economic, mai mulți europeni își fac auzită părerea că ar trebui imitată metoda economică americană, mai competitivă, chiar mai lipsită de scrupule, pentru ca Europa să nu rămână și mai mult în urmă. Chiar și în Japonia, mai mult individualism în comportamentul economic este considerat din ce în ce mai mult ca un ingredient necesar succesului economic.

Accentul pus de America pe democrația politică și pe dezvoltarea economică reușește să comunice un mesaj ideologic simplu, care îi atrage pe mulți: dobândirea succesului individual sporește libertatea, generând în același timp prosperitate. Ceea ce rezultă este un puternic amestec de idealism și egoism. Împlinirea de sine este considerată un drept dat de Dumnezeu ce poate fi în același timp și în folosul altora, pentru că dă un exemplu și generează avere. Este o doctrină care îi atrage pe cei energici, ambițioși și foarte competitivi.

Răspândindu-se treptat în lume, imitarea stilului american creează un mediu mai favorabil exercitării hegemoniei americane, indirectă și, se pare, consimțită. Și, ca și în cazul sistemului american intern, această hegemonie presupune o structură complexă de instituții și proceduri legate între ele, proiectate în așa fel încât să

genereze consens și să acopere asimetriile de putere și influență. Supremația mondială americană este astfel sprijinită de un complicat sistem de alianțe și coaliții care acoperă literalmente globul.

Alianța Atlantică, reprezentată din punct de vedere instituțional de către NATO, leagă cele mai dezvoltate și mai influente state din Europa de America, făcând din Statele Unite un participant-cheie chiar și în chestiuni intra-europene. Relațiile bilaterale, politice și militare, cu Japonia leagă cea mai puternică economie asiatică de Statele Unite, Japonia rămânând (cel puțin pentru moment), în esență, un protectorat american. America participă, de asemeni, la organizații multilaterale trans-Pacificice în curs de apariție precum Forumul de Cooperare Economică Asia-Pacific (APEC), devenind participant-cheie la afacerile din acea regiune. Emisfera vestică este în general ferită de influențe exterioare, dând Americii posibilitatea de a juca un rol central în organizațiile multilaterale existente în această emisferă. Măsurile speciale de securitate din Golful Persic, mai ales după scurta misiune punitivă împotriva Irak-ului din 1991, au transformat această regiune esențială din punct de vedere economic într-un domeniu militar american. Chiar și în fostul spațiu sovietic au pătruns prin diverse aranjamente cu garanție americană în vederea strângerii cooperării cu NATO — cum ar fi Parteneriatul pentru Pace.

În plus, rețeaua mondială de organizații specializate, mai ales instituțiile financiare „internaționale“ trebuie considerate ca făcând parte din sistemul global american. Fondul Monetar Internațional (FMI) și Banca Mondială pot fi considerate ca reprezentând interese „mondiale“, iar clientela lor ca fiind lumea întreagă. În realitate, ele sunt sub puternică dominație americană, iar originile lor se află în inițiative americane, mai ales Conferința de la Bretton Woods din 1944.

Spre deosebire de imperiile precedente, acest sistem mondial vast și complex nu este o piramidă ierarhică. Mai degrabă, America se află în centrul unui univers în care totul e interconectat și în care puterea este exercitată prin continui negocieri, dialoguri, divergențe sau căutări de consens formal, chiar dacă această putere originează, în ultimă instanță, dintr-o singură sursă, adică de la Washington D.C. Acesta este locul unde partida de putere trebuie

jucată și jucată după regulile interne ale Americii. Poate că cel mai mare omagiu pe care lumea îl aduce faptului că în dominația mondială americană locul central este ocupat de procesul democratic constă în gradul în care celelalte țări sunt ele însele implicate în afacerile politice americane interne. În măsura în care pot, guvernele străine se străduiesc să-i mobilizeze pe acei americani cu care au în comun o anumită identitate națională sau religioasă. Majoritatea guvernelor străine folosesc, de asemenea, americani care fac *lobby* pentru promovarea cauzei lor, mai ales în Congres, în afară de cele aproximativ o mie de grupuri de interese străine înregistrate ca active în capitala Americii. Și comunitățile etnice americane se străduiesc să influențeze politica externă a Statelor Unite: *lobby*-ul evreiesc, grecesc și cel armean se remarcă drept cele mai eficient organizate.

Supremația americană a produs astfel o nouă ordine internațională care nu numai că imită, dar și instituționalizează, dincolo de hotarele Americii, multe dintre trăsăturile sistemului american însuși. Aceste trăsături fundamentale sunt:

- un sistem colectiv de securitate, inclusiv comandă și forțe armate integrate (NATO, Tratatul de Securitate SUA-Japonia etc.);
- cooperare economică regională (APEC, NAFTA — Acordul Nord-American al Liberului Schimb) și instituții specializate de cooperare mondială (Banca Mondială, FMI, Organizația Mondială a Comerțului);
- proceduri care pun accentul pe luarea deciziilor pe bază de consens, chiar dacă sunt dominate de Statele Unite;
- o preferință pentru relații democratice între membrii alianțelor importante;
- o structură judiciară și constituțională mondială elementară (de la Tribunalul Internațional de la Haga până la tribunalul special care judecă crimele de război din Bosnia).

Majoritatea acestui sistem a apărut în timpul Războiului Rece, ca parte a efortului Americii de a-și controla rivalul mondial — Uniunea Sovietică. Sistemul era deci gata pregătit pentru a fi pus în practică în momentul în care acest rival s-a clătinat, iar America s-a impus ca prima și singura putere mondială. Esența acestui sistem a fost bine reținută de politologul G. John Ikenberry:

„Sistemul era hegemonic deoarece era centrat în jurul Statelor Unite și reflecta mecanisme politice și principii organizatorice de tip american. Era o ordine liberală prin aceea că era legal și marcat de interacțiuni. Europeanii (și s-ar putea adăuga, japonezii) puteau reconstrui și integra societățile și economiile lor naționale în moduri propice atât hegemoniei americane, cât și libertății de a experimenta propriile lor sisteme politice, autonome și semi-independente... Evoluția acestui complex sistem a servit la «domesticirea» relațiilor dintre principalele state occidentale. Din când în când, au existat conflicte aprinse între aceste state, dar important este că ele au fost aplanate în interiorul unei ordini politice puternic înrădăcinate, stabile și din ce în ce mai bine articulate... Amenințarea cu războiul este în afara jocului»².

În acest moment, hegemonia mondială americană fără precedent nu are rival. Dar nimeni nu o va contesta în anii ce vor veni?

² Din lucrarea sa *Creating Liberal Order: The Origins and Persistence of the Postwar Western Settlement*, University of Pennsylvania, Philadelphia, noiembrie, 1995.

CAPITOLUL 2

TABLA DE ȘAH EURASIATICĂ

Pentru America, cel mai mare „premiu“ geopolitic este Eurasia. Timp de 500 de ani, scena mondială a fost dominată de puteri și popoare eurasiatice care s-au luptat între ele pentru a obține dominația regională și au căutat puterea mondială. Acum o putere ne-eurasiatică deține întâietatea față de Eurasia, iar supremația Americii în lume este dependentă direct de durata și de cât de activ este susținută preponderența sa pe continentul eurasiatic.

Evident, această condiție pentru preponderență este temporară. Dar durata ei și ceea ce îi va urma sunt de importanță hotărâtoare nu numai pentru prosperitatea Americii, ci și pentru pacea internațională în general. Apariția bruscă a primei și singurei puteri mondiale a creat o situație în care un sfârșit la fel de brusc al acestei supremații — fie din cauza retragerii Americii de pe scena mondială, fie din cauza apariției neașteptate a unui rival prosper — ar produce o mare instabilitate internațională. De fapt, ar declanșa o anarhie mondială. Samuel P. Huntington, politolog la Harvard, are dreptate atunci când afirmă hotărât:

„O lume fără supremația Statelor Unite va fi o lume cu mai multă violență și dezordine și cu mai puțină democrație și creștere economică decât o lume în care Statele Unite continuă să aibă mai multă influență decât orice altă țară în rezolvarea chestiunilor mondiale. Supremația internațională de durată a Statelor Unite este esențială pentru bunăstarea și securitatea

americanilor și pentru viitorul libertății, democrației, economiei deschise și ordinii internaționale în lume”¹.

În acest context, modul în care America „administrează” Eurasia este hotărâtor. Eurasia este cel mai mare continent de pe glob și e o axă din punct de vedere geopolitic. Puterea care ar domina Eurasia ar controla două din cele trei zone cele mai avansate și mai performante sub aspect economic din lume. O simplă privire pe o hartă ne sugerează, de asemenea, că un control asupra Eurasiei atrage după sine aproape automat și subordonarea Africii, plasând astfel emisfera vestică și Oceania în poziție periferică din punct de vedere geopolitic față de continentul principal al planetei (vezi harta de la p. 44). Aproximativ 75% din populația globului trăiește în Eurasia și o mare parte din bogățiile materiale ale lumii se află tot acolo — atât în întreprinderile, cât și în subsolul acestui continent. Eurasia deține aproximativ 60% din P.N.B. și trei sferturi din resursele energetice cunoscute ale lumii (vezi tabelele de la p. 45).

În Eurasia se află statele cele mai dinamice și mai active din punct de vedere politic. După Statele Unite, primele șase mari puteri economice și primele șase state cu cele mai mari cheltuieli pentru înarmare se află în Eurasia. Toate puterile nucleare declarate ale lumii, în afară de una, și toate cele nedecarate, în afară de una, se află în Eurasia. Cele două state din lume cele mai dens populate aspirante la hegemonie regională și influență mondială sunt eurasiatice. Toți potențialii rivali politici și/sau economici ai supremației Americii sunt eurasiatici. Cumulată, puterea Eurasiei o depășește de departe pe cea a Americii. Din fericire pentru America, Eurasia e prea mare pentru a fi o unitate din punct de vedere politic.

Astfel, Eurasia este tabla de șah pe care se dă în continuare lupta pentru supremație mondială. Deși geostrategia — administrarea strategică a intereselor geopolitice — ar putea fi comparată cu șahul, tabla de șah oarecum ovală care este Eurasia implică nu doar doi, ci mai mulți jucători, fiecare posedând diferite grade de putere.

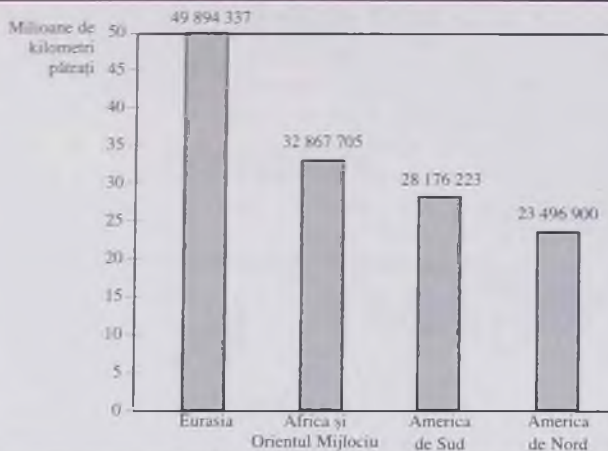
¹ Samuel P. Huntington, *Why International Primacy Matters*, în „International Security”, primăvara 1993, p. 83.

Continutul central geopolitic al lumii și extremitățile sale de importanță vitală

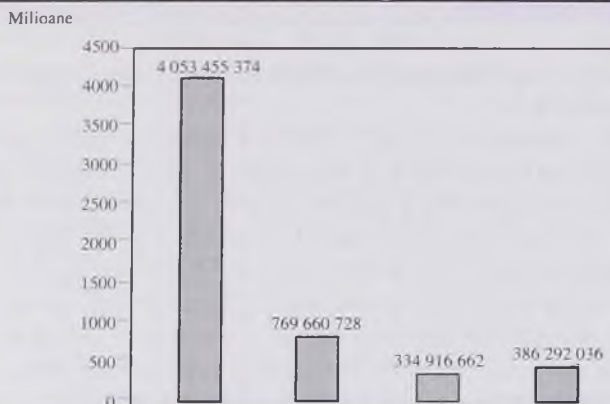
În această hartă perspectiva a fost inversată pentru a obține un efect vizual

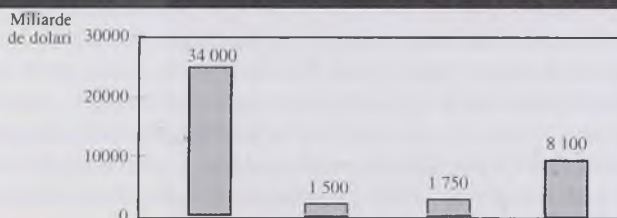
Continențele: Suprafața

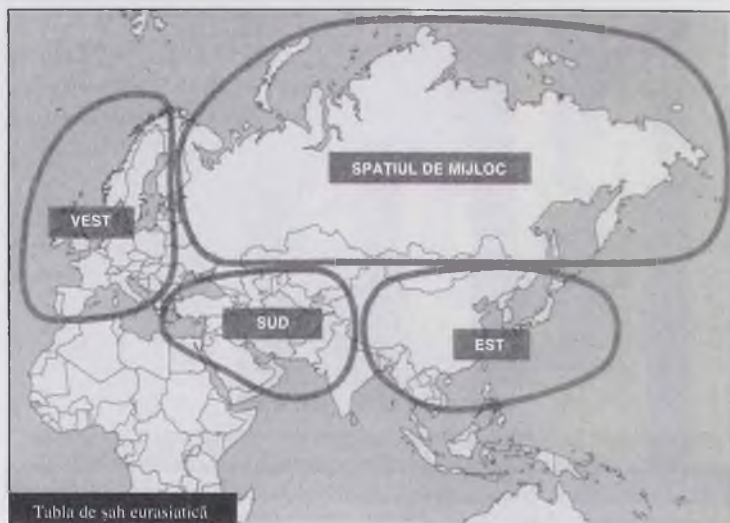

Continențele: Populația

Continențele: Produsul Național Brut

Cei mai importanți jucători se află în vestul, estul, centrul și în sudul tablei de șah.

Atât extremitatea vestică, cât și cea estică ale tablei de șah conțin regiuni dens populate și organizate, pe un spațiu relativ aglomerat, în mai multe state puternice. În cazul micii extremități vestice a Eurasiei, puterea americană este desfășurată direct. Platforma continentală extrem-orientală este locul unui jucător din ce în ce mai puternic și mai independent, care stăpânește o populație enormă, în timp ce teritoriul energicului său rival — restrâns pe câteva insule din vecinătate — și jumătate dintr-o mică peninsulă extrem-orientală formează punctul de sprijin pentru puterea americană.

Între extremitatea apuseană și cea răsăriteană se află un vast spațiu de mijloc, puțin populat, în mod frecvent fluid sub aspect politic și fragmentat organizațional, spațiu ocupat în trecut de un puternic rival pentru supremația Statelor Unite — un rival care odată își fixase ca țintă alungarea Americii din Eurasia. La sudul acestui mare platou central-eurasiatic se află o regiune anarhică din punct de vedere politic, dar bogată în energie și care ar putea fi de mare importanță pentru statele occidentale și orientale eurasiatice,

deopotrivă, incluzând, în zona sa extrem-sudică, un foarte dens populat aspirant la hegemonie regională. Eurasia, această tablă de șah uriașă și de o formă ciudată — care se întinde de la Lisabona la Vladivostok — este decorul în care se desfășoară „jocul”. Dacă Spațiul de mijloc poate fi treptat atras în crescânda orbită de influență a Vestului (unde influența americană este preponderentă), dacă Sudul nu este supus dominației unui singur jucător și dacă Estul nu se unifică într-un mod care să determine alungarea Americii din bazele sale de pe coastă, atunci se poate spune că America își atinge ținta. Dar dacă Spațiul de mijloc respinge Vestul devenind o entitate separată, hotărâtă, și fie preia controlul asupra Sudului, fie formează o alianță cu principalul jucător răsăritean, atunci supremația Americii în Eurasia se restrânge dramatic. La fel ar sta lucrurile și în cazul în care cei doi mari jucători din Est s-ar uni în vreun fel. În sfârșit, orice concediere a Americii de către partenerii săi occidentali din poziția sa avantajoasă de pe extremitatea vestică a Europei ar determina automat sfârșitul participării Americii la jocul de pe tabla de șah a Eurasiei, chiar dacă aceasta ar însemna, în același timp, eventuala subordonare a extremității vestice a acesteia de către un jucător reînsuflețit, care ocupă spațiului de mijloc. După cum se știe, sfera hegemoniei mondiale a Americii este mare, dar fără profunzime, fiind limitată de îngrădiri atât interne, cât și externe. Hegemonia americană implică exercitarea unei influențe hotărâtoare, dar, spre deosebire de imperiile din trecut, nu și a unui control direct. Înseși dimensiunile și diversitatea Eurasiei, ca și puterea unora dintre statele de aici limitează profunzimea influenței americane și amplexarea controlului său asupra cursului evenimentelor. Acest megacontinent este pur și simplu prea mare, prea populat, prea variat din punct de vedere cultural și compus din prea multe state energice sub aspect politic și ambițioase prin tradiție istorică pentru a fi supuse chiar și față de puterea mondială cea mai prosperă economic și proeminentă în plan politic. Această situație face ca de primă importanță să fie abilitatea geostrategică, desfășurarea atentă, selectivă și cu scop bine definit a resurselor americane pe uriașa tablă de șah a Eurasiei.

Fapt este de asemenea că America este prea democratică la ea acasă pentru a putea fi autoritară în afara granițelor sale. Aceasta

limitează folosirea puterii Americii, mai ales a capacității sale de intimidare militară. Nici o democrație populistă nu a atins până acum supremația internațională. Dar goana după putere nu este un scop care să declanșeze pasiunea populară, cu excepția situației în care este vorba de o amenințare sau de o provocare neașteptată împotriva accepțiunii publice despre bunăstarea internă. Auto-negarea economică (adică cheltuielile pentru apărare) și sacrificiile umane (pierderile în lupte, fie ei și dintre militarii profesioniști) pe care le solicită acest efort nu au nimic în comun cu înclinațiile democratice. Democrația nu se potrivește cu mobilizarea imperială.

Mai mult, majoritatea americanilor nu simt în general nici o satisfacție deosebită pentru că țara lor a atins noul statut de unică superputere mondială. „Triumfalismul” politic asociat cu victoria Americii în Războiul Rece a fost primit în general cu răceală și a fost obiectul unei oarecari ironizări din partea comentatorilor cu gândire mai liberală. Dintre viziunile asupra implicațiilor pe care succesul său istoric în competiția cu fosta Uniune Sovietică le-ar avea pentru America, două au fost mai atrăgătoare din punct de vedere politic: pe de o parte, există părerea că sfârșitul Războiului Rece justifică o reducere semnificativă a angajării mondiale a Americii, indiferent de consecințele asupra statutului său mondial; pe de altă parte, există perspectiva că a venit timpul autenticului multilateralism internațional, pentru care America ar trebui chiar să cedeze ceva din suveranitatea sa. Amândouă aceste școli de gândire au reclamat loialitatea unor părți din electorat.

La dilemele cu care se confruntă conducătorii americani se adaugă, complicându-le, schimbările din aspectul situației mondiale înseși: folosirea directă a forței este acum supusă mai multor constrângeri decât în trecut. Armele nucleare au redus dramatic utilitatea războiului ca instrument de politică sau chiar ca o amenințare. Crescândă interdependența economică dintre națiuni face ca exploatarea politică a șantajului economic să fie mai puțin constrângătoare. Așa se face că manevrele, diplomația, construirea de coaliții, cooptarea, însăși etalarea deliberată a propriilor avantaje politice au devenit ingredientele-cheie ale exercițiului reușit de putere geostrategică pe tabla de șah a Eurasiei.

GEPOLITICĂ ȘI GEOSTRATEGIE

Exercitarea supremației mondiale a Americii trebuie să acorde atenție faptului că geografia politică rămâne o chestiune decisivă în politica internațională. Se relatează că Napoleon a spus odată că a cunoaște geografia unei țări înseamnă a-i cunoaște politica externă. Felul în care noi înțelegem importanța geografiei politice trebuie, oricum, să se adapteze noilor realități de putere.

În aproape toată istoria politicii internaționale, dominația teritorială a fost focarul conflictelor politice. Fie automulțumire națională pentru dobândirea unui teritoriu mai mare, fie sentimentul deposeării naționale prin pierderea unui pământ „sfânt” au fost cauza majorității războaielor sângeroase duse de la apariția naționalismului. Nu este nici o exagerare în a spune că imperativul teritorial a fost mobilul principal ce a guvernat comportamentul agresiv al statelor-națiuni. Și imperiile au fost construite prin atenta acaparare și păstrare a unor puncte geografice vitale, precum Gibraltarul, Canalul Suez sau Singapore folosite ca importante puncte de închidere sau bifurcație într-un sistem de control de tip imperial.

Manifestarea extremă a legăturii dintre naționalism și posesiune teritorială și-a găsit expresia în politica Germaniei naziste și a Japoniei imperiale. Efortul de a construi „Reich-ul de-o-mie-de ani” a mers mult dincolo de scopul de a reuni toate popoarele vorbitoare de limbă germană sub un singur acoperiș politic, axându-se pe dorința de a controla „grânarele” din Ucraina și pământurile slave, ale căror populații trebuiau să furnizeze forță de muncă ieftină pentru stăpânirea imperială. În mod similar, japonezii erau obsedați de ideea că stăpânirea teritorială directă a Manciuriei și mai târziu a Indiilor Orientale Olandeze, importante producătoare de petrol, era esențială pentru împlinirea dorinței lor de putere națională și de statut mondial. Tot așa, timp de secole, măreția națională a Rusiei a fost echivalată cu acapararea de teritorii, și chiar la sfârșitul secolului al douăzecilea, insistența Rusiei de a păstra stăpânirea asupra unor popoare ne-ruse precum cecenii, care locuiesc în zona unei importante conducte de petrol, a fost justificată prin aceea că un astfel de control este esențial pentru statutul ei de mare putere.

Statele-națiuni continuă să fie elementele de bază ale sistemului mondial. Deși declinul naționalismului marilor puteri și slăbirea ideologiei au redus conținutul emoțional al politicii mondiale, — în timp ce armele nucleare au introdus restricții majore în folosirea forței —, competiția bazată pe criteriul teritoriilor domină încă în chestiunile mondiale, chiar dacă formele sale tind în prezent să fie mai pașnice. În această competiție, așezarea geografică încă este punctul de plecare în definirea priorităților externe ale unui stat-națiune, iar mărimea teritoriului național rămâne, de asemenea, unul dintre criteriile majore de stabilire a statutului și puterii.

Cu toate acestea, pentru majoritatea statelor-națiuni, chestiunea stăpânirii de teritorii pierde din importanță în ultima vreme. În măsura în care disputele teritoriale sunt încă importante în formularea politicii externe a unor state, ele sunt mai mult o chestiune de resentiment datorită negării dreptului la autodeterminare pentru „rudele“ lor etnice, despre care se consideră că sunt lipsite de dreptul de a se uni cu „patria-mamă“, sau o nemulțumire în legătură cu așa-zisul rău tratament al minorităților naționale de către un stat vecin, decât o chestiune de dobândire a unui statut național mai important prin extindere teritorială.

Din ce în ce mai mult, elitele conducătoare naționale au ajuns să recunoască că nu teritoriul, ci alți factori sunt cei mai importanți în determinarea statutului internațional al unei țări sau a gradului ei de influență internațională. Îndrăzneala în sfera economică și traducerea ei în inovație tehnologică pot fi de asemenea un criteriu-cheie de putere. Japonia oferă un exemplu extraordinar. Cu toate acestea, poziția geografică tinde încă să determine prioritățile imediate ale unui stat — și cu cât este mai mare puterea sa politică, economică și militară, cu atât este mai extinsă, dincolo de vecinii săi imediați, sfera de interese geopolitice vitale, de influență și de implicare a acestui stat.

Până nu de mult, cei mai importanți analiști ai geopoliticii discutau dacă puterea pe uscat este mai importantă decât puterea pe mare și care anume regiune a Eurasiei este esențială pentru a câștiga controlul asupra întregului continent. Unul dintre cei mai de seamă, Harold Mackinder, a declanșat această polemică la începutul secolului, prin conceptele sale, mai întâi acela de

„zona-pivotal“ eurasiatică (care includea toată Siberia și o mare parte din Asia Centrală) și mai târziu acela de *heartland* central-estic european, considerate trambuline esențiale pentru atingerea dominației asupra continentului. El și-a popularizat conceptul de *heartland* prin celebrul său aforism:

Cine conduce Europa de Est stăpânește *heartland*-ul;
Cine conduce *heartland*-ul stăpânește Eurasia și Africa;
Cine conduce Eurasia și Africa stăpânește lumea.

Geopolitica a fost de asemeni invocată de importanți geografi politici germani pentru a justifica acel „Drang nach Osten“* al țării lor, mai ales Karl Haushofer, care a adaptat conceptul lui Mackinder la nevoile strategice ale Germaniei. Un ecou mult vulgarizat al acestuia putea fi auzit și când Adolf Hitler sublinia nevoia poporului german de „Lebensraum“**.

Alți gânditori europeni din prima jumătate a acestui secol anticipaseră o deplasare spre est a centrului de gravitație geopolitic: regiunea Pacificului — în special America și Japonia — devenind moștenitorii șubredei dominații a Europei. Pentru a contracara o asemenea deplasare, geopoliticianul francez Paul Démangeon, ca și alți geopoliticieni francezi au pledat pentru o mai mare unitate între statele europene încă înainte de cel de al doilea război mondial.

Astăzi, problema geopoliticii nu mai este care parte geografică a Eurasiei este punctul de plecare pentru dominarea continentului, nici dacă puterea pe uscat este mai importantă decât cea pe mare. Geopolitica a progresat de la dimensiunea regională la cea globală, cu preponderență asupra întregului continent eurasiatic ca bază centrală pentru supremația mondială. Statele Unite, o putere non-eurasiatică, dețin acum supremația mondială, puterea lor fiind desfășurată în mod direct pe trei extremități ale continentului eurasiatic, de unde exercită o puternică influență asupra statelor care ocupă hinterlandul eurasiatic. Dar pe cel mai important spațiu de joc al lumii, Eurasia, ar putea apărea la un moment dat un potențial rival al Americii. Astfel, concentrarea asupra jucătorilor

* „Ofensiva către Est“ (în germană în original) (*n.tr.*).

** „Spațiu vital“ (în germană în original) (*n.tr.*).

principali și evaluarea corectă a terenului trebuie să fie punctele de plecare pentru formularea geostrategiei Americii în administrarea pe termen lung a intereselor sale geopolitice în Eurasia.

Sunt necesare două etape de bază:

- mai întâi, identificarea statelor eurasiatice dinamice din punct de vedere geostrategic care au puterea de a produce o posibilă importantă schimbare în distribuția internațională de putere și descifrarea principalelor obiective externe ale elitelor lor politice, ca și a posibilelor consecințe ale încercărilor acestora de a-și atinge acele obiective; determinarea exactă a statelor eurasiatice decisive din punct de vedere geopolitic a căror poziție și/sau existență au efecte catalizatoare fie asupra jucătorilor mai activi geostrategic, fie asupra situației regionale;
- în al doilea rând, formularea politicilor americane specifice în vederea contracarării, cooptării și/sau controlării statelor menționate mai sus, astfel încât să se apere și să se promoveze interesele americane vitale; conceptualizarea unei geostrategii mai cuprinzătoare care să instituie, la scară mondială, politicile americane specifice.

Pe scurt, pentru SUA, geostrategia în Eurasia implică interconectarea cu un scop bine determinat a statelor dinamice geostrategic și mânuirea atentă a statelor catalizatoare geopolitic, urmărind cele două interese americane inseparabile: pe termen scurt — păstrarea statutului său de putere mondială unică și pe termen lung — transformarea puterii americane în cooperare mondială din ce în ce mai instituționalizată. Pentru a folosi o terminologie care amintește de epoca mai brutală a vechilor imperii, cele trei imperative majore ale geostrategiei unui imperiu sunt prevenirea înțelegerilor secrete și menținerea printre vasali a unei dependențe aducătoare de securitate, menținerea în supunere și protejarea plătitorilor de tribut și împiedicarea barbarilor de a se uni.

JUCĂTORI GEOSTRATEGICI ȘI PIVOȚI GEOPOLITICI

Jucători geostrategici activi sunt acele state care au capacitatea și voința națională de a-și exercita puterea sau influența dincolo de propriile granițe în vederea schimbării actualei situații geopolitice într-o măsură care afectează interesele Americii. Ele au potențialul și/sau predispoziția de a fi instabile din punct de vedere geopolitic. Din diferite motive — căutarea „măreției” naționale, împlinirea ideologică, mesianismul religios, creșterea puterii economice — unele state chiar caută să obțină dominația regională sau o poziție mondială. Ele sunt mânate de motivații complexe și profund înrădăcinate, pe care cel mai bine le explică fraza lui Robert Browning: „ceea ce poate un om atinge trebuie să fie dincolo de ceea ce poate prinde în mâini — altfel, pentru ce e raiul?”. Astfel, aceste state au o încredere prudentă în puterea Americii, determină măsura în care propriile lor interese se suprapun sau se ciocnesc cu cele ale Americii și își formulează propriile lor obiective în Eurasia, mai limitate, uneori în complicitate, dar alteori în conflict cu politicile Americii. Statele Unite trebuie să acorde o atenție specială statelor din Eurasia care au astfel de porniri.

Pivoți geopolitici sunt acele state a căror importanță decurge nu din puterea sau din motivația lor, ci mai degrabă din așezarea lor sensibilă și din consecințele situației lor potențial vulnerabile pentru comportamentul jucătorilor geostrategici. Cel mai adesea, pivoții geopolitici sunt desemnați de poziția lor geografică, care în unele cazuri le conferă un rol special fie în asigurarea accesului în zone importante, fie în refuzarea accesului la resurse pentru jucătorul important. În unele cazuri, un pivot geopolitic poate acționa ca un scut protector pentru un stat important sau chiar o regiune. Uneori, însăși existența unui pivot geopolitic poate avea foarte semnificative urmări politice și culturale pentru un jucător geostrategic mai activ din vecinătate. Identificarea pivoților geopolitici-cheie eurasiatici de după Războiul Rece și protejarea lor este, de aceea, un aspect crucial al geostrategiei mondiale a Americii.

Ar mai fi de observat, de la început, că deși toți jucătorii geostrategici tind a fi țări importante și puternice, nu toate țările importante și puternice sunt automat jucători geostrategici. Astfel,

în vreme ce identificarea jucătorilor geostrategici este relativ ușoară, omiterea de pe lista următoare a unor țări evident importante ar necesita o justificare mai amplă.

În actuala situație mondială, cel puțin cinci jucători geostrategici-cheie și cinci pivoți geopolitici (doi dintre aceștia din urmă definindu-se, poate, parțial, și ca jucători) pot fi identificați pe noua hartă politică a Eurasiei. Franța, Germania, Rusia, China și India sunt jucători importanți și activi, în timp ce Marea Britanie, Japonia și Indonezia, deși se știe că sunt țări foarte importante, nu se califică pentru acest titlu. Ucraina, Azerbaidjanul, Coreea de Sud, Turcia și Iranul au rolul de pivoți geopolitici de importanță hotărâtoare, deși atât Turcia, cât și Iranul sunt și active geostrategic, în măsura posibilităților lor limitate. Vom spune mai mult despre fiecare în capitolele următoare.

Deocamdată, este suficient să spunem că în extremitatea vestică a Eurasiei jucătorii geostrategici dinamici și importanți sunt Franța și Germania. Amândouă sunt motivate de viziunea unei Europe unite, deși între ele există diferențe de opinii asupra măsurii și a modului în care o astfel de Europă ar trebui să rămână legată de America. Dar amândouă doresc să formeze în Europa ceva ambițios de nou, schimbând astfel statu quo-ul. Franța, mai ales, are propriul său concept geostrategic asupra Europei, care diferă în unele privințe importante de acela al SUA și este înclinată să se angajeze în manevre tactice menite să ațâțe Rusia împotriva Americii și Marea Britanie împotriva Germaniei, chiar dacă în același timp se bazează pe alianța franco-germană pentru a-și compensa relativa sa slăbiciune.

Mai mult, atât Franța, cât și Germania sunt suficient de puternice și de sigure pe sine pentru a exercita o influență în interiorul unei regiuni mai largi. Nu numai că Franța urmărește să aibă un rol politic central într-o Europă în curs de unificare, dar ea se vede, de asemenea, ca un nucleu al unui grup de state mediterane — nord-africane ce împărtășesc preocupări comune. Germania este din ce în ce mai conștientă de statutul său special de cel mai important stat al Europei — de rolul său de locomotivă economică a zonei sale și lider în devenire al Uniunii Europene (U.E.). Germania simte că are o responsabilitate specială pentru nou-emancipata

Europă Centrală, într-o manieră care amintește vag de idei mai vechi despre o Mitteleurope condusă de Germania. Mai mult, atât Franța, cât și Germania se consideră îndreptățite să reprezinte interesele europene în relațiile cu Rusia, iar Germania chiar susține, din cauza poziției sale geografice, cel puțin teoretic, marea opțiune a unei înțelegeri bilaterale speciale cu Rusia.

În contrast, Marea Britanie nu este jucător geostrategic. Ea are mai puține opțiuni majore, nu nutrește vreo viziune ambițioasă asupra viitorului Europei, iar relativul său declin a redus și capacitatea sa de a-și juca rolul tradițional de echilibrist european. Atitudinea sa ambiguă în ce privește unificarea Europei și atașamentul său față de o mereu mai palidă relație specială cu America au făcut ca Marea Britanie să devină din ce în ce mai irelevantă în ceea ce privește opțiunile majore pentru viitorul Europei. În mare măsură, Londra s-a scos singură din jocul european.

Sir Roy Denman, fost înalt funcționar britanic în Comisia Europeană, amintește în memoriile sale că încă în 1955, la conferința de la Messina, care preconiza formarea unei Uniuni Europene, purtătorul de cuvânt oficial al Marii Britanii a afirmat clar în fața celor întruniți pentru a fi arhitecți ai Europei.

„Viitorul tratat pe care îl discutați nu are nici o șansă de a fi acceptat; dacă ar fi acceptat, nu ar avea nici o șansă de a fi aplicat. Și dacă ar fi aplicat, ar fi total inacceptabil pentru Marea Britanie... au revoir et bonne chance”².

După 40 de ani și mai bine, afirmația de mai sus rămâne în mod esențial definiția atitudinii fundamentale britanice față de construirea unei Europe cu adevărat unite. Opoziția britanică față de participarea la Uniunea Economică și Monetară, proiectată a fi lansată în ianuarie 1999, reflectă lipsa de dorință a acestei țări de a-și identifica destinul cu acela al Europei. Esența acestei atitudini a fost bine rezumată la începutul anilor '90 după cum urmează:

- Marea Britanie respinge obiectivul unificării politice;

2 „La revedere și noroc” (în lb. franceză în original). Roy Denman, *Missed Chances* (Șanse ratate), London, Cassell, 1996.

- Marea Britanie este în favoarea unui model de integrare economică bazat pe comerțul liber;
- Marea Britanie preferă politica externă, securitatea și coordonarea apărării în afara cadrului Comunității Europene (C.E.);
- Rareori Marea Britanie și-a maximalizat influența cu C.E.³

În mod sigur, Marea Britanie rămâne importantă pentru America. Ea continuă să obțină o anumită influență mondială prin intermediul Commonwealth-ului, dar nu este nici o importantă putere activă și nici nu e motivată de o viziune ambițioasă. Ea este suporterul-cheie al Americii, un aliat foarte loial, o bază militară vitală și un partener apropiat în activități de spionaj de importanță decisivă. Prietenia ei trebuie să fie alimentată, dar politicile sale nu solicită atenție susținută. Este un „jucător” geostrategic la pensie, care se odihnește pe splendoriile săi lauri, în mare măsură dezangajat din marea aventură europeană în care Franța și Germania sunt principalii actori.

Celelalte state europene de mărime medie, majoritatea fiind membre NATO și/sau în Uniunea Europeană, fie se lasă conduse de America, fie se aliniază liniștit în spatele Germaniei sau al Franței. Politicile lor nu au un impact regional mai larg și ele nu sunt în situația de a-și schimba modul fundamental de a se alinia. În acest stadiu, ele nu sunt nici jucători geostrategici, nici pivoti geopolitici. Toate acestea sunt valabile și pentru cel mai important potențial membru central-european al NATO și U.E., adică Polonia. Ea este prea slabă pentru a fi jucător geostrategic și nu poate face decât o singură alegere: să se integreze în Occident. Mai mult, dispariția învechitului Imperiu Rus și legăturile din ce în ce mai strânse ale Poloniei cu Alianța Atlantică și cu noua Europă în formare îi dau Poloniei, din ce în ce mai mult, o situație de securitate fără precedent în istoria sa, dar, în același timp, îi restrâng opțiunile strategice.

Aproape că nu mai trebuie spus că Rusia rămâne un jucător geostrategic important, în ciuda stării ei de slăbiciune și a situației

³ Robert Skidelsky, „Great Britain and the New Europe”, în *From the Atlantic to the Urals*, ed. David P. Calleo și Philip H. Gordon, Arlington, Va., 1992, p. 145.

generale proaste care probabil se va prelungi. Simpla ei prezență are un impact masiv asupra noilor state independente din vastul spațiu eurasiatic al fostei Uniuni Sovietice. Rusia nutrește obiective geopolitice ambițioase, pe care le declară deschis din ce în ce mai mult. O dată ce-și va fi recăpătat puterea, va avea un impact important și asupra vecinilor săi de la vest și de la est. Mai mult, Rusia mai are încă de făcut alegerea geostrategică fundamentală în ce privește relația sa cu America: prieten sau dușman? S-ar putea foarte bine să i se pară că, în această privință, există pentru ea, pe continentul Eurasia, alternative importante. Multe depind de modul în care evoluează politica sa internă și mai ales de ceea ce va deveni Rusia: o democrație europeană sau, din nou, un imperiu eurasiatic. În orice caz, ea rămâne în mod clar un jucător, chiar dacă a pierdut câteva „piese“, precum și ceva poziții-cheie pe tabla de șah a Eurasiei.

Tot astfel, aproape că nu mai e nevoie de argumentare pentru faptul că China este un jucător important. Ea este deja o putere regională importantă și este posibil să nutrească aspirații mai largi, dată fiind istoria sa de mare putere și viziunea sa că statul chinez este centrul lumii. Opțiunile pe care le face China încep deja să afecteze distribuția geopolitică de putere în Asia, în timp ce avântul său economic îi va da în mod sigur atât o mai mare putere materială, cât și ambiții crescânde. Afirmarea unei „Chine Mari“ va ridica chestiunea Taiwanului și acest lucru va avea un impact asupra poziției Americii în Orientul Îndepărtat. Dezmembrarea Uniunii Sovietice a creat, de asemenea, la frontiera vestică a Chinei, o serie de state față de care conducătorii chinezi nu pot fi indiferenți. Astfel, și Rusia va fi foarte afectată de ieșirea mai activă a Chinei pe scena mondială.

Extremitatea estică a Eurasiei prezintă un paradox. Japonia este, în mod clar, o putere importantă în chestiunile internaționale, iar alianța America-Japonia a fost definită deseori — și pe bună dreptate — drept cea mai importantă relație bilaterală a Americii. Fiind una din primele puteri economice ale lumii, este clar că Japonia posedă potențialul pentru exercitarea unei puteri politice de prim rang. Și totuși ea nu acționează în virtutea acestui fapt, ferindu-se de orice aspirații de dominație regională și preferând, în schimb, să opereze sub protecție americană. Asemeni Marii Britanii

în cazul Europei, Japonia preferă să nu se angajeze în politica Asiei continentale, deși un motiv, cel puțin parțial, pentru aceasta este ostilitatea continuă a multor state asiatice față de orice aspirație a Japoniei la un rol politic preeminent în regiune.

Acest profil politic rezervat al Japoniei permite în schimb Americii să joace un rol central în securitatea Orientului Îndepărtat. Astfel, Japonia nu e un jucător geostrategic, dar pericolul său potențial de a deveni repede așa ceva — mai ales dacă fie China, fie America și-ar modifica brusc politicile actuale — impune SUA o obligație specială de a întreține cu atenție relația lor cu Japonia. America nu trebuie să urmărească cu atenție politica externă a Japoniei, ci să cultive cu subtilitate auto-reținerea Japoniei. Orice slăbire semnificativă a legăturilor politice dintre America și Japonia ar avea un impact direct asupra stabilității regiunii.

E mai ușor de argumentat de ce nu am așezat Indonezia pe lista jucătorilor geostrategici dinamici. În Asia de Sud-Est, Indonezia e țara cea mai importantă, dar chiar și în interiorul acestei regiuni, capacitatea sa de a exercita o influență semnificativă este limitată de starea de relativă subdezvoltare a economiei sale, de continua instabilitate politică internă, de faptul că este un arhipelag dispersat și de eventualitatea unor conflicte etnice exacerbate de rolul dominant pe care minoritatea chineză îl are în chestiunile financiare interne. La un moment dat, Indonezia ar putea deveni un obstacol important în calea aspirațiilor Chinei de a-și extinde influența spre sud. De această eventualitate și-a dat deja seama Australia, care odinioară se temea de expansionismul indonezian, dar în ultima vreme a început să favorizeze o mai strânsă colaborare australia-no-indoneziană în domeniul securității. Dar este nevoie de o perioadă de stabilitate politică și de succes economic neîntrerupt înainte ca Indonezia să poată fi privită ca factor dominant regional.

În contrast, India este pe cale de a-și stabili statutul de putere regională și propriile ei vederi ca un potențial jucător mondial important. De asemenea, se consideră ca un rival pentru China. Este posibil ca India să-și supraestimeze propriile capacități pe termen lung, dar este totuși, fără discuție, cel mai puternic stat din sudul Asiei, un fel de hegemon regional. Este, de altfel, și o putere nucleară semisecretă, și a devenit așa ceva nu numai pentru a

intimida Pakistanul, ci mai ales pentru a contrabalansa deținerea de către China a unui arsenal nuclear. India are propria sa viziune geostrategică asupra rolului său regional, atât față de vecinii săi, cât și în Oceanul Indian. Dar în această etapă ambițiile sale deranjează doar periferic interesele americane în Eurasia și astfel, ca jucător geostrategic, India nu este o sursă de îngrijorare geopolitică — cel puțin, nu în același grad ca Rusia sau China.

Ucraina, un nou și important spațiu pe tabla de șah care este Eurasia, este un pivot geopolitic deoarece simpla sa existență ca țară independentă ajută la transformarea Rusiei. Fără Ucraina, Rusia încetează să mai fie un imperiu eurasiatic. Rusia fără Ucraina poate să aspire încă la statutul de imperiu, dar atunci ar deveni un stat imperial cu precumpănire asiatic, pasibil de a fi atras în conflicte — care îl vor slăbi — cu statele central-asiatice ridicate, care la acea vreme ar fi pline de resentimente din cauza pierderii recente lor independențe și ar fi sprijinite de statele din sud, islamice ca și ele. Este posibil ca și China să se opună oricărei refaceri a dominației rusești asupra Asiei Centrale, dat fiind interesul său crescând pentru noile state independente de acolo. Dar, dacă Moscova își recapătă controlul asupra Ucrainei, cu populația sa de 52 de milioane și cu importantele sale resurse naturale, ca și cu accesul său la Marea Neagră, Rusia recâștigă automat, din nou, mijloacele necesare pentru a deveni un puternic stat imperial, întins în Europa și în Asia. Pierderea independenței de către Ucraina ar avea consecințe imediate pentru Europa Centrală, deoarece ar transforma Polonia în pivotul geopolitic de pe frontiera estică a unei Europe unite.

În pofida dimensiunilor sale mici și a populației puțin numeroase, Azerbaidjanul, cu vastele sale resurse naturale de energie, este și el de importanță decisivă din punct de vedere geopolitic. Este bușonul rezervorului ce conține bogățiile bazinului Mării Caspice și ale Asiei Centrale. Independența statelor din Asia Centrală poate deveni aproape nesemnificativă dacă Azerbaidjanul ar fi complet subordonat controlului Moscovei. Resursele de petrol foarte importante ale Azerbaidjanului pot fi și ele supuse controlului Rusiei, o dată ce independența acestei țări ar fi anulată. Un Azerbaidjan independent, legat de piețele occidentale prin conducte ce nu trec prin

teritorii controlate de Rusia, ar deveni și o importantă cale de acces pentru economiile avansate și consumatoare de energie spre republicile central-asiatice bogate în resurse energetice. Aproape ca și în cazul Ucrainei, viitorul Azerbaidjanului și al Asiei Centrale este și el crucial în definirea a ceea ce Rusia ar putea sau nu să devină.

Turcia și Iranul sunt angajate în a-și instaura o oarecare influență în regiunea Marea Caspică — Asia Centrală, profitând de retragerea puterii ruse. Din acest motiv, ele ar putea fi considerate jucători geostrategici. Totuși, amândouă aceste state se confruntă cu serioase probleme interne, iar puterea lor de a realiza majore schimbări regionale în distribuția de putere este limitată. Dar ele sunt și rivale și astfel fiecare tinde să nege influența exercitată de cealaltă. De exemplu, în Azerbaidjan, unde Turcia a câștigat influență, atitudinea Iranului (motivată de îngrijorarea în legătură cu posibile mișcări naționale ale azerilor din interiorul Iranului) i-a ajutat mai mult pe ruși.

Totuși, atât Iranul, cât și Turcia sunt în primul rând importanți pivoți geopolitici. Turcia asigură stabilitate în regiunea Mării Negre, controlează accesul, din această direcție, în Mediterana, contrabalansează Rusia în Caucaz, încă mai oferă un antidot la fundamentalismul musulman și servește ca punct de sprijin sudic pentru NATO. O Turcie destabilizată ar putea dezlănțui și mai multă violență în Balcanii de sud și, în același timp, ar facilita reimpunerea controlului rusesc asupra statelor proaspăt independente din Caucaz. Iranul, în ciuda atitudinii sale ambigue față de Azerbaidjan, oferă și el sprijin stabilizator noii diversități politice din Asia Centrală. El domină malul estic al Golfului Persic și independența sa, indiferent de actuala sa ostilitate contra SUA, acționează ca o barieră în fața oricărei amenințări ruse pe termen lung pentru interesele americane în regiunea Golfului Persic.

În sfârșit, Coreea de Sud este un pivot geopolitic extrem-oriental. Legăturile sale strânse cu America îi dau acesteia din urmă posibilitatea de a ecrana Japonia și prin aceasta de a o împiedica să devină o putere militară importantă și independentă — fără o prezență americană copleșitoare în interiorul Japoniei înseși. Orice schimbare semnificativă în statutul Coreii de Sud, fie prin unificare

și/sau printr-o schimbare în sfera de influență chineză în continuă expansiune, în mod obligatoriu ar modifica dramatic rolul Americii în Orientul Îndepărtat, ceea ce l-ar modifica și pe cel al Japoniei. În plus, crescândă putere economică a Coreii de Sud face din ea un „spațiu” și mai important în sine, iar controlul asupra acestui spațiu devine din ce în ce mai prețios.

Lista de mai sus a jucătorilor geostrategici și a pivoților geopolitici nu este nici permanentă, nici fixă. Din când în când, unele state ar trebui adăugate sau șterse de pe ea. Desigur, în unele privințe, s-ar putea demonstra că Taiwanul, Thailanda, Pakistanul sau poate Kazahstanul sau Uzbekistanul ar trebui și ele incluse în a doua categorie. Totuși, în stadiul actual, pentru nici una din țările acestea chestiunea nu pare obligatorie. Schimbările în statutul oricăreia dintre ele ar reprezenta evenimente majore și ar implica unele schimbări în distribuția de putere, dar rămâne sub semnul întrebării dacă consecințele catalitice ale acestora ar fi de anvergură. Singura excepție ar putea fi chestiunea Taiwanului, dacă este privit separat de China. Chiar și atunci, această problemă s-ar ridica numai dacă China ar folosi cele mai serioase forțe pentru a cuceri insula, sfidând astfel cu succes SUA, și prin aceasta amenințând pe un plan mult mai larg credibilitatea politică a Americii în Orientul Îndepărtat. Probabilitatea unei astfel de evoluții a evenimentelor pare redusă, dar ea nu trebuie pierdută din vedere în elaborarea politicii SUA față de China.

OPȚIUNI DECISIVE ȘI PROVOCĂRI POTENȚIALE

Identificarea jucătorilor principali și a pivoților-cheie ajută la definirea dilemelor de politică la scară mare ale Americii și la anticiparea eventualelor provocări majore de pe supercontinentul eurasiatic. Acestea pot fi rezumate, înainte de-a fi discutate pe larg în capitolele următoare, în cele 5 mari chestiuni pe care le implică:

- Ce fel de Europă ar trebui America să prefere și deci să susțină?

- Ce fel de Rusie este în interesul Americii, ce și cât de mult poate face America în acest sens?
- Care sunt posibilitățile apariției în Eurasia Centrală a unui nou conflict de genul celui din Balcani? Ce ar trebui America să facă pentru a micșora riscurile ce decurg din aceasta?
- Ce rol ar trebui China să fie încurajată să-și asume în Orientul Îndepărtat și care sunt implicațiile nu numai pentru SUA, ci și pentru Japonia?
- Ce noi coaliții sunt posibile în Eurasia, coaliții care ar pune cel mai mult în pericol interesele americane, și ce trebuie făcut pentru a le preîntâmpina?

SUA și-a declarat întotdeauna fidelitatea față de cauza unei Europe unite. Încă din timpul administrației Kennedy s-a vorbit mereu despre „parteneriat pe bază de egalitate”. Declarațiile oficiale de la Washington au proclamat cu consecvență dorința acestuia de a vedea Europa apărând ca o singură entitate, suficient de puternică pentru a împărți cu America responsabilitățile și povara conducerii lumii.

Aceasta este retorica instituită în legătură cu subiectul Europa. Dar în practică America a fost mai puțin limpede și consecventă. Oare Washingtonul dorește cu adevărat o Europă care să fie partener egal în chestiunile internaționale sau preferă o alianță inegală? De exemplu, sunt oare Statele Unite pregătite să împartă cu Europa conducerea în Orientul Mijlociu, o regiune nu numai mult mai apropiată geografic de Europa decât de America, ci și o regiune în care mai multe state europene au interese de lungă durată. Chestiunea Israelului ne vine imediat în minte. De asemenea, diferențele de opinie dintre Statele Unite și Europa în legătură cu Iranul și Irakul au fost tratate de America nu ca o chestiune între egali, ci ca o problemă de insubordonare.

Ambiguitatea în legătură cu măsura în care America sprijină unitatea europeană se extinde și la chestiunea modului în care aceasta trebuie definită, mai ales în legătură cu alegerea unei țări, dacă va fi aleasă vreuna, care să conducă Europa unită. Washingtonul

nu a descurajat atitudinea separatistă a Londrei față de integrarea europeană, deși tot el a arătat o preferință clară pentru Germania — mai degrabă decât pentru Franța — în poziția de conducătoare a Europei. Este de înțeles, dată fiind tradiționala fidelitate a politicii franceze, dar preferința aceasta a avut și efectul de a încuraja apariția ocazională a unei antante tactice franco-britanice în scopul contracarării Germaniei, ca și flirtul periodic al Franței cu Moscova pentru a contrabalansa coaliția americano-germană.

Apariția unei Europe cu adevărat unite — mai ales dacă aceasta s-ar întâmpla cu constructiv sprijin american — va face necesare importante schimbări în structura și procesele Alianței Nord-Atlantice, principala legătură între America și Europa. NATO furnizează nu numai principalul mecanism pentru exercitarea influenței americane în problemele europene, ci și baza pentru prezența militară americană în Europa Occidentală, de importanță hotărâtoare din punct de vedere politic. Cu toate acestea, o Europă unită va face necesar ca această structură să se adapteze noii realități a unei alianțe bazate pe doi parteneri mai mult sau mai puțin egali, în locul unei alianțe care presupunea, în mod esențial, un hegemon și vasalii săi — ca să folosim terminologia tradițională. Până acum, această chestiune a fost în general evitată, în ciuda pașilor modeste făcuți în 1996 pentru a întări rolul Uniunii Europene Occidentale (UEO) — coaliția militară a statelor vest-europene — în interiorul NATO. O autentică opțiune în favoarea unei Europe unite va constrânge astfel la o extinsă reorganizare a NATO, ce va reduce inevitabil întâietatea Americii în interiorul alianței.

Pe scurt, o geostrategie americană pe termen lung pentru Europa va trebui să se refere explicit la chestiunile unității europene și ale unui parteneriat real cu Europa. O Americă ce dorește cu adevărat o Europă unită și astfel mai independentă va trebui să-și pună toată greutatea în sprijinul acelor forțe europene dedicate în mod autentic integrării politice și economice a Europei. O astfel de strategie va însemna, de asemenea, renunțarea la ultimele vestigii ale relației speciale dintre Marea Britanie și SUA, relație atât de prețuită altădată.

O politică în favoarea unei Europe unite va trebui, de asemenea, să abordeze — împreună cu europenii — chestiunea foarte sensibilă a întinderii geografice a Europei. Cât de departe spre est

ar trebui să se extindă Uniunea Europeană? Ar trebui oare ca limitele estice ale U.E. să coincidă cu cele ale NATO? Prima întrebare ține mai mult de o decizie europeană, dar o decizie europeană în această chestiune va avea implicații directe pentru o decizie NATO. Dar a doua întrebare angajează Statele Unite, iar vocea SUA în NATO este încă hotărâtoare. Dat fiind crescândul consens asupra faptului că este de dorit admiterea națiunilor din Europa Centrală atât în U.E., cât și în NATO, sensul practic al acestei întrebări concentrează atenția asupra viitorului statut al republicilor baltice și poate al Ucrainei.

Există astfel o importantă suprapunere între dilema europeană pe care am discutat-o mai sus și o a doua, în legătură cu Rusia. Este ușor de răspuns la întrebarea despre viitorul Rusiei susținând preferințe pentru o Rusie democratică, legată strâns de Europa. E de presupus că o Rusie democratică ar simpatiza mai mult valorile împărtășite de America și Europa și că astfel ar fi posibil ca ea să devină un proaspăt partener în modelarea unei Eurasii mai stabile și mai cooperante. Dar ambițiile Rusiei ar putea merge dincolo de a fi recunoscută și respectată ca democrație. În interiorul cercurilor guvernante care se ocupă de politica externă a Rusiei (cercuri compuse în mare parte din foști funcționari superiori sovietici) există încă o dorință adânc înrădăcinată de a deține un rol special în Eurasia, care astfel ar atrage după sine subordonarea de către Moscova a noilor state independente post-sovietice.

În acest context, chiar și politica occidentală prietenoasă este văzută de unii membri influenți ai cercurilor politice ruse ca având menirea de a refuza Rusiei dreptul său la un statut mondial. Așa cum formulează doi geopoliticieni ruși:

„Statele Unite și țările NATO — în timp ce caută să menajeze respectul de sine al Rusiei în măsura în care este posibil, dar cu toate acestea, ferm și consistent — distrug temeliile geopolitice care ar fi putut, cel puțin în teorie, permite Rusiei să spere la dobândirea statutului de a doua putere în politica mondială, care a aparținut URSS“.

Mai mult, America este văzută ca urmărind o politică în care:

„noua organizare a spațiului european proiectată acum de Occident este, în esență, construită pe ideea de a sprijini, în această parte a lumii, state naționale noi, relativ mici și slabe, prin apropierea lor, mai mult sau mai puțin strânsă, de NATO, UE ș.a.m.d.”⁴.

Citatele de mai sus definesc bine — deși cu ceva animozitate — dilema în fața căreia se află Statele Unite. În ce măsură ar trebui Rusia ajutată economic — ceea ce inevitabil o întărește politic și militar — și în ce măsură ar trebui noile state independente ajutate, simultan, în consolidarea independenței lor? Ar putea Rusia să fie puternică și democratică în același timp? Dacă devine din nou puternică, oare nu va căuta să-și recâștige domeniul imperial pierdut? Și apoi, ar putea ea să fie și imperiu și democrație?

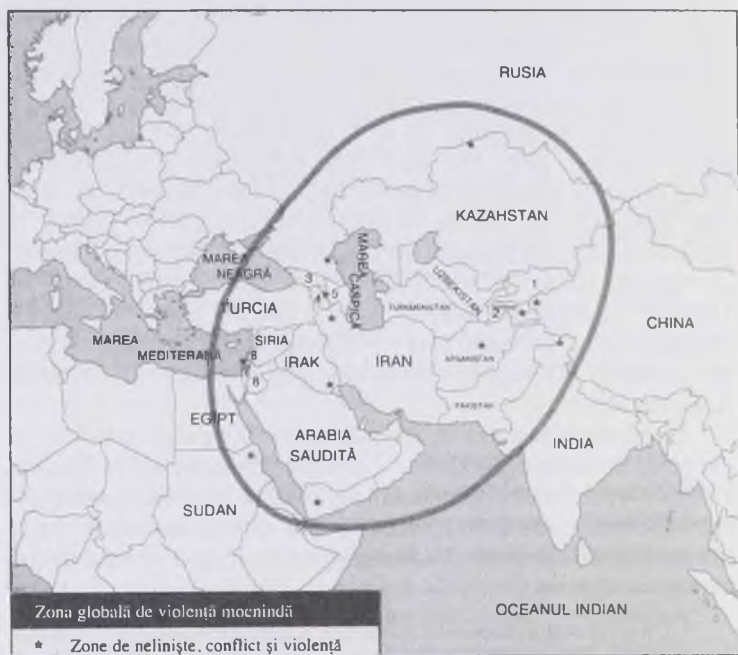
Politica SUA față de pivoții geopolitici vitali care sunt Ucraina și Azerbaidjanul nu poate evita această chestiune, și America se află astfel în fața dificilei dileme dintre echilibrul tactic și scopul strategic. Refacerea internă a Rusiei este esențială pentru democratizarea și pentru eventuala ei europeanizare. Dar orice refacere a potențialului său imperial nu ar fi în favoarea nici unuia dintre aceste două obiective. Mai mult, chiar în legătură cu această chestiune ar putea apărea diferențe de opinie între America și unele state europene, mai ales de vreme ce U.E. și NATO se extind. Ar putea fi considerată Rusia candidat la eventuala calitate de membru al vreuneia dintre aceste structuri? Dar atunci cum rămâne cu Ucraina? Costurile excluderii Rusiei ar putea fi mari, — creând o autoprotecție în conștiința rusă —, dar rezultatele extinderii și deci ale „diluării” U.E. sau NATO ar putea fi, de asemenea, destul de destabilizatoare.

Un alt element major de incertitudine se întrevide în fluidul — din punct de vedere geopolitic — și cuprinzătorul spațiu al Eurasiei Centrale, element mărit la maximum de către posibila vulnerabilitate a pivoților care sunt Turcia și Iranul. În aria marcată pe harta alăturată, din Crimeea (în Marea Neagră) direct spre est de-a lungul

⁴ A. Bogaturov și V. Kremeniuk (cercetători la Institutul pentru SUA și Canada), *Relații actuale și perspective în interacțiunea dintre Rusia și Statele Unite*, în „Nezavisimaia Gazeta”, 28 iunie 1996.

noilor granițe sudice ale Rusiei până la provincia chineză Xinjiang, apoi în jos spre Oceanul Indian și apoi în vest spre Marea Roșie, apoi în nord spre partea estică a Mării Mediterane și înapoi în Crimeea, trăiesc aproximativ 400 de milioane de oameni, în vreo douăzeci și cinci de state, aproape toate heterogene etnic și religios, practic nici unul stabil politic. Unele din aceste state ar putea fi pe cale de a dobândi arme nucleare.

Această imensă regiune, sfâșiată de uri nestatornice și înconjurată de vecini puternici, în concurență unii cu alții, ar putea fi un important câmp de luptă, atât pentru războaie între state-națiuni, dar mai ales pentru o extinsă violență etnică și religioasă. Comportamentul Indiei, fie de a acționa ca o piedică, fie de a profita de orice ocazie pentru a-și impune voința față de Pakistan, va afecta în mare măsură întinderea regională a unor asemenea conflicte.

1 - Kirghistan; 2 - Tadjikistan; 3 - Georgia; 4 - Armenia; 5 - Azerbaidjan; 6 - Liban; 7 - Israel; 8 - Iordania.

Tensiunile interne din Turcia și Iran ar putea nu numai să se înrăutățească, dar și să reducă considerabil rolul stabilizator pe care aceste state sunt capabile să-l joace în această regiune explozivă. Asemenea evoluții vor face, în schimb, mult mai dificilă asimilarea noilor state central-asiatice de către comunitatea internațională și, în același timp, vor afecta negativ securitatea — dominată de America — regiunii Golfului Persic. În orice caz, atât America, cât și comunitatea internațională ar avea aici de făcut față unei provocări comparativ cu care recenta criză din fosta Iugoslavie ar părea minoră.

O posibilă contestare a supremației americane de către fundamentalismul islamic ar putea face parte din problema acestei regiuni instabile. Exploataând ostilitatea — pe motive religioase — față de modul de viață american și profitând de conflictul arabo-israelian, fundamentalismul islamic ar putea submina mai multe guverne pro-occidentale din Orientul Mijlociu și în cele din urmă să pună în pericol interesele americane în regiune, mai ales în Golful Persic. Totuși, fără coeziune politică și în absența unui unic stat islamic cu adevărat puternic, o provocare din partea fundamentalismului islamic ar fi lipsită de un centru geopolitic, de aceea este mult mai probabil ca aceasta să se manifeste printr-o violență difuză.

O chestiune geostrategică de importanță crucială este reprezentată de evoluția Chinei ca putere importantă. Ipoteza cea mai tentantă ar fi aceea de a coopera o Chină pe cale de democratizare și de trecere la piața liberă într-un cadru de cooperare regional asiatic mai larg. Dar să presupunem că China nu se democratizează, dar continuă să-și sporească puterea economică și militară. Ar putea apărea o „Chină Mare“, indiferent de dorințele și calculele vecinilor săi, iar orice efort de a împiedica acest lucru ar putea atrage după sine un conflict sporit cu China. Un astfel de conflict ar putea încorda relațiile americano-japoneze — deoarece nu e deloc sigur că Japonia ar dori să se lase condusă de America în încercarea de a înfrâna China — și de aceea ar avea consecințe potențial revoluționare pentru definirea de către Tokyo a rolului Japoniei în regiune, ar putea chiar avea ca rezultat sfârșitul prezenței americane în Extremul Orient.

Totuși, și aplanarea diferendelor cu China va cere un preț. Acceptarea Chinei ca putere regională nu este o chestiune de slogan

pur și simplu. Orice astfel de întâietate regională va trebui să aibă o anumită consistență. Mai direct spus: cât de mare ar trebui să fie sfera de influență a Chinei și unde să fie ea plasată, pentru ca America să fie pregătită s-o accepte ca parte dintr-o politică de cooptare cu succes a Chinei în chestiunile internaționale? Ce zone aflate acum în afara influenței politice a Chinei ar putea fi cedate pentru a face parte din domeniul Imperiului Ceresc pe cale de a reapărea?

În acest context, menținerea prezenței americane în Coreea de Sud devine deosebit de importantă. Fără ea, este dificil de preconizat că acordul de apărare americano-japonez va continua în forma actuală, deoarece Japonia ar trebui să devină autonomă din punct de vedere militar. Dar orice mișcare în direcția reunificării Coreii va deranja, probabil, baza pentru prezența militară continuă în Coreea de Sud. O Coree reunificată ar putea opta să nu prelungească protecția militară americană; într-adevăr, acesta ar putea fi prețul pe care l-ar pretinde China pentru a-și folosi greutatea sa, decisivă, în reunificarea peninsulei. Pe scurt, felul în care SUA își vor conduce relația cu China va avea, inevitabil, consecințe directe asupra stabilității relației trilaterale de securitate americano-japono-coreene.

În sfârșit, unele posibile evoluții implicând viitoare alinieri politice ar trebui notate pe scurt și vor face obiectul altor capitole. În trecut, chestiunile internaționale erau în mare parte dominate de competiții între state individuale pentru obținerea dominației regionale. Pornind de la acest fapt, Statele Unite s-ar putea să fie obligate să stabilească modul în care vor face față coalițiilor regionale ce caută să scoată America din Eurasia, amenințând prin aceasta statutul ei de putere mondială. Totuși, dacă astfel de coaliții care să amenințe întâietatea Americii vor apărea sau nu va depinde într-o foarte mare măsură de cât de eficient va răspunde aceasta la problemele majore identificate în Eurasia.

În mod potențial scenariul cel mai periculos ar fi o mare coaliție între China, Rusia și, poate, Iran, o coaliție „antihegemonică” unită nu de ideologie, ci de revendicări complementare. Prin dimensiuni, ea ar aminti de provocarea pe care altădată o reprezenta blocul chino-sovietic, deși de data aceasta China ar putea fi

conducător, iar Rusia cea care să o urmeze. Preîntâmpinarea unei astfel de evoluții, oricât de puțin probabilă, va cere o desfășurare a abilității geostrategice americane simultan pe extremitățile vestică, estică și sudică ale Eurasiei.

O provocare mai restrânsă din punct de vedere geografic, dar potențial cu mai multe consecințe ar putea implica o axă chino-japoneză, în urma unui colaps al poziției americane în Extremul Orient și a unei schimbări revoluționare în perspectiva Japoniei asupra lumii. Această coalțiție ar reuni puterea a două popoare extraordinar de productive și ar putea exploata o anumită formă de „asianism” ca doctrină anti-americană care să o unească. Totuși, nu se întrevede ca în viitorul apropiat China și Japonia să formeze o alianță, dată fiind experiența lor istorică recentă; și o politică americană pe termen lung în Extremul Orient ar fi în mod sigur capabilă să evite această posibilitate.

Tot atât de îndepărtată, dar neputând fi complet exclusă, este posibilitatea unei mari realinieri europene, implicând fie o înțelegere secretă între Germania și Rusia, fie o antantă între Franța și Rusia. Există precedente istorice evidente pentru ambele ipoteze și oricare din ele s-ar putea forma dacă unificarea Europei s-ar împotmoli și dacă relațiile dintre Europa și America s-ar deteriora serios. Într-adevăr, în a doua eventualitate, ne putem imagina o înțelegere între Europa și Rusia pentru a exclude America de pe continent. În acest moment, toate aceste variante par improbabile. Ele ar presupune nu numai o uriașă neîndemânare din partea Americii în politica sa europeană, ci și o dramatică reorientare a celor mai importante state din Europa.

Indiferent care va fi viitorul, o concluzie rezonabilă ar fi aceea că supremația americană pe continentul eurasiatic va fi confruntată cu turbulențe și, probabil, cel puțin sporadic cu violență. Supremația americană este potențial vulnerabilă față de noi provocări din partea fie a unor rivali regionali, fie a unor noi alianțe. Sistemul mondial american care domină în prezent, în interiorul căruia „amenințarea războiului a dispărut din joc”, poate fi stabil numai în acele părți ale lumii în care supremația americană, condusă printr-o geostrategie pe termen lung, se bazează pe sisteme socio-politice prielnice și compatibile, legate între ele prin structuri multilaterale dominate de America.

CAPITOLUL 3

CAPUL DE POD AL DEMOCRAȚIEI

Europa este aliatul natural al Americii. Împărtășește cu ea aceleași valori și, în esență, aceeași tradiție religioasă; practică aceleași politici democratice; și este patria de origine a mării majorități a americanilor. Fiind deschizătoare de drumuri în integrarea statelor naționale într-o uniune, economică și, eventual, politică, supra-națională, la care toți membrii participă în mod egal, Europa arată, de asemenea, calea spre forme mai largi de organizare post-națională, dincolo de viziunile înguste și pasiunile destructive ale erei naționalismului. Ea este deja regiunea lumii cel mai bine organizată multilateral (vezi schema de la p. 71). Succesul în unificarea ei politică ar crea o entitate de aproximativ 400 de milioane de oameni trăind sub un acoperiș democratic și bucurându-se de un nivel de viață comparabil cu cel al Statelor Unite. O astfel de Europă ar fi inevitabil o putere mondială.

Europa servește, de asemenea, și ca trambulină pentru expansiunea progresivă a democrației în adâncul Eurasiei. Expansiunea Europei către est ar consolida victoria democratică din anii 1990. Aceasta ar egala, pe plan economic și politic, orizontul esențial civilizator al Europei — ceea ce s-a numit Europa Sfântului Petru — așa cum era el definit de tradiția religioasă clasică comună a Europei, moștenită de la creștinismul occidental. O astfel de Europă a existat de mult, cu mult înainte de era naționalismului și încă mult mai înainte de ultima împărțire a Europei în sfere de dominație americană și sovietică. O astfel de Europă largită ar

* Țări devenite membre NATO în 1999 (n.r.).

putea exercita o atracție magnetică asupra statelor așezate chiar în estul mai îndepărtat, construind astfel o rețea de legături cu Ucraina, Belarus și Rusia, atrăgându-le într-o cooperare din ce în ce mai strânsă și, în același timp, răspândind principii democratice generale. În cele din urmă, o astfel de Europă ar putea deveni unul dintre pilonii esențiali ai unei structuri eurasiatice mai largi de securitate și cooperare patronate de America.

Dar înainte de orice, Europa este principalul cap de pod geopolitic al Americii pe continentul Eurasia. Miza geostrategică a Americii în Europa este enormă. Spre deosebire de legăturile Americii cu Japonia, Alianța atlantică întărește influența politică și puterea militară americană în mod direct asupra zonei continentale a Eurasiei. În stadiul actual al relațiilor dintre America și Europa, când națiunile europene aliate încă depind foarte mult de protecția SUA în materie de securitate, orice extindere a sferei Europei devine automat și o extindere a sferei de influență directă a Americii. Și invers, fără legături transatlantice strânse, întâietatea Americii în Eurasia s-ar estompa. Dominația SUA dincolo de Oceanul Atlantic și posibilitatea de a proiecta influență și putere mai profund în Eurasia ar fi sever restrânse.

Totuși, problema este că o astfel de „Europă” cu adevărat europeană nu există. Este o perspectivă, un concept, un scop, dar nu este încă realitate. Europa Occidentală este deja o piață comună, dar este încă departe de a fi o entitate politică. Încă trebuie să apară o Europă politică. Criza din Bosnia a oferit dovada dureroasă că Europa este în continuare absentă, dacă mai era nevoie de dovedit. Realitatea brutală este că Europa Occidentală și din ce în ce mai mult și Europa Centrală rămân în mare parte protectorat american, aliații Americii amintind de vasalii și tributarii din vechime. Această nu este o situație salutară nici pentru America, nici pentru națiunile europene.

Lucrurile sunt înrăutățite de un declin atotpătrunzător al vitalității interne a Europei. Atât legitimitatea sistemului socio-economic existent, cât și sentimentul identității europene par să fie vulnerabile. Într-un număr de state europene se poate detecta o criză de încredere și o diminuare a avântului creator, precum și o privire întoarsă spre interior, care este atât izolaționistă, cât și o

fugă de realitatea marilor probleme ale lumii. Nici măcar nu este clar dacă majoritatea europenilor vor ca Europa să fie o mare putere și dacă sunt pregătiți să facă ceea ce trebuie pentru ca ea să devină așa ceva. Chiar și anti-americanismul european rezidual, actualmente destul de slab, este cinic într-un mod curios: europenii deplâng „hegemonia” americană, dar se consolează să fie protejați de ea.

Avântul politic în favoarea unificării Europei era pus în mișcare, la început, de trei motivații principale: amintirile celor două războaie mondiale distrugătoare, dorința de refacere economică și insecuritatea generată de amenințarea sovietică. Dar pe la jumătatea anilor '90 aceste motivații s-au stins. În general, refacerea economică a fost atinsă; la drept vorbind, Europa are din ce în ce mai mult de făcut față problemei unui sistem de protecție socială excesiv de apăsător, care îi epuizează vitalitatea economică, în vreme ce o înverșunată rezistență la orice reformă, din partea unor anumite interese, distrage atenția politică europeană spre interior. Amenințarea sovietică a dispărut, în timp ce dorința unor europeni de a câștiga independență de sub tutela americană nu s-a transformat într-un impuls convingător spre unificarea continentului.

Cauza europeană a fost susținută din ce în ce mai mult de sistemul birocratic generat de uriașa mașinărie instituțională creată de Comunitatea Europeană și de succesoarea sa, Uniunea Europeană. Ideea de unitate se mai bucură încă de un sprijin popular semnificativ, dar tinde să devină calduță, lipsită de pasiune și de sentimentul misiunii. În general, Europa Occidentală de astăzi dă impresia unui ansamblu de societăți derutat, fără a-și concentra atenția asupra unui scop anume, liniștit și totuși frământat social, fără să împărtășească nici o viziune mai largă. Unificarea europeană e din ce în ce mai mult un proces și nu o cauză.

Cu toate acestea, elitele politice a două națiuni europene de vază — Franța și Germania — rămân în general fidele scopului de a forma și defini o Europă care ar fi cu adevărat Europa. Ele sunt astfel principalii arhitecți ai Europei. Lucrând împreună, ele ar putea construi o Europă demnă de trecutul și de potențialul său. Dar fiecare este fidelă unei viziuni și unui proiect oarecum diferite și nici una din ele nu este suficient de puternică pentru a izbuti singură.

Această situație creează pentru SUA o ocazie deosebită de a interveni decisiv. Este nevoie de angajamentul Americii în folosul unității Europei, pentru că altminteri unificarea s-ar putea poticni într-un punct și apoi, treptat, chiar să fie desfăcută. Dar orice implicare americană efectivă în construcția Europei trebuie condusă cu claritate în gândirea americană asupra a ce fel de Europă preferă și e gata să susțină America — un partener egal sau un aliat subordonat — și asupra eventualelor dimensiuni atât ale U.E., cât și ale NATO. Mai este, de asemenea, nevoie și de un tratament atent al celor doi principali arhitecți ai Europei.

MĂREȚIE ȘI ISPĂȘIRE

Franța caută să se reîntrupeze în Europa; Germania speră ispășirea prin intermediul Europei. Aceste motivații diferite explică și definesc în mare parte esența alternativelor Franței și Germaniei pentru proiectarea Europei.

Pentru Franța, Europa este mijlocul de a recâștiga trecuta sa măreție. Chiar și înainte de al doilea război mondial, importanți gânditori francezi asupra chestiunilor internaționale se îngrijorau în legătură cu faptul că Europa își pierde progresiv locul central în politica mondială. În timpul celor câteva decenii de Război Rece acea îngrijorare s-a transformat în resentiment față de dominația „anglo-saxonă” asupra Occidentului, ca să nu mai vorbim de disprețul față de fenomenul complementar — „americanizarea” culturii occidentale. Crearea unei Europe autentice — potrivit declarației lui Charles de Gaulle: „de la Atlantic până la Urali” — trebuia să remedieze această deplorabilă stare de lucruri. Iar o astfel de Europă, de vreme ce ar fi fost condusă de la Paris, ar fi redobândit, simultan, măreția pentru Franța, pe care francezii încă o mai consideră ca rămânând destinul special al națiunii lor.

Pentru Germania, loialitatea față de Europa este baza pentru izbăvirea națională, în timp ce o legătură foarte apropiată cu America este esențială pentru securitatea sa. În consecință, o Europă care își afirmă cu putere independența față de America nu este o opțiune viabilă. Pentru Germania, ispășire + securitate = Europa +

America. Această formulă definește poziția și politica Germaniei, făcând din ea, simultan, cetățeanul realmente bun al Europei și cel mai puternic susținător european al Americii.

Germania vede în ferventa sa loialitate față de Europa o purificare istorică, o restaurare a credibilității sale morale și politice. Reabilitându-se prin intermediul Europei, Germania își reface propria măreție și dobândește o misiune care nu e de natură a mobiliza automat resentimentele și temerile Europei față de Germania. Dacă germanii urmăresc interesul național german, aceasta comportă riscul de a-i îndepărta pe alți europeni; dacă germanii susțin interesul comun al Europei, câștigă sprijinul și respectul european.

În problemele principale ale Războiului Rece, Franța a fost un aliat hotărât, dăruit și loial. A stat umăr la umăr cu SUA „când a fost la o adică“. În timpul celor două blocade ale Berlinului și în timpul crizei rachetelor din Cuba nu a existat nici un dubiu asupra statorniciei Franței. Dar sprijinul Franței față de NATO a fost temperat de dorința simultană a Franței de a-și afirma o identitate politică separată și de a-și păstra esențiala libertate de acțiune mai ales în chestiuni care priveau statutul său mondial sau viitorul Europei.

Există o doză de obsesie iluzorie în preocuparea elitei politice franceze față de ideea că Franța este încă o putere mondială. Când primul-ministru Alain Juppé, reluând afirmațiile predecesorilor săi, declara în mai 1995, în fața Adunării Naționale, că „Franța poate și trebuie să-și afirme cu putere vocația sa de putere mondială“, asistența a izbucnit în aplauze. Insistența Franței de a-și dezvolta propriul mijloc de intimidare nuclear era în mare parte motivată de ideea că astfel ea și-ar întări propria libertate de acțiune și în același timp ar câștiga capacitatea de a influența deciziile americane „de viață și de moarte“ privind securitatea alianței occidentale în întregul ei. Nu față de Uniunea Sovietică a încercat Franța să-și îmbunătățească statutul, fiindcă arsenalul nuclear al Franței avea, în cel mai bun caz, doar un impact marginal asupra capacității de luptă a URSS. Parisul credea, în schimb, că propriile sale arme nucleare ar obține pentru Franța un loc în procesele decizionale la cel mai înalt nivel și cele mai riscante ale Războiului Rece.

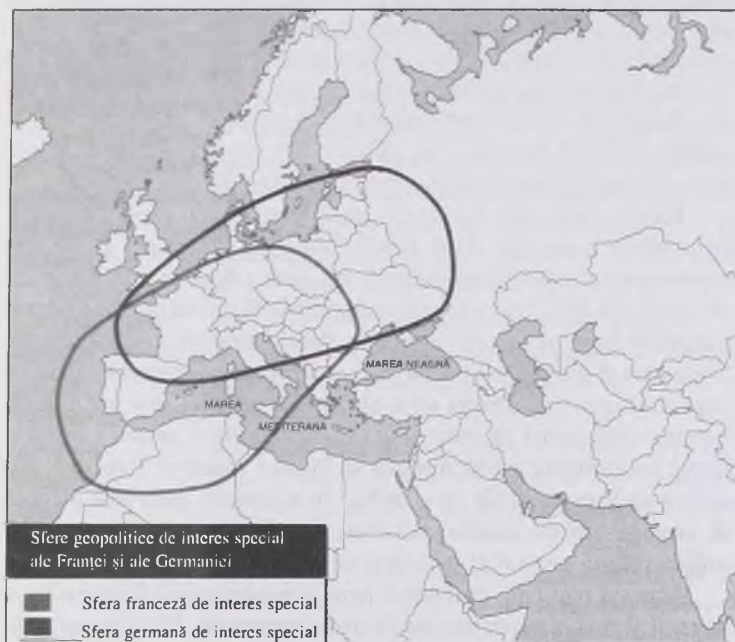
În concepția Franței, posedarea de arme nucleare susținea pretenția sa de a fi o putere mondială, de a avea un cuvânt de spus ce

trebuia respectat în întreaga lume. Armele nucleare au întărit vizibil poziția Franței ca unul dintre cei cinci membri cu drept de veto ai Consiliului de Securitate al ONU, care, de fapt, toți sunt puteri nucleare. Din perspectivă franceză, capacitatea de descurajare nucleară britanică era doar o prelungire a celei americane, dat fiind mai ales loialitatea Marii Britanii față de relația sa specială cu SUA și abținerea sa de la efortul de a edifica o Europă independentă. (Faptul că programul său nuclear a beneficiat mult de ajutor american secret pare să nu aibă, în ochii Franței, nici o consecință asupra calculelor sale strategice.) Capacitatea sa de descurajare nucleară a consolidat de asemenea, în concepția Franței, poziția sa de putere continentală conducătoare, de unic stat cu adevărat european astfel dotat.

Ambițiile mondiale ale Franței s-au exprimat și în eforturile sale hotărâte de a-și menține un rol special în ce privește securitatea majorității țărilor africane francofone. În ciuda pierderii, după lupte îndelungi, a Vietnamului și a Algeriei, și în ciuda abandonării unui imperiu mai vast, această misiune de securitate, ca și controlul prelungit asupra unor insule împrăștiate în Pacific (ele furnizând scena controversatelor teste atomice franceze) au întărit convingerea elitei Franței că aceasta are încă, într-adevăr, un rol mondial de jucat, în ciuda realității că în esență este o putere europeană post-imperială de rang mijlociu.

Toate cele menționate mai sus au susținut și au motivat revendicarea Franței de a fi conducătoarea Europei. Cu Marea Britanie automarginalizată și în esență o anexă a puterii Statelor Unite, cu Germania divizată în timpul Războiului Rece și ducând încă handicapul istoriei sale din secolul al douăzecilea, Franța și-ar fi putut însuși ideea de Europa, s-ar fi putut identifica cu ea și ar fi putut-o transforma în ceva identic cu concepția sa despre sine. Țara care a inventat ideea de stat-națiune suveran și a făcut din naționalism o religie civică a găsit astfel că e foarte firesc să se considere — cu aceeași dăruire emoțională altădată consacrată pentru „la patrie“ — întruchiparea unei Europe independente, dar unite. Măreția unei Europe conduse de Franța ar aparține atunci tot atât de bine și Franței.

Această vocație deosebită, generată de un adânc sentiment al destinului istoric și întărită de o mândrie culturală unică, are implicații politice majore. Spațiul geopolitic-cheie pe care Franța trebuia să-l mențină în orbita sa de influență — sau, cel puțin, să împiedice dominarea lui de către un stat mai puternic decât ea însăși — poate fi desenat pe hartă sub forma unui semicerc. El include Peninsula Iberică, țărmul nordic al Mediteranei de vest, Germania până la Europa Central-Răsăriteană (vezi harta de mai jos). Aceasta nu este numai întinderea minimă necesară securității Franței; este, de asemenea, zona esențială pentru interesul politic francez. Numai asigurându-și sprijinul statelor din sud și având garantată susținerea din partea Germaniei, scopul construirii unei Europe unite și independente, conduse de Franța, poate fi urmărit în mod efectiv. Și, evident, în interiorul acestei orbite geopolitice, Germania, din ce în ce mai puternică, va fi cu siguranță cea mai dificil de manevrat.

În viziunea franceză, obiectivul central al unei Europe unite și independente poate fi atins combinând unificarea Europei sub conducerea franceză cu diminuarea simultană și treptată a supremației americane pe continent. Dar dacă este ca Franța să modeleze viitorul Europei, ea trebuie să angajeze și să încâtușeze Germania și să caute în același timp ca, treptat, să deposeze Washingtonul de poziția de conducător politic în chestiunile europene. Dilemele politice principale care rezultă de aici pentru Franța sunt în esență duble: cum să păstreze loialitatea americană față de Europa în ce privește securitatea — loialitate pe care Franța o recunoaște ca fiind încă esențială — și în același timp să reducă constant prezența americană; și cum să mențină parteneriatul franco-german ca motor politic și economic al unificării europene și în același timp să împiedice Germania de a deveni conducătoarea Europei.

Dacă Franța ar fi cu adevărat o putere mondială, rezolvarea acestor dileme în drumul spre scopul său central ar putea să nu fie dificilă. Nici unul dintre celelalte state europene, în afară de Germania, nu este dotat cu aceeași ambiție sau mânat de același sentiment al misiunii. Chiar și Germania ar putea fi ademenită să accepte conducerea franceză într-o Europă unită, dar independentă (de America), însă aceasta numai dacă ar simți că Franța este o putere mondială în fapt și ar putea astfel asigura Europei securitatea pe care Germania nu i-o poate da, dar America poate.

Totuși, Germania cunoaște limitele reale ale puterii Franței. Franța este mult mai slabă decât Germania din punct de vedere economic, iar instituția sa militară (așa cum a dovedit-o în Războiul din Golf din 1991) nu e foarte competitivă. E destul de bună pentru a reprima lovituri de stat interne în statele africane satelite, dar nu poate nici să protejeze Europa, nici să deplaseze forțe semnificative departe de aceasta. Franța nu e nici mai mult, nici mai puțin decât o putere europeană de rang mijlociu. Prin urmare, pentru a construi Europa, Germania a fost dispusă să împace mândria franceză, dar pentru ca Europa să fie cu adevărat în siguranță, nu a fost dispusă să urmeze orbește conducerea franceză. Ea a continuat să insiste asupra rolului central al Americii în securitatea Europei.

Această realitate, dureroasă pentru autopenitruirea francezilor, a devenit și mai clară după reunificarea Germaniei. Până în acel mo-

ment, reconcilierea franco-germană avusese într-adevăr aparența unei conduceri politice din partea Franței, rezemată confortabil pe dinamismul economic al Germaniei. De fapt, această percepție convenea ambelor părți. Ea domolea temerile tradiționale ale Europei față de Germania și avea efectul de a consolida și satisface iluziile franceze dând impresia că edificarea Europei era condusă de Franța, sprijinită de o Germanie de Vest dinamică economic.

Reconcilierea franco-germană, cu toate deosebirile de concepții, a fost totuși o evoluție pozitivă pentru Europa și nimic din ce s-ar spune despre importanța ei nu ar fi exagerat. Ea a furnizat o bază decisivă pentru tot progresul realizat până acum în dificilul proces al unificării Europei. Astfel, ea a fost de asemenea perfect compatibilă cu interesele americane și în concordanță cu angajarea americană pe termen lung în promovarea cooperării transnaționale în Europa. O întrerupere a cooperării franco-germane ar fi o piedică fatală pentru Europa și un dezastru pentru poziția americană în Europa.

Sprijinul american tacit a creat Franței și Germaniei posibilitatea de a împinge înainte procesul unificării Europei. Mai mult, reunificarea Germaniei a stimulat și mai puternic Franța să includă Germania într-un cadru european creator de legături strânse. Astfel, pe 6 decembrie 1990, președintele francez și cancelarul german și-au exprimat angajamentul pentru o Europă federală, iar zece zile mai târziu conferința interguvernamentală de la Roma asupra uniunii politice — neluând în seamă rezervele Marii Britanii — a dat mandat celor doisprezece miniștri de externe ai Comunității Europene să pregătească un Proiect de Tratat de Uniune Politică.

Dar reunificarea Germaniei a schimbat dramatic și parametrii reali ai politicii europene. A fost o înfrângere geopolitică simultan pentru Franța și pentru Rusia. Germania unificată nu numai că înceta să fie un partener politic subordonat Franței, dar și devenea automat necontestată primă putere a Europei Occidentale și chiar o putere mondială parțială, mai ales prin contribuțiile sale financiare importante la sprijinirea instituțiilor internaționale-cheie¹. Noua

¹ De exemplu, ca procentaj din bugetul total, Germania acordă: UE – 28,5%; NATO – 22,8%; ONU – 8,93%, și, în plus, este cel mai mare acționar al Băncii Mondiale și al Băncii Europene pentru Reconstrucție și Dezvoltare (BERD).

realitate a generat pentru Franța și Germania o oarecare „eliberare din vrajă” în ce privește relația dintre ele, deoarece Germania era acum capabilă și dornică să formuleze limpede și să susțină deschis propria sa viziune asupra Europei viitoare, însă în calitate de partener al Franței, și nu de protejată a ei, ca până acum.

Pentru Franța, diminuarea pârghiilor sale politice a dictat mai multe urmări în politica sa. Ea trebuia să recâștige cumva o mai mare influență în interiorul NATO — pe care până atunci și-o refuzase în mare parte, ca protest împotriva dominației Statelor Unite — și în același timp să-și compenseze relativa slăbiciune prin manevre diplomatice mai ample. Întoarcerea spre NATO putea da Franței posibilitatea de a influența mai mult America; „flirturile” ocazionale, cu Moscova sau cu Londra, puteau exercita presiune din exterior asupra Americii, ca și asupra Germaniei.

În consecință, ca parte a politicii sale de manevră mai degrabă decât de contestare, Franța a revenit în structura de comandă a NATO. În 1994, Franța era din nou participant activ și efectiv la procesul decizional politic și militar al NATO; la sfârșitul lui 1995, miniștrii francezi ai apărării și ai afacerilor externe erau din nou prezenți, în mod regulat, la sesiunile alianței. Dar în schimbul unui preț: odată complet acceptați, ei și-au reafirmat hotărârea de a reforma structura alianței pentru a realiza un mai mare echilibru între conducerea americană și participarea europeană la această alianță. Ei doreau un profil mai vizibil și un rol mai mare pentru componenta europeană colectivă. Așa cum spunea ministrul francez al afacerilor externe, Hervé de Charette, într-un discurs ținut la 8 aprilie 1996: „Pentru Franța, scopul principal [al apropierii de NATO] este afirmarea hotărâtă a unei identități europene în interiorul alianței, ceea ce este credibil din punct de vedere operațional și vizibil din punct de vedere politic”.

În același timp, Parisul era bine pregătit să exploateze tactic legăturile sale tradiționale cu Rusia pentru a restrânge politica europeană a Americii și pentru a reînvia — oricând ar fi avantajoasă — vechea antantă franco-britanică pentru a contrabalansa evoluția Germaniei spre statutul de primă putere în Europa. Ministrul francez de externe aproape că a afirmat aceste lucruri explicit în august 1996, când a declarat că „dacă Franța dorește să joace un rol inter-

național, ea insistă să beneficieze de existența unei Rusii puternice și de faptul că o ajută să se reafirme ca putere importantă“, îndemnându-l pe ministrul de externe rus să răspundă în același fel, afirmând că „dintre toți liderii mondiali, francezii sunt cei mai aproape de a avea o atitudine constructivă în relațiile cu Rusia“.²

Sprijinul inițial călduț pe care Franța l-a acordat extinderii NATO către est — de fapt, un scepticism abia reținut față de avantajele acesteia — era astfel, în parte, o tactică menită să câștige pentru Franța influență în raporturile cu Statele Unite. Tocmai din cauză că America și Germania erau principalii inițiatori ai extinderii NATO, Franței îi convenea să se comporte rece, să participe cu reticență, să exprime îngrijorare în legătură cu potențialul impact al acestei inițiative asupra Rusiei și să joace rolul interlocutorului european cel mai sensibil în dialogul cu Moscova. Câteva state central-europene li s-a părut că Franța chiar dădea impresia că nu era împotriva unei sfere de influență a Rusiei în Europa de Est. A juca deci pe cartea Rusiei însemna nu numai a reuși contrabalansarea Americii și formularea unui mesaj deloc subtil pentru Germania, dar și creșterea presiunii asupra Statelor Unite pentru a primi favorabil propunerile franceze pentru reformarea NATO.

În cele din urmă, extinderea NATO avea să necesite unanimitatea celor șaisprezece membri ai alianței. Parisul știa că încuviințarea poziției sale era nu numai vitală pentru această unanimitate, dar și că era nevoie de sprijinul efectiv al Franței pentru a evita obstrucționarea acesteia de către alți membri ai alianței. Astfel, Franța nu a făcut un secret din intenția sa de a face din sprijinul său pentru extinderea NATO „un ostatic“ prin care să obțină consimțământul Americii față de hotărârea sa de a schimba atât echilibrul de putere din interiorul alianței, cât și organizarea sa fundamentală.

La început, Franța a dat un sprijin la fel de călduț și extinderii spre est a Uniunii Europene. Aici conducerea a fost în general preluată de Germania, având din partea Americii sprijin, dar nu și un angajament la fel de mare ca și în cazul extinderii NATO. Deși în cadrul NATO Franța tindea să susțină că extinderea U.E. ar fi o umbrelă mai potrivită pentru fostele state comuniste, de îndată ce

² Citat de *Le Nouvel Observateur*, 12 august 1996.

Germania a început să facă presiuni pentru ca mai rapidă lărgire a U.E. să includă Europa Centrală, Franța a început să ridice probleme tehnice și să ceară ca U.E. să dea tot atâta atenție și flancului expus al Europei, acela sudic, mediteranean. (Aceste divergențe au apărut încă de la întâlnirea la vârf franco-germană din noiembrie 1994.) Accentul pus de Franța pe cheștiunea țărilor sudice a avut și efectul de a căștiiga Franței sprijinul membrilor sudici ai NATO, ceea ce a mărit la maxim puterea ei de negociere. Dar costul pentru aceasta a fost mărirea divergenței de opinii geopolitice asupra Europei între Franța și Germania, divergență doar parțial micșorată de sprijinul întârziat pe care Franța l-a acordat, în a doua jumătate a anului 1996, admitterii Poloniei atât în NATO, cât și în U.E.

Dar această divergență era inevitabilă, dat fiind contextul istoric în schimbare. Încă de la sfârșitul celui de al doilea război mondial, Germania democrată a recunoscut că reconcilierea franco-germană era necesară pentru edificarea unei comunități europene în interiorul jumătății vestice a unei Europe divizate. Reconcilierea era de asemenea esențială pentru reabilitarea istorică a Germaniei. Astfel, acceptarea Franței în rolul de conducător era un preț cinstit. În același timp, continua amenințare sovietică împotriva unei vulnerabile Germanii de Vest a făcut din loialitatea acesteia față de America o condiție esențială pentru supraviețuire — și chiar și francezii au admis acest lucru. Dar după prăbușirea Uniunii Sovietice, subordonarea față de Franța nu era nici necesară, nici favorabilă Germaniei în construirea unei Europe mai mari și mai unite. Un parteneriat la egalitate între Franța și Germania, în care Germania reunificată era acum partenerul mai puternic, era un târg mai mult decât cinstit pentru Paris; așadar, Franța trebuia pur și simplu să accepte preferința Germaniei pentru o legătură de securitate, în prim plan, cu aliatul și protectorul său transatlantic.

La sfârșitul Războiului Rece, această legătură a căpătat o nouă importanță pentru Germania. În trecut, ea ținuse Germania la adăpost față de o amenințare externă, dar foarte apropiată și era condiția necesară pentru ca în cele din urmă țara să se reunifice. Când Uniunea Sovietică a dispărut și Germania s-a reunificat, legătura sa cu America era acum umbrela sub care ea își putea asuma într-un mod mai deschis rolul conducător în Europa Centrală fără ca în

același timp să-și amenințe vecinii. Legătura cu America oferea mai mult decât un certificat de bună purtare: îi asigura pe vecinii Germaniei că o relație strânsă cu aceasta însemna și o relație strânsă cu America. Toate acestea i-au ușurat Germaniei definirea mai pe față a propriilor priorități geopolitice.

Germania — ancorată sigur în Europa și devenită inofensivă, dar sigură prin vizibila prezență militară americană — putea acum să susțină asimilarea proaspăt eliberatei Europe Centrale în structurile europene. Nu avea să fie vechea Mitteleuropa a imperialismului german, ci o mai benignă comunitate de înnoire economică stimulată de investițiile și comerțul german, pentru care Germania ar fi fost și garantul eventualei sale includeri formale (a acestei noi Mitteleuropa) atât în U.E., cât și în NATO. Câtă vreme alianța franco-germană furniza platforma indispensabilă pentru ca Germania să-și poată afirma cu hotărâre un rol regional mai hotărât, aceasta nu mai trebuia să fie timidă în a se afirma în interiorul unei orbite în care avea interese speciale.

Pe harta Europei, zona de interes special pentru Germania ar putea fi schițată sub forma unui dreptunghi, la vest incluzând desigur Franța, iar la est cuprinzând proaspăt emancipatele state post-comuniste din Europa Centrală, inclusiv republicile baltice, Ucraina și Belarus, ajungând chiar până la Rusia (vezi harta de la p. 77). În multe privințe, această zonă corespunde întinderii istorice a constructivei influențe culturale germane, sădite în epoca prenaționalistă în Europa Răsăriteană și Centrală și în republicile baltice de către coloniști germani, orășeni și fermieri, ce au fost cu toții îndepărtați de acolo în decursul celui de al doilea război mondial. Și ceea ce este și mai important, zonele de interes special pentru Franța (discutate mai devreme) și pentru Germania, dacă sunt privite împreună, ca pe hartă, desemnează de fapt granițele vestice și estice ale Europei, în vreme ce suprapunerea lor subliniază importanța politică decisivă a conexiunii franco-germane ca nucleu vital al Europei.

Pentru ca rolul Germaniei în Europa Centrală să se poată afirma hotărât și pe față, breșa decisivă a constituit-o reconcilierea germano-polonă ce a avut loc pe la mijlocul anilor nouăzeci. În ciuda sovăielii inițiale, Germania reunită (la îndemn american) a recunoscut

formal granița de pe Oder-Neisse cu Polonia și acest pas a înlăturat singura rezervă mai importantă a Poloniei față de o relație mai strânsă cu Germania. Ca urmare a unor alte gesturi de mutuală bunăvoință și iertare, această relație a suferit o schimbare radicală. Nu numai că efectiv comerțul dintre cele două țări a explodat (în 1995 Polonia a depășit Rusia, fiind cel mai mare partener comercial răsăritean al Germaniei), dar Germania a devenit principalul susținător al Poloniei pentru a deveni membră a U.E. și (împreună cu America) a NATO. Nu este exagerat să spunem că, pe la jumătatea acestui deceniu, reconcilierea germano-polonă avea în Europa Centrală o importanță geopolitică egalând impactul pe care, mai devreme, îl avusese reconcilierea franco-germană asupra Europei Occidentale.

Prin intermediul Poloniei, influența germană putea radia spre nord (în statele baltice) și spre est (în Ucraina și Belarus). Mai mult, sfera reconcilierii germano-polone era oarecum lărgită prin includerea ocazională a Poloniei în importante discuții franco-germane asupra viitorului Europei. Așa-numitul Triunghi de la Weimar (numit așa după orașul german în care au avut loc primele consultări la nivel înalt franco-germano-polone, consultări ce apoi au devenit periodice) a creat o axă geopolitică potențial importantă pe continentul european, cuprinzând aproximativ 180 de milioane de oameni din trei națiuni cu un foarte clar sentiment al identității naționale. Pe de o parte, aceasta a întărit și mai mult rolul dominant al Germaniei în Europa Centrală, iar pe de altă parte acest rol a fost oarecum contrabalansat de participarea franco-polonă în dialogul tripartit.

Acceptarea de către Europa Centrală a rolului conducător al Germaniei — și cu atât mai mult de către statele central-europene mai mici — a fost ușurată de evidenta angajare germană în procesul extinderii spre est a celor mai importante instituții europene. Angajându-se astfel, Germania și-a asumat o misiune istorică în mare contradicție cu unele concepții vest-europene bine înrădăcinate. Din perspectiva acestora din urmă, ceea ce se petrecea la est de Germania și de Austria era perceput ca fiind oarecum dincolo de limita de preocupări ale adevăratei Europe. Această atitudine — formulată la începutul secolului al XVIII-lea de lordul Bolingbroke³,

³ Cf. *History of Europe, from the Pyrenean Peace to the Death of Louis XIV.*

care susținea că violența politică din est nu avea nici o importanță pentru occidentali — a reapărut în timpul crizei de la München din 1938; și, tragic, în atitudinea Angliei și Franței din timpul conflictului din Bosnia de la mijlocul anilor '90. Ea încă mai stă ascunsă, dincolo de suprafață, în dezbaterile continui asupra viitorului Europei.

Spre deosebire de aceasta, singura dezbatere reală în Germania era asupra a ce ar trebui extins mai întâi, NATO sau U.E. — ministrul apărării era favorabil primei, ministrul de externe susținând-o pe cea de a doua — cu rezultatul evident că Germania a devenit apostolul necontestat al unei Europe mai mari și mai unite. Cancelarul german [Helmut Kohl] vorbea despre anul 2000 ca termen al primei extinderi spre est a U.E., iar ministrul german al apărării a fost printre primii care au sugerat că aniversarea a 50 de ani de la fondarea NATO este o dată simbolică potrivită pentru extinderea spre est a alianței. Astfel, concepția Germaniei asupra viitorului Europei era diferită de cea a principalilor săi aliați europeni: britanicii și-au afirmat preferința pentru o Europă mai mare deoarece considerau lărgirea ca un mijloc de a slăbi unitatea Europei; francezii s-au temut că lărgirea ar întări rolul Germaniei și de aceea au fost în favoarea integrării pe baze mai exigente. Germania a susținut ambele concepții și astfel și-a câștigat propria poziție în Europa Centrală.

OBIECTIVUL PRINCIPAL AL AMERICII

Pentru America, principala problemă este cum să construiască o Europă bazată pe legătura franco-germană, o Europă viabilă, care să rămână legată de Statele Unite și care să lărgască în continuare sfera sistemului internațional democratic de cooperare pe care se sprijină atât de mult exercitarea eficientă a întâietății mondiale americane. De aceea, problema nu este de a face o alegere între Franța și Germania. În absența oricăreia dintre ele nu va exista Europa.

Din cele de mai sus rezultă trei mari concluzii:

1. Angajamentul american în cauza unificării Europei este necesar pentru a contracara criza internă morală și de țel care a

subminat până acum vitalitatea Europei, pentru a înlătura suspiciunea foarte răspândită în Europa că de fapt America nu este în favoarea unei unități europene autentice și pentru a infuza întreprinderii europene doza de fervoare democratică necesară. *Aceasta reclamă o angajare clară din partea Americii pentru o eventuală acceptare a Europei ca partenerul său mondial.*

2. Pe termen scurt, opoziția tactică față de politica franceză și sprijinul pentru poziția conducătoare a Germaniei sunt justificate; pe termen lung, unitatea europeană va trebui să implice o identitate europeană militară și politică mai bine conturată dacă o adevărată Europă ar fi să devină realitate. *Aceasta necesită o punere de acord progresivă cu vederile franceze privind distribuirea de putere în interiorul instituțiilor transatlantice.*

3. Nici Franța, nici Germania nu sunt suficient de puternice pentru a construi Europa pe cont propriu și pentru a rezolva cu Rusia ambiguitățile inerente definirii întinderii geografice a Europei. *Aceasta necesită o implicare americană energică, hotărâtă și cu scop precis, mai ales în ceea ce privește Germania, pentru a defini întinderea Europei și, de asemenea, pentru a face față unor chestiuni sensibile, — mai ales pentru Rusia, — precum statutul republicilor baltice și al Ucrainei în cadrul sistemului european.*

Atât importanța geopolitică pe care capul de pod european o are pentru SUA, cât și modesta sa întindere geografică devin evidente de la prima privire asupra unei hărți a vastei mase continentale a Eurasiei. Păstrarea acestui cap de pod și extinderea lui ca trambulină a democrației au o relevanță directă pentru securitatea Americii. Discrepanța actuală dintre preocuparea mondială a Americii pentru stabilitate, ca și pentru chestiunea conexă care este răspândirea democrației și aparenta indiferență a Europei față de aceste probleme — deși Franța se auto-proclamă putere mondială — trebuie redusă, ceea ce este posibil numai dacă Europa își asumă din ce în ce mai mult un caracter confederat. Europa nu poate deveni un stat-națiune unitar din cauza persistenței diverselor sale tradiții naționale, dar poate deveni o entitate care, prin instituții politice comune, să reflecte în mod cumulat valori democratice

împărtășite, să-și identifice propriile interese cu universalizarea lor și să exercite o atracție magnetică asupra „conlocuitorilor” săi din spațiul Eurasiei.

Lăsați singuri, europenii riscă să fie absorbiți de problemele lor sociale interne. Refacerea economică a Europei a pus în umbră costurile pe termen lung ale acestui succes aparent. Aceste costuri sunt păgubitoare economic și politic. Criza de legitimitate politică și de vitalitate economică cu care se confruntă din ce în ce mai mult Europa Occidentală — și pe care nu o poate depăși — are rădăcini adânci în puternica extindere a unei structuri sociale susținute de stat și care favorizează paternalismul, protecționismul și parohialismul. Rezultatul este o situație culturală care îmbină hedonismul rupt de realitate cu un vid spiritual — situație ce poate fi exploatată de extremiștii naționaliști sau de ideologii dogmatici.

Dacă se extinde această situație, ea poate deveni fatală democrației și ideii de Europa. Acestea două sunt, de fapt, legate între ele deoarece noile probleme ale Europei — fie ele imigrația sau competitivitatea economică și tehnologică cu America sau Asia, ca să nu mai vorbim de nevoia unei reforme stabile politic a structurilor socio-economice existente — pot fi rezolvate eficient într-un context continental lărgit. O Europă mai mare decât suma părților ei — adică o Europă care își asumă un rol mondial în extinderea democrației și în mai ampla promovare a valorilor umane fundamentale — este foarte probabil să fie o Europă care să fie hotărât nepropice extremismului politic, naționalismului îngust sau hedonismului social.

Nu mai este nevoie să evocăm vechile temeri față de un acord separat germano-rus sau să exagerăm urmările unui flirt tactic între Franța și Rusia pentru a trezi grija față de stabilitatea geopolitică a Europei, — și față de rolul Americii în aceasta —, temeri care ar rezulta din eșuarea eforturilor pe care Europa încă le depune pentru a se uni. De fapt, orice astfel de eșec ar atrage după sine câteva manevre europene reînnoite, dar destul de tradiționale. În mod sigur ar genera ocazia ca fie Rusia, fie Germania să se afirme puternic din punct de vedere geopolitic, deși, dacă istoria modernă a Europei oferă vreo lecție, nici una dintre ele nu ar putea câștiga un succes de durată în această privință. Totuși, cel puțin Germania ar

deveni probabil mai insistentă și mai explicită în afirmarea intereselor sale *naționale*.

În prezent, interesele Germaniei coincid, și chiar sunt idealizate în interior, cu acelea ale UE și NATO. Până și purtătorii de cuvânt ai Alianței 90 (Verzii), partid de stânga, au susținut exinderea atât a NATO, cât și a UE. Dar dacă unificarea și lărgirea Europei ar stagna, avem motive să presupunem că ar putea să apară o definiție mai naționalistă a conceptului Germaniei de „ordine” în Europa, ceea ce ar putea fi în detrimentul stabilității acesteia. Wolfgang Schauble, liderul creștin-democraților din Bundestag și posibil succesor al cancelarului Kohl, a exprimat această idee când a afirmat că Germania nu mai este „bastionul occidental împotriva Estului; noi am devenit centrul Europei”, adăugând în acest sens că „în lungi perioade din Evul Mediu... Germania a fost implicată în crearea ordinii în Europa”.⁴ În viziunea sa, Mitteleuropa — în loc de a fi o regiune europeană în care Germania predomină economic — ar deveni o zonă de evidentă supremație politică germană, ca și baza pentru o politică germană mai unilaterală față de Est și Vest. Europa ar înceta atunci să fie un cap de pod în Eurasia pentru puterea americană și potențială trambulină pentru extinderea în Eurasia a sistemului democratic mondial. Iată de ce sprijinul american concret și neechivoc pentru unificarea Europei trebuie să fie întărit. Deși, atât în timpul refacerii economice a Europei, cât și în cadrul alianței transatlantice de securitate, America și-a exprimat deseori sprijinul pentru unificarea Europei și a susținut cooperarea transnațională în Europa, în același timp ea a acționat ca și cum ar fi preferat ca în probleme politice și economice serioase să trateze cu state europene individuale și nu cu Uniunea Europeană ca atare. Ocazional, America a insistat să aibă de-a face cu o singură voce în sistemul decizional european, ceea ce a fost de natură să întărească suspiciunea europenilor că America favorizează cooperarea între europeni atunci când ei se lasă conduși de americani, dar nu când ei formulează politicile Europei. America ar greși dacă ar trimite un asemenea mesaj.

⁴ „Politiken Sondag”, 2 august 1996.

Angajamentul american față de unitatea Europei — reiterat de circumstanță în declarația comună americano-europeană de la Madrid din decembrie 1995 — va continua să sune a gol până în momentul în care America va fi gata nu numai să declare fără echivoc că este pregătită să accepte urmările faptului că Europa ar deveni cu adevărat Europa, dar și să acționeze în consecință. Pentru Europa, cea mai importantă consecință ar însemna un parteneriat autentic cu America, mai degrabă decât statutul de aliat preferat, dar încă subordonat. Iar un parteneriat autentic înseamnă responsabilități și decizii comune. Sprijinul american pentru această cauză ar ajuta la înviorarea dialogului transatlantic și ar stimula printre europeni o concentrare mai mare asupra rolului pe care o Europă cu adevărat importantă l-ar putea juca în lume. Este de imaginat că la un moment dat o Uniune Europeană realmente unită și puternică ar putea deveni un rival politic mondial pentru SUA. Ea ar putea cu siguranță deveni un dificil competitor economic și tehnologic, iar interesele sale geopolitice în Orientul Mijlociu și în alte părți ar putea deveni semnificativ divergente față de cele ale Americii. Dar, de fapt, o astfel de Europă puternică și cu un țel politic unic nu este probabilă în viitorul apropiat. Spre deosebire de condițiile care prevalează în America la momentul formării S.U.A., există rădăcini istorice adânci ale dănuirii statelor-națiuni europene, și este evident că entuziasmul pentru o Europă transnațională a pălit.

Alternativele reale pentru următorul sau următoarele două decenii sunt fie o Europă în unificare și extindere, căutând să atingă — deși ezitant și spasmodic — ținta unității continentale; fie o Europă în stagnare, nemișcându-se prea mult dincolo de starea sa actuală de integrare sau dincolo de actuala sa întindere geografică, Europa Centrală rămânând, geopolitic, o „țară-a-nimănuși”; fie, ca urmare a stagnării, o Europă din ce în ce mai fragmentată, în care ar reapărea vechile rivalități de putere. Într-o Europă în stagnare este aproape inevitabil ca auto-identificarea Germaniei cu Europa să pălească, determinând o definiție mai naționalistă a intereselor de stat ale Germaniei. Pentru America, prima alternativă este evident cea mai bună, dar ea necesită sprijin american „energizant”, dacă va fi să devină realitate.

În această fază de construire ezitantă a Europei, SUA nu trebuie să se implice direct în dezbateri complicate asupra unor chestiuni precum aceea dacă UE ar trebui să ia hotărâri de politică externă prin votul majorității (poziție favorizată în special de Germania); sau dacă Parlamentul European ar trebui să-și asume puteri legislative precise, iar Comisia Europeană de la Bruxelles ar trebui să devină efectiv executivul european; dacă agenda implementării acordului de uniune economică și monetară ar trebui să fie mai relaxată; sau, în sfârșit, dacă Europa ar trebui să fie o largă confederație sau o entitate multi-stratificată, cu un nucleu federalizat și, spre exterior, cu margini oarecum mai libere. Europeanii între ei trebuie să se bată ca să rezolve aceste chestiuni — și e mai mult decât probabil că progresul în ce privește toate aceste chestiuni va fi inegal, marcat de pauze, realizat, în cele din urmă, numai prin compromisuri complicate.

Cu toate acestea, este rezonabil să presupunem că Uniunea Economică și Monetară va fi înființată prin anul 2000, probabil, la început, între șase până la zece din cei cincisprezece actuali membri ai UE. Acest lucru va accelera integrarea economică a Europei, dincolo de dimensiunea monetară, încurajând mai departe integrarea sa politică. Astfel, prin șocuri și salturi și cu un nucleu propriu mai integrat, precum și cu margini mai libere, o Europă unită va deveni din ce în ce mai mult un jucător politic important pe tabla de șah eurasiatică.

În orice caz, America nu trebuie să dea impresia că preferă o asociere europeană mai vagă, chiar dacă mai extinsă, ci să-și arate, prin afirmații și fapte, disponibilitatea de a trata în cele din urmă UE ca partenerul său mondial în probleme de *politică și securitate* și nu doar ca pe o piață regională comună formată din state aliate cu SUA prin intermediul NATO. Pentru a face acest angajament mai credibil și pentru a trece dincolo de retorica parteneriatului, ar putea fi propuse și inițiate măsuri, împreună cu UE, privind un nou mecanism bilateral transatlantic de luare a deciziilor.

Același principiu se aplică pentru NATO. Menținerea NATO este vitală pentru conexiunea transatlantică. În această privință există un consens americano-european covârșitor. Fără NATO, Europa nu numai că ar deveni vulnerabilă, dar s-ar și fragmenta

politic. NATO asigură securitatea europeană și oferă o structură stabilă pentru înfăptuirea unității europene. Acest lucru face ca NATO să fie vital pentru Europa.

Totuși, pe măsură ce Europa se unește, treptat și cu ezitări, structura internă și dezvoltarea NATO vor trebui ajustate. În această privință, francezii au dreptate. Nu putem avea vreodată o Europă cu adevărat unită și, în același timp, o alianță care să rămână integrată pe baza unei singure superputeri cu cincisprezece puteri dependente. Când Europa va începe să-și asume o identitate politică proprie, veritabilă, cu preluarea crescândă de către UE a unor funcții de guvern supranațional, NATO va trebui să se transforme pe baza formulei $1 + 1$ (SUA + UE).

Acest lucru nu se va întâmpla peste noapte și dintr-o dată. Repet, progresul în această direcție va fi ezitant. Dar un astfel de progres va trebui reflectat în aranjamentele actuale ale alianței, pentru ca însăși absența unor astfel de ajustări să nu devină un obstacol în calea progresului pe mai departe. Un pas semnificativ în această direcție a fost decizia alianței din 1996 de a face loc pentru *Combined Joint Task Forces*, preconizând astfel posibilitatea unor inițiative militare strict europene bazate pe logistica alianței, ca și pe comanda, controlul, comunicațiile și informațiile acesteia. Mai multă bunăvoință din partea SUA față de cererile Franței pentru un rol mai important al Uniunii Europene Occidentale în NATO, mai ales cu privire la comandă și la luarea deciziilor, ar indica de asemenea o veritabilă susținere americană pentru unitatea europeană și ar ajuta la diminuarea discrepanței dintre America și Franța în privința eventualei autodefiniri a Europei.

În ultimă instanță, este posibil ca Uniunea Europeană Occidentală (UEO) să cuprindă câteva state membre ale UE, care, din rațiuni geopolitice și istorice diferite, ar putea opta să nu devină membre ale NATO. Aceasta ar putea implica state precum Finlanda sau Suedia, poate chiar și Austria, toate aceste state având deja statutul de observatori în cadrul UEO.⁵

⁵ Este de notat faptul că voci influente, atât din Finlanda, cât și din Suedia, au început să discute posibilitatea asocierii la NATO. Mediile de informare din Suedia relatează, în mai 1996, ridicarea, de către comandantul Forțelor de apărare finlandeze, a problemei posibilității desfășurării de forțe NATO pe teritoriul scandinav, iar în august

Între timp, până la apariția unei Europe mai largite și mai unite, — și aceasta, chiar în cele mai bune circumstanțe, nu se va întâmpla curând —, SUA vor trebui să lucreze în strânsă legătură cu Franța și Germania pentru a ajuta la apariția unei astfel de Europe mai largi și mai unite. Astfel, în ceea ce privește Franța, dilema centrală a politicii americane va continua să fie cum poate fi momită Franța să se integreze mai profund politic și militar fără a compromite prin aceasta legătura americano-germană, iar în ceea ce privește Germania dilema constă în aceea cum poate fi exploatată încrederea SUA în rolul conducător al Germaniei într-o Europă atlanticistă fără a trezi neliniște în Franța, în Marea Britanie, ca și în alte state europene.

Demonstrarea flexibilității americane în ceea ce privește viitoarea întindere a alianței ar fi utilă într-o mai mare eventuală susținere franceză extinderii spre est a alianței.

În cele din urmă, o zonă NATO de securitate militară integrată de ambele părți ale Germaniei ar ancora Germania mai puternic într-un cadru multilateral, și aceasta ar fi o problemă importantă pentru Franța. Mai mult chiar, extinderea alianței va mări probabilitatea ca Triunghiul Weimar (format din Germania, Franța și Polonia) să devină un subtil mijloc de echilibrare oarecum a rolului conducător al Germaniei în Europa. Chiar dacă Polonia se bazează pe susținerea Germaniei pentru a obține intrarea în alianță (și este nemulțumită de actualele ezitări ale Franței în privința unei astfel de extinderi), o dată ce va fi acceptată în alianță, o perspectivă geopolitică franco-polonă este mai mult decât posibil să apară.

În orice caz, Washington-ul nu ar trebui să piardă din vedere faptul că Franța este doar un adversar pe termen scurt în problemele legate de identitatea Europei sau de treburile interne ale

1996 Comisia pentru apărare a Parlamentului suedez recomanda — dând astfel semne de orientare treptată spre cooperarea mai strânsă în domeniul securității cu NATO — ca Suedia să se alăture grupului WEAG (Western European Armament Group), din care fac parte numai membrii NATO. După cum, alte state pot căuta o legătură cu UEO ca preliminară la o eventuală aderare la NATO. Tot astfel, la un moment dat, UEO ar putea să rivalizeze cu programul Parteneriatului pentru pace al NATO în ceea ce privește viitorii membri ai UE. Toate acestea ar ajuta la extinderea rețelei de cooperare pentru securitate în Europa, dincolo de limitele formale ale alianței transatlantice.

NATO. Mai mult, ar trebui să țină seama de faptul că Franța este un partener esențial în importanta sarcină de a bloca permanent Germania democrată în interiorul Europei. Acesta este rolul istoric al relației franco-germane, iar extinderea UE și NATO spre Est ar trebui să sporească importanța acestei relații ca un nucleu al Europei. În cele din urmă, Franța nu este suficient de puternică nici pentru a obstrucționa America în ce privește principiile geostrategice ale politicii sale europene, nici pentru a deveni prin ea însăși liderul Europei. Așadar, ciudățeniile și chiar și accesele sale pot fi tolerate.

Este, de asemenea, relevant să notăm faptul că Franța joacă un rol constructiv în Africa de Nord și în țările africane francofone. Ea este partenerul esențial al Marocului și Tunisiei și exercită, de asemenea, un rol stabilizator în Algeria. Există un motiv intern serios pentru un astfel de amestec francez: 5 milioane de musulmani sunt acum rezidenți francezi. Franța are astfel o miză vitală în stabilitatea și dezvoltarea în ordine a Africii de Nord. Dar acest interes aduce un beneficiu și mai mare pentru securitatea europeană. Fără conștiința de misiune a Franței, flancul sudic al Europei ar fi mult mai instabil și mai amenințător. Tot sudul Europei este din ce în ce mai preocupat de amenințarea social-politică reprezentată de instabilitatea de-a lungul țărmului sudic mediteranean.

Intensa preocupare a Franței pentru ceea ce se întâmplă de-a lungul Mediteranei este astfel foarte oportună pentru preocupările de securitate ale NATO, iar aceasta trebuie luată în considerație atunci când America trebuie, ocazional, să facă față cererilor exagerate ale Franței pentru un statut special de lider.

Germania este o altă problemă. Rolul dominant al Germaniei nu poate fi negat, dar trebuie arătată prudență cu privire la orice susținere publică a rolului de lider al Germaniei în Europa. Acest rol de lider poate părea avantajos unor state europene — precum cele din Europa Centrală, care apreciază inițiativa în favoarea extinderii Europei spre est — și poate fi tolerat de vest-europeni atât timp cât este subsumat supremației americane, dar, în ultimă instanță, construcția europeană nu se poate baza pe acest lucru. Prea multe amintiri persistă încă; prea multe temeri pot să iasă la suprafață. O Europă construită și condusă de Berlin nu este

realizabilă. Din acest motiv Germania are nevoie de Franța, Europa are nevoie de alianța franco-germană și America nu poate alege între Germania și Franța.

Problema esențială privind extinderea NATO constă în aceea că este un proces conectat integral cu extinderea Europei. Dacă Uniunea Europeană va deveni o comunitate mai extinsă din punct de vedere geografic — cu un nucleu franco-german mai integrat, cu rol de lider, și spații exterioare mai puțin integrate — și dacă o astfel de Europă își va baza securitatea pe o alianță continuă cu America, atunci decurge că sectorul său cel mai expus din punct de vedere geopolitic, Europa Centrală, nu poate fi exclus în mod demonstrativ de la împărtășirea sentimentului de securitate de care se bucură restul Europei prin intermediul alianței transatlantice. În această privință, America și Germania sunt de acord. Pentru ele, motivul lărgirii este politic, istoric și constructiv. Extinderea nu este dictată de animozitate față de Rusia, nici de teamă față de Rusia, nici de dorința de a izola Rusia.

Așadar, America trebuie să colaboreze îndeaproape cu Germania pentru promovarea extinderii spre est a Europei. În această scop, cooperarea americano-germană și conducerea comună sunt esențiale. Extinderea va fi posibilă dacă SUA și Germania încurajează împreună celelalte țări aliate din NATO să sprijine acest pas și fie să negocieze de o manieră eficientă un acord cu Rusia, dacă aceasta este dispusă să se ajungă la un compromis (a se vedea capitolul 4), fie să acționeze cu hotărâre, cu convingerea justă că țelul construcției Europei nu poate fi subordonat obiecțiilor Moscovei. Presiuni combinate americano-germane sunt mai ales necesare pentru obținerea acordului unanim al tuturor membrilor NATO, dar nici un membru NATO nu va putea să-l refuze dacă America și Germania fac presiuni împreună pentru aceasta.

În cele din urmă, miza acestui efort este rolul pe termen lung al Americii în Europa. O nouă Europă încă se conturează, și dacă această nouă Europă va rămâne din punct de vedere geopolitic o parte a spațiului „euro-atlantic“, extinderea NATO este esențială. Într-adevăr, o politică cuprinzătoare a SUA pentru Eurasia ca întreg nu va fi posibilă dacă efortul de extindere a NATO, fiind lansat de SUA, întârzie și este ezitant. Un astfel de eșec ar discredita poziția

de lider a Americii; ar spulbera conceptul de lărgire europeană; ar demoraliza statele central-europene; și ar putea reînvia aspirațiile geopolitice în prezent adormite sau muribunde ale Rusiei în Europa Centrală. Pentru Occident, ar fi vorba de o rană făcută cu propria-i mână care ar putea da o lovitură mortală proiectelor pentru un pilon cu adevărat european în orice posibilă construcție de securitate eurasiatică; și pentru America, aceasta ar fi nu doar o înfrângere regională, ci în aceeași măsură o înfrângere mondială.

Linia fundamentală care să ghideze extinderea progresivă a Europei trebuie să fie aserțiunea ca nici o putere din afara existențului sistem transatlantic să nu aibă drept de veto pentru participarea oricărui stat european calificat în cadrul sistemului european — și de aici nici în cadrul sistemului său de securitate transatlantic — și ca nici un stat european calificat să nu fie exclus a priori de la o eventuală aderare la UE sau NATO. Mai ales statele baltice extrem de vulnerabile și din ce în ce mai pregătite de aderare sunt îndreptățite să știe că în cele din urmă pot deveni membre depline în ambele organizații — și că între timp suveranitatea lor nu poate fi amenințată fără a angaja interesele unei Europe în expansiune și ale partenerului său, SUA. Pe scurt, Occidentul — mai ales America și aliații săi vest-europeni — trebuie să dea un răspuns la problema ridicată cu elocvență de Václav Havel la Aachen, pe 15 mai 1996:

„Știu că nici Uniunea Europeană, nici Alianța Nord-Atlantică nu-și pot deschide porțile peste noapte pentru toți cei care aspiră să adere la ele. Ceea ce ambele pot face cu siguranță — și ceea ce ar trebui să facă înainte să fie prea târziu — este să dea întregii Europe, văzută ca o sferă cu valori comune, asigurarea clară că nu sunt organizații închise. *Ar trebui ca acestea să formuleze o politică detaliată și clară cu privire la lărgirea treptată care nu numai să cuprindă o agendă, ci să și explice logica acestei agende*” (subl. autorului)

AGENDA ISTORICĂ A EUROPEI

Chiar dacă în acest moment limitele estice ale Europei nu pot fi nici ferm definite, nici definitiv trasate, în sensul cel mai larg

Europa este o civilizație unitară, derivată dintr-o tradiție creștină împărtășită. O definiție occidentală mai precisă a Europei a fost asociată cu Roma și moștenirea sa istorică. Dar tradiția creștină a Europei a înglobat de asemenea Bizanțul și radiația sa ortodoxia rusă. Astfel, din punct de vedere cultural, Europa este mai mult decât Europa Sfântului Petru, iar Europa Sfântului Petru este mult mai mult decât Europa Occidentală — chiar dacă în ultimii ani ultima denumire a uzurpat identitatea „Europei“. Chiar și o scurtă privire asupra hărții de mai jos confirmă faptul că Europa actuală pur și simplu nu este o Europă completă. Mai grav încă, este o Europă în care o zonă de insecuritate între Europa și Rusia poate avea un efect de absorbție asupra ambelor, cauzând în mod inevitabil tensiuni și rivalități.

O Europă a lui Carol cel Mare (limitată la Europa de Vest) avea sens în timpul Războiului Rece din necesitate, dar o astfel de Europă este acum o anomalie. Aceasta se datorează faptului că, mai

mult decât a fi o civilizație, Europa unită care își face apariția este de asemenea un mod de viață, un standard de viață și o politică a procedurilor democratice comune, fără povara conflictelor etnice și teritoriale. Această Europă, în întinderea sa formal organizată, este în prezent mult mai puțin decât potențialul său efectiv. Câteva din statele cele mai avansate și mai stabile din punct de vedere politic din Europa Centrală, toate făcând parte din tradiția occidentală a Sfântului Petru, mai ales Republica Cehă, Polonia, Ungaria și, poate, Slovenia, sunt cert calificate și doresc aderarea la „Europa” și la legătura sa transatlantică de securitate.

În actualele circumstanțe, extinderea NATO pentru includerea Poloniei, Republicii Ceha și Ungariei — probabil până în 1999 — pare verosimilă. După acest prim, dar semnificativ pas, este posibil ca orice extindere ulterioară a alianței să fie ori accidentală, ori să urmeze extinderii UE. Aceasta din urmă implică un proces mult mai complicat, atât în ceea ce privește numărul de etape de admitere, cât și în ceea ce privește condițiile de aderare. (A se vedea schema de la pagina 98.) Astfel, chiar și primele admiteri în UE ale unor țări din Europa Centrală sunt puțin probabile înainte de anul 2002 sau poate chiar ceva mai târziu. Totuși, după ce primele trei noi membre NATO au aderat la UE, atât UE, cât și NATO vor trebui să-și pună problema extinderii calității de membru la republicile baltice, Slovenia, România, Bulgaria și Slovacia și poate, de asemenea, Ucraina.

Este demn de luat în seamă faptul că perspectiva unei eventuale aderări deja exercită o influență constructivă asupra afacerilor și comportamentului viitorilor membri. Cunoașterea faptului că nici UE, nici NATO nu doresc să fie împovărate de conflicte adiționale ce au legătură fie cu drepturile minorităților, fie cu revendicări teritoriale între membrii lor (Turcia contra Greciei este mai mult decât de ajuns) a dat deja Slovaciei, Ungariei și României îndemnul necesar de a ajunge la compromisuri pentru a corespunde standardelor stabilite de Consiliul Europei. Același lucru este valabil pentru principiul mai general că numai democrațiile se pot califica pentru aderare. Dorința de a nu fi exclus are un important impact de întărire asupra noilor democrații.

Membru al UE: Procedura de aderare

O țară europeană supune o cerere pentru aderare la Consiliul Uniunii Europene (Consiliul).

Consiliul solicită Comisiei avizul pentru cererea de aderare.

Comisia își dă avizul pentru cererea de aderare.
Consiliul decide în unanimitate deschiderea negocierilor pentru aderare.

Comisia propune și Consiliul adoptă în unanimitate pozițiile ce trebuie luate de către Uniune față de Candidați la negocierile pentru aderare.

Uniunea, reprezentată de Președintele Consiliului, poartă negocieri cu Candidatul.

Acordul încheiat între Uniune și Candidat asupra Proiectului Tratatului de Aderare.

Tratatul de Aderare este supus spre examinare Consiliului și Parlamentului European.

Parlamentul European își dă acordul la Tratatul de Aderare printr-o majoritate absolută.

Consiliul aprobă Tratatul de Aderare în unanimitate.

Statele membre și candidații semnează în mod formal Tratatul de Aderare.

Statele membre și Candidații ratifică Tratatul de Aderare.
După ratificare, Acordul de Aderare intră în vigoare.

În orice caz, ar trebui să fie axiomatic faptul că securitatea și unitatea europeană sunt indivizibile. În practică, este dificil de conceput o Europă cu adevărat unită fără un acord comun de securitate cu America. Rezultă, de aici, ca statele care sunt în postura de a începe și sunt invitate să ia parte la negocierile de aderare la UE să fie automat considerate, în consecință, sub protecția prezumtivă a NATO.

Astfel, procesul de lărgire a Europei și a sistemului de securitate transatlantic este probabil să înainteze prin etape dinainte plănuite. Presupunând o angajare susținută a Americii și a Europei Occidentale, într-o agendă speculativă, dar, din prevedere, realistă, etapele ar putea fi următoarele:

1. Până în 1999, primii noi membri din Europa Centrală ar trebui să fie admiși în NATO, chiar dacă intrarea lor în UE nu se va întâmpla probabil înainte de 2002 sau 2003.
2. Între timp, UE va iniția negocieri de aderare cu republicile baltice, și NATO va începe, de asemenea, să înainteze în direcția acceptării aderării lor, precum și a României, aderare ce va fi încheiată probabil până în 2005. La un moment dat, în cursul acestei etape, celelalte state din Balcani ar putea de asemenea deveni eligibile.
3. Aderarea statelor baltice ar putea grăbi Suedia și Finlanda să ia de asemenea în considerație aderarea la NATO.
4. Cândva între 2005 și 2010, Ucraina, mai ales dacă între timp această țară a făcut progrese semnificative în reformele interne și a reușit să fie considerată în mod evident ca o țară central-europeană, ar trebui să fie gata pentru negocieri serioase cu UE și cu NATO.

Între timp, este posibilă adâncirea considerabilă a colaborării franco-germano-poloneze în cadrul UE și NATO, mai ales în domeniul apărării. Această colaborare ar putea deveni centrul occidental al oricăror acorduri lărgite de securitate europeană, care ar

După 2010: Nucleul principal de securitate al Europei

putea cuprinde eventual și Rusia și Ucraina. Dat fiind interesul geopolitic deosebit al Germaniei și Poloniei cu privire la independența Ucrainei, este de asemenea foarte posibil ca Ucraina să fie treptat cooptată în această relație specială franco-germano-polonă. Până în anul 2010, colaborarea politică franco-germano-polono-ucraineană, implicând aproape 230 de milioane de locuitori, ar putea evolua spre un parteneriat care să întărească inima geostrategică a Europei (a se vedea harta de mai sus).

Dacă scenariul de mai sus se desfășoară într-o manieră pașnică sau în contextul unor tensiuni crescânde cu Rusia este de mare importanță. Rusia ar trebui asigurată în mod constant că ușile Europei sunt deschise, ca și ușile pentru o eventuală participare la un sistem de securitate transatlantic extins și, probabil într-un viitor, la un nou sistem de securitate transeurasiatic. Pentru a da crezare acestor asigurări, diverse legături de cooperare între Rusia și Europa — în toate domeniile — ar trebui promovate în mod deliberat. (Relația

Rusiei cu Europa și rolul Ucrainei în această privință sunt discutate mai pe larg în următorul capitol.)

Dacă Europa reușește unificarea și extinderea sa, și dacă Rusia reușește între timp o consolidare democratică de succes și o modernizare socială, la un moment dat, Rusia ar putea deveni de asemenea eligibilă pentru o relație mai organică cu Europa. Aceasta, în schimb, ar face posibilă eventuala fuziune a sistemului de securitate transatlantic cu unul transcontinental eurasiatic. Totuși, ca realitate practică, problema aderării formale a Rusiei nu va fi ridicată pentru încă ceva timp — și aceasta, la drept vorbind, este încă un motiv pentru a nu închide fără rost ușile Europei.

Pentru a încheia: odată Europa de la Yalta dispărută, este esențial să nu se întoarcă Europa de la Versailles. Sfârșitul divizării Europei nu ar trebui să arunce înapoi spre o Europă a statelor-națiune puse pe ceartă, ci să fie punctul de plecare pentru construirea unei Europe mai largi și din ce în ce mai integrate, sprijinite de un NATO mai extins, și, chiar și mai sigură, printr-o legătură de securitate constructivă cu Rusia.

Așadar, scopul geopolitic central al Americii în Europa poate fi rezumat foarte simplu: este de a consolida printr-un parteneriat transatlantic veritabil capul de pod al SUA pe continentul eurasiatic, astfel încât o Europă în curs de lărgire să poată deveni o trambulină mai viabilă pentru proiectarea în Eurasia a ordinii internaționale democratice și de cooperare.

CAPITOLUL 4

GAURA NEAGRĂ

Dezintegrarea, la sfârșitul anului 1991, a statului cu cea mai mare întindere teritorială din lume a creat o „gaură neagră” chiar în centrul Eurasiei. Era ca și cum ceea ce geopoliticienii numesc „heartland” ar fi dispărut dintr-o dată de pe harta lumii.

Pentru America, această situație geopolitică nouă și uimitoare este o provocare decisivă. Firesc, sarcina imediată trebuie să fie aceea de a reduce probabilitatea anarhiei politice sau a revenirii la o dictatură ostilă într-un stat ce se prăbușește și posedă încă un puternic arsenal nuclear. Dar rămâne sarcina Americii pe termen lung: cum să încurajeze transformarea democratică și refacerea economică a Rusiei și în același timp să evite reapariția unui imperiu eurasiatic ce i-ar putea obstrucționa scopul geostrategic de a forma un sistem euro-atlantic mai larg care să poată avea legături stabile și sigure cu Rusia.

NOUA SITUAȚIE GEOPOLITICĂ A RUSIEI

Colapsul Uniunii Sovietice a fost faza finală a fragmentării progresive a vastului bloc comunist chino-sovietic care a egalat, pentru o perioadă scurtă, întinderea imperiului lui Genghis-Han, și chiar a depășit-o în unele zone. Dar mai modernul bloc eurasiatic transcontinental a durat foarte puțin, din cauza defectiunii din

partea Iugoslaviei lui Tito și a nesupunerii din partea Chinei lui Mao, care au semnalat foarte devreme vulnerabilitatea lagărului comunist față de aspirațiile naționaliste ce s-au dovedit mai puternice decât legăturile ideologice. Blocul chino-sovietic a durat cam zece ani; Uniunea Sovietică — șaptezeci.

Cu toate acestea, ceva încă și mai semnificativ din punct de vedere geopolitic a fost dezmembrarea Marelui Imperiu Rus condus de Moscova și vechi de sute de ani. Dezintegrarea acestui imperiu a fost precipitată de prăbușirea socio-economică și politică generală a sistemului sovietic — deși o bună parte din starea sa proastă a fost ascunsă aproape până la sfârșit de sistematica sa manie de a ține totul în secret și de autoizolarea sa. De aici, și buimăceala lumii față de aparenta rapiditate a auto-demolării Uniunii Sovietice. În decembrie 1991, în decurs de două săptămâni, Uniunea Sovietică a fost mai întâi sfidător declarată ca dizolvată, de către șefii republicilor rusă, ucraineană și belarusă, apoi înlocuită formal cu o vagă entitate — numită Comunitatea Statelor Independente (CSI) — cuprinzând toate republicile sovietice, mai puțin cele baltice; apoi președintele sovietic a demisionat fără tragere de inimă, iar steagul sovietic a fost coborât pentru ultima oară de pe turnul Kremlinului; și, în fine, Federația Rusă — acum un stat național predominant rus de 150 de milioane de oameni — a apărut ca urmașă de facto a fostei Uniuni Sovietice, în vreme ce celelalte republici — reprezentând alte 150 de milioane de oameni — și-au afirmat, în grade diferite, independența.

Prăbușirea Uniunii Sovietice a produs o confuzie geopolitică enormă. În decursul a doar două săptămâni, poporul rus — care, în general, era chiar și mai puțin prevenit asupra apropiatei dezintegrări a URSS decât lumea din afara acesteia — a descoperit brusc că nu mai era stăpânul unui imperiu transcontinental, ci frontierele Rusiei se restrânseseră la ceea ce fuseseră la începutul secolului al XIX-lea în Caucaz, la jumătatea aceluiași secol în Asia Centrală și — mult mai spectaculos și mai dureros — la ceea ce fuseseră cam la 1600 spre Vest, adică imediat după domnia lui Ivan cel Groaznic. Pierderea Caucazului a reînviat temerile strategice față de reapariția influenței din partea Turciei; pierderea Asiei Centrale a generat un sentiment de sărăcire având în vedere enormele resurse

energetice și de minereuri ale regiunii, ca și teama față de o posibilă provocare islamistă; iar independența Ucrainei a contestat esența pretențiilor Rusiei de a fi purtătorul investit de Dumnezeu al identității pan-slave.

Spațiul ocupat timp de secole de Imperiul țarist și timp de trei sferturi de secol de Uniunea Sovietică dominată de ruși avea să fie umplut de o duzină de state, majoritatea — exceptând Rusia — aproape deloc pregătite pentru autentică independență și având dimensiuni de la cele relativ mari ale Ucrainei cu 52 de milioane de locuitori până la cele ale Armeniei cu 3,5 milioane de locuitori. Viabilitatea lor părea incertă în timp ce dorința Moscovei de a se împăca permanent cu noua realitate era tot atât de imprezibilă. Șocul istoric suportat de ruși era amplificat de faptul că aproximativ 20 de milioane de vorbitori de rusă erau acum locuitorii unor state străine dominate politic de elite din ce în ce mai naționaliste hotărâte să-și afirme propriile identități după decenii de rusificare mai mult sau mai puțin forțată.

Prăbușirea Imperiului rus a creat un vid de putere chiar în inima Eurasiei. Slăbiciunea și confuzia se manifestau nu numai în statele proaspăt independente, ci chiar în Rusia, unde răsturnarea a produs o amplă criză de sistem, mai ales că răsturnarea politică a fost însoțită de încercarea simultană de a demonta vechiul model socio-economic sovietic. Trauma națională a fost înrăutățită de implicarea militară a Rusiei în Tadjikistan, motivată de teama că musulmanii ar putea lua în stăpânire acest nou stat independent, și a fost serios amplificată de intervenția în Cecenia, tragică, brutală și costisitoare atât economic, cât și politic. Dar cel mai dureros era că statutul internațional al Rusiei a fost serios deteriorat, una din cele două superputeri ale lumii fiind acum privită de mulți ca doar puțin mai mult decât o putere regională din lumea a treia, deși mai poseda încă un important, dar din ce în ce mai învechit, arsenal nuclear.

Golul geopolitic era amplificat de dimensiunile crizei sociale a Rusiei. Trei sferturi de secol de regim comunist au cauzat o deteriorare biologică fără precedent a poporului rus. O foarte mare parte din oamenii săi cei mai dotați și mai întreprinzători au fost uciși sau au pierit în Gulag, în număr de milioane. În plus, în cursul acestui secol, țara a suferit și ravagiile primului război mondial, un

distrugător război civil prelungit, atrocitățile și privațiunile celui de al doilea război mondial. Regimul comunist a impus o strictă doctrină sufocantă și a izolat țara de restul lumii. Politicile sale economice erau complet indiferente față de problemele ecologice, cu rezultatul că atât mediul înconjurător, cât și sănătatea oamenilor au suferit enorm. Potrivit statisticilor oficiale ale Rusiei, pe la jumătatea anilor '90 doar cca 40% dintre nou-născuți erau sănătoși, iar cam o cincime din elevii de clasa întâi erau retardați. Longevitatea bărbaților a scăzut la 57,3 ani și mureau mai mulți ruși decât se nașteau. Situația socială a Rusiei era, de fapt, tipică pentru o țară de rang mediu din lumea a treia.

Nu pot fi redate ororile și nenorocirile de care a avut parte poporul rus în acest secol. Aproape nici o familie rusă nu a avut șansa de a duce o existență normală și civilizată. Gândiți-vă la implicațiile sociale ale acestei succesiuni de evenimente:

- Războiul ruso-japonez din 1905, sfârșit cu înfrângerea umilitoare a Rusiei;
- Prima revoluție „proletară” din 1905, care a declanșat violență pe scară largă în orașe;
- Primul război mondial din 1914–1917, cu milioane de morți și o masivă dezorganizare economică;
- Războiul civil din 1918–1921, distrugând alte câteva milioane de vieți și devastând țara;
- Războiul ruso-polonez din 1919–1920, sfârșit cu înfrângerea Rusiei;
- Inițierea Gulagului la începutul anilor '20, cu decimarea elitei pre-revoluționare și exodul masiv din Rusia al acesteia;
- Industrializarea și colectivizarea din anii '30 au generat foamete masivă și milioane de morți în Ucraina și Kazahstan;
- Marile epurări și teroarea de la jumătatea și sfârșitul anilor '30, când milioane de oameni au fost închiși în lagăre de muncă,

aproape un milion au fost împușcați și mai multe milioane au murit din cauza maltratărilor;

- Al doilea război mondial din 1941–1945, cu multe milioane de militari și civili morți și uriașă devastare economică;
- Reinstaurarea terorii staliniste la sfârșitul anilor '40, din nou cu numeroase arestări și frecvente execuții;
- Patruzeci de ani de cursă a înarmării cu Statele Unite, de la sfârșitul anilor '40 până la sfârșitul anilor '80, cu efectele sale de sărăcire la nivel social;
- Eforturile istovitoare din punct de vedere economic de a proiecta puterea sovietică în Caraibe, Orientul Mijlociu și Africa în anii '70 și '80;
- Războiul din Afganistan (care a slăbit URSS și mai mult) din 1979 până în 1989;
- Brusca prăbușire a Uniunii Sovietice, urmată de dezordini civile, o dureroasă criză economică și sângerosul și umilitorul război împotriva Ceceniei.

Criza internă a Rusiei și pierderea statutului ei internațional erau dureros de neliniștitoare, mai ales pentru elita politică rusă, iar situația geopolitică a Rusiei era afectată în mod defavorabil. Spre vest, ca urmare a dezintegrării URSS, frontierele Rusiei fuseseră modificate foarte dureros, iar sfera influenței sale geopolitice s-a restrâns dramatic (vezi harta de la p. 109). Statele baltice fuseseră controlate de Rusia de prin anul 1700, iar pierderea porturilor Riga și Tallin au făcut ca accesul Rusiei la Marea Baltică să fie mai limitat și dependent de înghețurile din timpul iernii. Deși Moscova a reușit să-și păstreze o poziție dominantă din punct de vedere politic în Belarus (formal proaspăt independentă, dar foarte rusificată), era departe de a fi sigur că molima naționalistă nu avea să se extindă și aici. Iar dincolo de granițele fostei URSS, prăbușirea Pactului de la Varșovia a însemnat că fostele state satelite din

Europa Centrală, mai ales Polonia, gravitau rapid spre NATO și Uniunea Europeană.

Cea mai îngrijorătoare dintre toate era pierderea Ucrainei. Apariția unui stat ucrainean independent nu numai că i-a obligat pe toți rușii să regândească natura propriei lor identități etnice și politice, dar a reprezentat o majoră piedică geopolitică pentru statul rus. Repudierea a mai bine de trei sute de ani de istorie imperială rusă a însemnat pierderea unei economii industriale și agricole potențial bogate și a 52 de milioane de oameni suficient de apropiați de ruși din punct de vedere etnic și religios pentru a face din Rusia un stat imperial cu adevărat mare și sigur pe sine. Independența Ucrainei a depozat, de asemenea, Rusia de poziția sa dominantă în Marea Neagră, unde Odessa îi servea de poartă vitală pentru comerțul cu Mediterana și cu lumea de dincolo de ea.

Pierderea Ucrainei era o pierdere de pivot geopolitic, deoarece a limitat drastic opțiunile geostrategice ale Rusiei. Chiar fără statele baltice și fără Polonia, o Rusie ce și-ar fi păstrat controlul asupra Ucrainei ar fi putut încă să încerce să fie liderul unui imperiu eurasiatic arogant, în care Moscova i-ar fi putut domina pe non-slavii din sudul și sud-estul fostei URSS. Dar fără Ucraina și fără cei 52 de milioane de frați slavi orice încercare a Moscovei de a reconstrui imperiul eurasiatic era ca și cum Rusia singură s-ar fi lăsat prinsă în plasa unor conflicte prelungite cu non-slavii, izbucnite din motive naționale și religioase — războiul cu Cecenia fiind poate doar primul exemplu. Mai mult, dată fiind rata natalității în scădere în Rusia și explozia demografică în Asia Centrală, orice nouă entitate eurasiatică bazată numai pe puterea Rusiei, fără Ucraina, ar deveni inevitabil mai puțin europeană și mai mult asiatică cu fiecare an ce ar trece.

Pierderea Ucrainei a avut efect nu numai de pivot, ci și de catalizator geopolitic. Acțiunile Ucrainei — declarația de independență din decembrie 1991, insistența, în negocierile horătătoare de la Bela Vezha, ca URSS să fie înlocuită de un mai puțin rigid „Commonwealth“ de state independente și mai ales impunerea bruscă, în stilul loviturilor de stat, a comenzii ucrainene asupra unităților armatei sovietice staționate pe teritoriul ucrainean — au fost acelea care au împiedicat C.S.I. să devină doar un nou nume pentru

o URSS mai confederală. Autodeterminarea politică a Ucrainei a uluit Moscova și a dat un exemplu pe care celelalte republici sovietice, deși mai timide la început, l-au urmat apoi.

Pierderea de către Rusia a poziției sale dominante la Marea Baltică s-a repetat la Marea Neagră nu numai din cauza independenței Ucrainei, ci și din cauză că proaspăt independentele state caucaziene — Georgia, Armenia, Azerbaidjan — au întărit șansele Turciei de a-și restabili demult pierduta influență în regiune. Înainte de 1991, Marea Neagră era punctul de plecare pentru proeminența în Mediterana a puterii navale rusești. Pe la mijlocul anilor '90, Rusia rămăsese cu o mică fâșie de coastă la Marea Neagră și cu o dispută nerezolvată cu Ucraina asupra dreptului de a-și păstra baze în Crimeea pentru rămășițele Flotei sovietice din Marea Neagră și privea, cu evidentă iritare, manevrele comune, navale și pe uscat, ale NATO și Ucrainei, ca și rolul crescând al Turciei în regiunea Mării Negre. Rusia a și suspectat Turcia de a fi furnizat ajutor efectiv rezistenței cecene.

Mai departe spre sud-est, răsturnarea geopolitică a produs o schimbare tot atât de importantă în statutul bazinului Mării Caspice și, în general, în cel al Asiei Centrale. Înainte de prăbușirea URSS, Marea Caspică era în fapt un lac rusec, cu un mic sector sudic ce cădea între granițele Iranului. Din cauza apariției independentului și foarte naționalistului Azerbaidjan — întărit de influxul de investitori occidentali interesați de petrol — și a tot atât de independentelor Kazahstan și Turkmenistan, Rusia a devenit doar unul din cele cinci state care-și revendică bogățiile bazinului Mării Caspice. Rusia nu mai putea fi sigură că va mai dispune mult timp de aceste resurse în propriul său interes.

Apariția statelor central-asiatice independente a însemnat că în unele locuri frontiera de sud-est a Rusiei a fost împinsă înapoi spre nord cu mai mult de o mie de mile. Noile state controlau acum vaste resurse minerale și energetice care cu siguranță aveau să atragă interesele străine. Era aproape inevitabil ca nu numai noile elite, dar și, curând, popoarele acestor state să devină mai naționaliste și probabil cu concepții din ce în ce mai islamice. În Kazahstan, o țară vastă cu enorme resurse naturale, dar cu cei aproape 20 de milioane de locuitori aparținând aproape în proporții egale etniilor cazahă și

slavă, neînțelegerile naționale și lingvistice se pot intensifica. Uzbekistanul — cu populația sa, mult mai omogenă etnic, de aproximativ 25 de milioane și cu conducători ce pun accent pe gloria istorică a țării — a devenit din ce în ce mai hotărât în afirmarea noului statut postcolonial al regiunii. Turkmenistanul, pentru care Kazahstanul este un scut geografic împotriva oricărui contact direct cu Rusia, și-a dezvoltat activ noi legături cu Iranul pentru a-și diminua fosta dependență de sistemul de comunicații al Rusiei, pentru a avea acces la piețele lumii.

Susținute din exterior de Turcia, Iran, Pakistan și Arabia Saudită, statele din Asia Centrală n-au fost înclinate să-și schimbe noua suveranitate politică nici chiar pe avantajoasa integrare economică cu Rusia, așa cum mulți ruși au continuat să spera că vor face. În cel mai bun caz, o oarecare tensiune și ostilitate este inevitabilă în relațiile lor cu Rusia, iar dureroasele precedente din Cecenia și Tadjikistan sugerează că ceva și mai rău nu e cu desăvârșire exclus. Pentru ruși, spectrul unui eventual conflict cu statele aflate de-a lungul întregului flanc sudic al Rusiei (care, dacă adăugăm Turcia, Iranul și Pakistanul, au peste 300 de milioane de locuitori) trebuie să fie motivul unei serioase îngrijorări.

În sfârșit, în momentul în care imperiul ei se dizolva, Rusia se confrunta și cu o amenințătoare nouă situație geopolitică în Extremul Orient, deși nu avusese loc nici o schimbare politică sau teritorială. Timp de mai multe secole, China a fost mai slabă și mai înapoiată decât Rusia, cel puțin în domeniile politic și militar. Nici un rus preocupat de viitorul țării sale și uimit de schimbările spectaculoase din acest deceniu nu poate ignora faptul că China este pe cale de a deveni un stat mai avansat, mai dinamic și cu mai mult succes decât Rusia. Puterea economică a Chinei, asociată cu marea energie a celor 1,2 miliarde de locuitori ai săi, răstoarnă din temelii ecuația istorică dintre cele două țări, iar spațiile goale ale Siberiei aproape invită la colonizare chineză.

Această nouă și amețitoare realitate avea să afecteze, inevitabil, concepția Rusiei asupra securității în regiunea sa extrem-orientală, ca și interesele ruse în Asia Centrală. În scurtă vreme, această evoluție ar putea chiar umbri importanța geopolitică a pierderii Ucrainei. Implicațiile sale geostrategice au fost bine exprimate de Vladimir

Lukin, primul ambasador post-comunist al Rusiei în SUA și mai târziu președintele Comisiei pentru Afaceri Externe a Dumei:

„În trecut, Rusia se considera înaintea Asiei, deși în urma Europei. Dar, între timp, Asia s-a dezvoltat mult mai rapid. ...ne găsim nu atât între «Europa modernă» și «Asia înapoiată», ci mai degrabă ocupând un ciudat spațiu între două «Europe»“.¹

Pe scurt, Rusia, până nu de mult creatoarea unui vast imperiu teritorial și conducătoarea unui bloc ideologic de state satelite întins până în chiar inima Europei și la un moment dat până la Marea Chinei de Sud, a devenit un stat național plin de probleme, fără acces geografic facil la lumea exterioară și potențial vulnerabil la conflicte ce îl pot slăbi și mai mult cu vecinii de pe flancurile sale vestic, sudic și estic. Numai spațiile din nord, nelocuibile și inaccesibile, înghețate aproape mereu, par sigure geopolitic.

FANTASMAGORIA GEOSTRATEGICĂ

O perioadă de confuzie strategică și istorică era deci inevitabilă în Rusia postimperială. Prăbușirea rușinoasă a URSS și mai ales dezintegrarea uimitoare și în general neașteptată a Marelui Imperiu Rus au dat naștere, în Rusia, unei enorme căutări de sine, unei vaste dezbateri asupra a ceea ce ar trebui să fie actuala autodefinire istorică a Rusiei, unor intense controverse publice și private asupra unor întrebări care la majoritatea națiunilor importante nici măcar nu se pun: Ce este Rusia? Unde este Rusia? Ce înseamnă să fii rus?

Aceste întrebări nu sunt pur teoretice: fiecare răspuns are conținut geopolitic important. Este Rusia un stat național, bazat pe o etnicitate pur rusă, sau este ea prin definiție ceva mai mult (așa cum Marea Britanie e mai mult decât Anglia) și astfel destinată a fi un stat imperial? Care sunt — istoric, strategic și etnic — frontierele

¹ *Our Security Predicament*, în „Foreign Policy”, nr. 88 (toamna 1992), p. 60.

juste ale Rusiei? Ucraina independentă ar trebui privită ca o aberație temporară dacă este evaluată în asemenea termeni etnici, strategici și istorici? (Mulți ruși sunt înclinați să gândească astfel.) Ca să fii rus, trebuie să fii etnic rus („Russkii“) sau poți fi rus politic și nu etnic (adică să fii „Rossyanin“ — echivalentul lui „British“, dar nu al lui „English“)? De exemplu, Elțin și câțiva ruși au susținut (cu consecințe tragice) că cecenii ar putea — într-adevăr, ar trebui — să fie considerați ruși.

Un an înainte de sfârșitul URSS, un naționalist rus, unul dintre puținii care au văzut că se apropie acest sfârșit, făcea această afirmație disperată:

„Dacă groaznicul dezastru, de neconceput pentru poporul rus, se întâmplă într-adevăr și statul este sfâșiat, și poporul — jefuit și escrocat de 1000 de ani de istorie — sfârșește brusc singur, iar recentii săi «frați» își iau ceea ce le aparține, dispar «bărcile lor de salvare națională» îndepărtându-se de vapor, ei bine, nu avem unde să ne ducem...

Statul suveran rus, care întruchipează — politic, economic și spiritual — «ideea rusă», va fi reconstruit. El va aduna tot ce a fost mai bun de-a lungul a 1000 de ani de împărăție și în cei 70 de ani de istorie sovietică ce au zburat într-o clipă².

Dar cum? La dificultatea de a formula un răspuns acceptabil pentru poporul rus și totuși realist s-a adăugat criza istorică a însuși statului rus. Aproape de-a lungul întregii sale istorii acest stat a fost, simultan, instrument de expansiune teritorială și de dezvoltare economică. Era de asemenea un stat care, în mod deliberat, nu se considera doar un instrument național, ca în tradiția vest-europeană, ci executorul unei misiuni supranaționale deosebite în cadrul căreia „ideea rusă“ era definită, în mod variat, în termeni religioși, geopolitici sau ideologici. Acum, dintr-o dată, acea misiune era îndepărtată deoarece statul se restrângea ca teritoriu pentru a rămâne să se bazeze pe o dimensiune în mare parte etnică.

² Aleksandr Prohanov, *Tragedia centralismului*, „Literaturnaia Rossiia“, ianuarie 1990, p. 4–5.

Mai mult, criza post-sovietică a statului rus (a „esenței“ sale, ca să spunem așa) era dublată de faptul că Rusia nu numai că se confrunta cu provocarea de a fi brusc lipsită de vocația sa misionară imperială, dar, pentru a reduce prăpastia dintre înapoierea sa socială și cea a zonelor mai avansate ale Eurasiei, statul era acum silit de forțele din interior ce voiau să-l modernizeze (și de consultanții lor occidentali) să se retragă din rolul său economic tradițional de mentor, proprietar și stăpân absolut al averii sociale. Aceasta reclama o limitare radicală din punct de vedere politic a rolului internațional și intern al statului rus. Ea submina profund cele mai solide tipare ale vieții interne ruse și contribuia la o stare de dezorientare geopolitică în interiorul elitei politice ruse.

În această situație uluitoare, așa cum ne putem aștepta, întrebarea „Încotro se îndreaptă și ce este Rusia?“ a primit diverse răspunsuri. Vastul teritoriu eurasiatic al Rusiei a predispus întotdeauna elita acesteia să gândească în termeni geopolitici. Primul ministru de externe al Rusiei post-comuniste și post-imperiale, Andrei Kozîrev, a reafirmat acest mod de gândire în una din primele sale încercări de a defini modul în care ar trebui să se comporte Rusia cea nouă pe scena internațională. Doar la o lună după prăbușirea URSS-ului, el observa: „Abandonând mesianismul ne-am îndreptat spre pragmatism... am înțeles repede că geopolitica... înlocuiește ideologia“³.

Ca reacție la prăbușirea URSS, în general vorbind, se poate spune că au apărut trei mari, parțial suprapuse, opțiuni geostrategice, fiecare din ele fiind legată, în ultimă instanță, de preocuparea Rusiei pentru statutul său față de America, dar, în același timp, conținând și unele variante privind problemele interne. Aceste curențe în gândirea rusă pot fi clasificate după cum urmează:

1. prioritate „parteneriatului strategic avansat“ cu America, ceea ce, pentru unii din adepți, era de fapt un nume de cod pentru un condominiu mondial;
2. accent pe „străinătatea apropiată“ ca preocupare principală a Rusiei, unii susținând o formă de integrare economică

³ Interviu în „Rossiiskaia Gazeta“, 12 ianuarie 1992.

dominată de Moscova, iar alții așteptându-se la o eventuală refacere, într-o oarecare măsură, a controlului imperial, prin care s-ar crea o putere mai capabilă să contrabalanseze America și Europa;

3. o contra-alianță însemnând un fel de coaliție eurasiatică anti-SUA, menită să reducă predominarea americană în Europa.

Deși prima opțiune era considerată dominantă de către noua echipă conducătoare a președintelui Elțin, a doua a căpătat importanță politică foarte curând, parțial ca o critică la adresa priorităților geopolitice ale lui Elțin; a treia s-a făcut auzită ceva mai târziu, pe la jumătatea anilor '90, ca reacție la sentimentul din ce în ce mai răspândit că geostrategia post-sovietică a Rusiei era neclară și insuficientă. Dar toate trei s-au dovedit stângace istoric și datorită unor viziuni cam fantasmagorice asupra puterii actuale, a potențialului internațional și a intereselor Rusiei în străinătate.

Imediat după prăbușirea URSS, atitudinea inițială a lui Elțin a reprezentat culmea vechii, dar niciodată încununată de succes, concepții „occidentalizatoare“ din gândirea politică rusă: că locul Rusiei era în Occident, ea ar trebui să facă parte din acesta și să-l imite cât mai mult posibil în propria sa dezvoltare internă. Această concepție a fost îmbrățișată de Elțin însuși și de ministrul său de externe, Elțin fiind explicit în a denunța moștenirea imperială a Rusiei. Vorbind la Kiev, pe 19 octombrie 1990, el a declarat cu elocvență ceea ce ucrainenii sau cecenii ar fi putut folosi apoi împotriva lui:

Rusia nu aspiră să devină centrul vreunui nou fel de imperiu... Rusia înțelege mai bine decât alții cât de pernicios este acest rol, cu atât mai mult cu cât ea însăși l-a jucat multă vreme. Ce a câștigat ea din aceasta? Au devenit rușii, ca urmare, mai liberi? Mai bogați? Mai fericiți?... istoria ne-a învățat că un popor care domină alte popoare nu poate fi fericit.

Atitudinea deliberat prietenească adoptată de Occident, mai ales de SUA, față de noua conducere a Rusiei a fost o sursă de încurajare pentru „occidentalizații” post-sovietici din „establishment”-ul de politică externă al Rusiei. Această atitudine a întărit înclinațiile pro-americane din acest mediu și i-a sedus personal pe membrii săi. Noii conducători erau flatați să li se adreseze pe numele mic politicienilor de vârf ai singurei superputeri a lumii și s-au autoamăgit cu ușurință crezând că și ei erau conducătorii unei superputeri. Când americanii au lansat sloganul „parteneriatului strategic avansat” dintre Washington și Moscova, rușilor li s-a părut că astfel a fost consfințit un nou și democratic condominion americano-rus care înlocuia competiția dinainte.

Acest condominion trebuia să aibă o extindere globală. Astfel, Rusia ar fi fost nu numai succesoarea legală a fostei Uniuni Sovietice, ci și partener *de facto* într-o înțelegere globală, bazată pe egalitate veritabilă. Așa cum noii lideri ruși nu mai oboseau să afirme, aceasta însemna nu numai că restul lumii trebuia să consimtă că Rusia era egala Americii, dar și că nici o problemă globală nu putea fi abordată sau rezolvată fără participarea și/sau permisiunea Rusiei. Deși nu se declara dechis, din această iluzie făcea parte, implicit, și ideea că Europa Centrală ar rămâne cumva, sau chiar ar putea alege să rămână, o regiune într-o proximitate politică specială față de Rusia. Dizolvării Pactului de la Varșovia și a CAER-ului nu i-ar fi urmat gravitatea fostelor lor membre fie spre NATO, fie chiar numai spre UE.

Între timp, ajutorul occidental i-ar fi dat posibilitatea guvernului rus să realizeze reformele interne, eliminând statul din viața economică și permițând consolidarea instituțiilor democratice. Refacerea economică a Rusiei, statutul ei special de partener egal al Americii și absoluta ei atractivitate ar încuraja atunci statele proaspăt independente din noua CSI — recunoscătoare că noua Rusie nu le amenință și din ce în ce mai conștiente de beneficiile unei oarecari forme de uniune cu Rusia — să se angajeze într-o integrare economică mereu mai strânsă și apoi într-o integrare politică cu Rusia, mărindu-i astfel întinderea și puterea.

Problema unei asemenea abordări era lipsa oricărui realism atât în plan intern, cât și internațional. Conceptul de „parteneriat strategic

avansat“ era măgulitor, dar și înșelător. America nu era înclinată să împartă puterea mondială cu Rusia și nici nu putea, chiar dacă ar fi dorit. Noua Rusie era pur și simplu prea slabă, prea de-vastată de trei sferturi de secol de regim comunist și prea înapoiată social pentru a fi un partener mondial real. În concepția Washingtonului, Germania, Japonia și China erau cel puțin tot atât de importante și de influente. Mai mult, aspirațiile americane și cele ruse nu erau deloc aceleași în unele chestiuni geostrategice centrale și de interes național pentru America — în Europa, în Orientul Mijlociu și Orientul Îndepărtat. O dată ce, inevitabil, divergențele au început să apară, disproporția de putere politică și financiară, inovație tehnologică și atractivitate culturală a făcut ca „parteneriatul strategic avansat“ să pară găunos și din ce în ce mai mulți ruși au realizat că era destinat să înșele deliberat Rusia.

Poate că dezamăgirea ar fi putut fi evitată dacă mai devreme — în „luna de miere“ americano-rusă — America ar fi îmbrățișat conceptul extinderii NATO și, în același timp, ar fi oferit Rusiei „o înțelegere ce nu putea fi refuzată“, mai precis o relație specială de cooperare între Rusia și NATO. Dacă America ar fi adoptat clar și decis ideea lărgirii alianței, cu precizarea că Rusia ar trebui cumva inclusă în acest proces, poate că sentimentul de dezamăgire al Moscovei față de „parteneriatul strategic avansat“, ca și slăbirea progresivă a poziției politice a „occidentalizaților“ de la Kremlin ar fi putut fi evitate.

Momentul în care America ar fi putut face acest lucru a fost în a doua jumătate a lui 1993, imediat după ce, în august, Eltîn și-a exprimat public sprijinul pentru interesul Poloniei de a se alătura alianței transatlantice, considerându-l în concordanță cu „interesele Rusiei“. În loc de asta, administrația Clinton, care în acel moment încă urmărea politica sa de „întâi Rusia“, a mai întârziat doi ani, timp în care Kremlinul și-a schimbat atitudinea și a devenit mereu mai ostil față de semnalele (care apăreau, dar erau nehotărâte) privind intenția Americii de a lărgi NATO. Așa că în 1996, când Washingtonul a hotărât să facă din lărgirea NATO scopul central al politicii americane de formare a unei comunități euro-atlantice mai largi și mai sigure, rușii se închiseseră deja într-o opoziție rigidă. Astfel, anul 1993 ar putea fi privit ca anul unei ocazii istorice ratate.

După cum este recunoscut, nu toate îngrijorările Rusiei în legătură cu extinderea NATO erau lipsite de legitimitate sau aveau motive răuvoitoare. Sigur, unii oponenți, mai ales din armata rusă, împărtășeau mentalitatea din timpul Războiului Rece, privind extinderea NATO nu ca parte integrantă a măririi Europei înseși, ci mai degrabă ca înaintare spre Rusia a unei alianțe încă ostile, conduse de America. O parte din elita politicii externe a Rusiei — majoritatea căreia este formată, de fapt, din foști oficiali sovietici — persevera în vechea concepție geostrategică conform căreia în Eurasia nu e loc pentru America, iar extinderea NATO e condusă de dorința acesteia de a-și lărgi sfera de influență. Ei se mai opuneau și întrucât sperau că o Europă Centrală neangajată s-ar putea într-o zi întoarce în sfera de influență geopolitică a Moscovei, o dată ce Rusia s-ar însănătoși.

Dar mulți democrați ruși s-au temut, totodată, și că extinderea NATO ar însemna că Rusia ar fi lăsată în afara Europei, ostracizată politic și considerată nedemnă de calitatea de membru al instituțiilor civilizației europene. Insecuritatea culturală s-a adăugat temerilor politice și a făcut ca extinderea NATO să pară punctul culminant al unei îndelungate politici occidentale menite să izoleze Rusia, să o lase singură în lume și vulnerabilă față cu diverșii săi dușmani. Mai mult, democrații ruși nu puteau pur și simplu înțelege profunzimea nici a resentimentului central-europenilor față de o jumătate de secol de dominație sovietică, nici a dorinței lor de a face parte dintr-un sistem euro-atlantic mai larg.

În schimb, este probabil că nici dezamăgirea, nici slăbirea „occidentalizanților” ruși nu ar fi putut fi evitate. Într-un cuvânt, noua elită rusă, fiind foarte dezbinată în interior, iar președintele și ministrul de externe nefiind capabili de a asigura o conducere geostrategică consecventă, nu a fost posibil să se definească limpede ce dorea noua Rusie în Europa și nici să se evalueze realist limitările actuale datorate stării de slăbiciune a Rusiei. Democrații de la Moscova, angajați în lupte politice, nu au reușit să afirme cu curaj că o Rusie democrată nu se opune extinderii comunității democrate transatlantice și că dorește să se asocieze cu aceasta. Iluzia unui statut global pe care să-l împartă cu America a făcut ca elitei politice de la Moscova să-i fie greu să abandoneze ideea unei poziții

geo-politice privilegiate pentru Rusia, nu numai în zona fostei URSS, ci chiar și față de fostele state satelite central-europene.

Aceste evoluții au ajuns în mâinile naționaliștilor, care în 1994 începuseră să prindă din nou glas, și ale militariștilor, care tot atunci deveniseră sprijinitorii interni de importanță decisivă ai lui Elțin. Reacțiile lor din ce în ce mai stridente și uneori amenințătoare față de aspirațiile central-europenilor nu au făcut decât să intensifice hotărârea fostelor state satelite — atente la foarte recenta lor eliberare de sub dominația rusă — de a se pune la adăpost în NATO.

Prăpastia dintre Washington și Moscova a fost adâncită și mai mult de refuzul Kremlinului de a renunța la toate cuceririle lui Stalin. Opinia publică occidentală, mai ales în Peninsula Scandinavia, dar și în SUA, a fost foarte afectată de ambiguitatea atitudinii Rusiei față de republicile baltice. În timp ce recunoșteau independența acestora și nu făceau presiuni pentru ca ele să devină membre în CSI, chiar și conducătorii ruși democrați recurgeau periodic la amenințări pentru a obține tratament preferențial pentru largile comunități de coloniști ruși care fuseseră stabilite deliberat în aceste țări în timpul stalinismului. Atmosfera s-a înrăutățit când Kremlinul a refuzat limpede să denunțe acordul secret cu Germania nazistă din 1939 care a deschis calea pentru încorporarea forțată a acestor republici în URSS. Chiar și la 5 ani după prăbușirea URSS purtătorii de cuvânt de la Kremlin au insistat (în declarația oficială de la 10 septembrie 1996) că în 1940 statele baltice s-au „unit” de bunăvoie cu URSS.

Elita rusă post-sovietică pare să se fi așteptat, de asemenea, ca Occidentul să ajute la, sau cel puțin să nu împiedice, restabilirea rolului central al Rusiei în spațiul post-sovietic. Astfel, conducătorii ruși au fost iritați de dorința Occidentului de a ajuta noile state independente post-sovietice să-și consolideze existența politică separată. Chiar și când avertizau că „o confruntare cu SUA... este o alternativă ce trebuie evitată”, importanți analiști ruși ai politicii externe americane susțineau (nu complet incorect) că SUA căuta „reorganizarea relațiilor interstatale în întreaga Eurasie... în care nu exista nici o singură putere conducătoare pe continent, ci multe puteri de mărime medie, relativ stabile și suficient de puternice...”

dar inevitabil inferioare SUA în ce privește capacitățile lor individuale sau chiar colective”.⁴

În această privință, Ucraina era decisivă. Înclinația crescândă a Americii, mai ales prin 1994, de a da cea mai mare atenție relațiilor americano-ucrainene și de a ajuta Ucraina să-și mențină noua libertate națională era văzută la Moscova, de către mulți, chiar și de către „occidentalizanți”, drept o politică îndreptată împotriva interesului vital al Rusiei de a aduce în cele din urmă Ucraina înapoi pe făgașul comun. Că Ucraina va fi în cele din urmă „reintegrată” într-un fel rămâne obiectul credinței multora dintre membrii elitei politice ruse.⁵ Ca urmare, contestarea de către Rusia, din punct de vedere geopolitic și istoric, a statutului separat al Ucrainei s-a bătut cap în cap cu opinia americană că o Rusie imperială nu poate fi o Rusie democratică.

În plus, existau rațiuni pur interne pentru ca un „parteneriat strategic avansat” între două „democrații” să se dovedească iluzoriu. Rusia era pur și simplu prea înapoiată și prea devastată de conducerea comunistă pentru a putea fi un partener democrat viabil al SUA. Această realitate esențială nu putea fi ascunsă printr-o retorică zgomotoasă despre parteneriat. Mai mult, Rusia post-sovietică rupsesse doar parțial cu trecutul. Aproape toți conducătorii săi „democrați” — chiar dacă dezamăgiți într-adevăr de trecutul sovietic — erau nu numai creații ale sistemului sovietic, dar și foști importanți membri ai elitei conducătoare a acestuia. Ei nu erau foști disidenți, ca în Polonia sau în Republica Cehă. Instituțiile-cheie ale

⁴ A. Bogaturov și V. Kremeniuk (cercetători la Institutul pentru Statele Unite și Canada), „Americani, ei înșiși, nu se vor opri niciodată”, în „Nezavisimaia Gazeta”, 28 iunie 1996.

⁵ De exemplu, chiar principalul consilier al lui Elțin, Dmitri Riurikov, a fost citat de *Interfax* (20 noiembrie 1996) apreciind Ucraina „un fenomen temporar”, în vreme ce „Obsciaia Gazeta” (10 dec. 1996) scria că „în viitorul previzibil evenimentele din estul Ucrainei ar putea pune Rusiei o problemă foarte dificilă. Manifestațiile de nemulțumire ale maselor... vor fi însoțite de apeluri sau chiar de cereri către Rusia să preia regiunea. Destui oameni de la Moscova ar fi gata să sprijine astfel de planuri”. Îngrijorarea Occidentului față de intențiile Rusiei nu era deloc diminuată de faptul că Rusia cerea Crimeea și Sevastopolul, nici de actele de provocare precum includerea deliberată, la sfârșitul anului 1996, a Sevastopolului în prognoza meteo de noapte pentru orașele rusești difuzată de televiziunea publică a Rusiei.

puterii sovietice — deși slăbite, demoralizate și corupte — existau încă. Ca simbol al acestei realități și al faptului că trecutul comunist continua să influențeze era podoaba istorică centrală a Moscovei: prezența continuă a mausoleului lui Lenin. Era ca și cum Germania post-nazistă ar fi fost condusă de foști „Gauleiters” naziști de rang mijlociu împrôscând slogane democratice, cu un mausoleu al lui Hitler dăinuind în centrul Berlinului.

Slăbiciunea politică a noii elite democrate era dublată de înseși dimensiunile crizei economice a Rusiei. Nevoia de reforme masive — pentru retragerea statului din economia rusă — a generat speranțe exagerate în ajutorul occidental, mai ales american. Deși acest ajutor, mai ales din partea Germaniei și Americii, a câptat treptat mari dimensiuni, chiar și în împrejurările cele mai favorabile el tot nu a putut determina o refacere economică rapidă. Dezamăgirea socială ce a decurs de aici a amplificat corul din ce în ce mai numeros de critici tot atât de dezamăgiți care susțineau că parteneriatul cu SUA era o înșelătorie, benefic pentru America, dar păgubitor pentru Rusia.

Pe scurt, nu existau condițiile preliminare, nici subiective, nici obiective, pentru un parteneriat mondial efectiv în anii imediat următori prăbușirii URSS. „Occidentalizantii” democrați pur și simplu voiau prea mult și erau în stare să dea prea puțin. Ei doreau un parteneriat egal — sau, mai degrabă, un condominion — cu America, mână relativ liberă în CSI și o *no-man's-land* din punct de vedere geopolitic în Europa Centrală. Dar ambivalența lor față de perioada sovietică, lipsa de realism în legătură cu puterea mondială, profunzimea crizei economice și lipsa unui larg sprijin social arătau că ei nu puteau realiza Rusia stabilă și cu adevărat democratică pe care o cerea conceptul de parteneriat egal. Mai întâi Rusia trebuia să treacă printr-un lung proces de reformă politică, un tot atât de lung proces de stabilizare democratică, un și mai lung proces de modernizare socio-economică și abia apoi să realizeze profunda schimbare de la o conștiință imperială la una națională față cu noile realități geopolitice nu numai din Europa Centrală, ci mai ales din interiorul fostului Imperiu rus înainte ca un parteneriat real cu America să poată deveni o opțiune geopolitică viabilă.

În aceste împrejurări, nu e de mirare că prioritatea „străinătății apropiate“ a devenit atât principalul obiectiv față de opțiunea pro-Occident, cât și o timpurie alternativă pentru politica externă. Ea se baza pe argumentul că „parteneriatul“ desconsidera ceea ce ar fi trebuit să fie cel mai important pentru Rusia: adică, relațiile sale cu fostele republici sovietice. „Străinătatea apropiată“ a ajuns să fie formularea concentrată pentru susținerea unei politici ce ar pune accentul, în primul rând, pe necesitatea de a reconstrui un anumit cadru viabil, cu Moscova ca centru decizional, în spațiul geopolitic ocupat altădată de URSS. Pomind de la o asemenea premisă, mulți erau de acord că o politică de concentrare asupra Vestului, în special asupra Americii, aducea puțin și costa prea mult. Pur și simplu facilita Vestului exploatarea împrejurărilor create de prăbușirea URSS.

Dar școala de gândire a „străinătății apropiate“ era o umbrelă mare sub care diferite concepții geopolitice s-au putut aduna. Ea cuprindea nu numai „funcționaliștii“ și „determiniștii“ economici (inclusiv câțiva „occidentalizanți“) care credeau că C.S.I. putea deveni o variantă a U.E. condusă de Moscova, ci și pe acei care vedeau în integrarea economică doar unul dintre instrumentele pentru restaurarea imperială, care putea opera fie sub umbrela CSI, fie prin aranjamente speciale (formulate în 1996) între Rusia și Belarus sau între Rusia, Belarus, Kazahstan și Kirghizstan; ea îi includea, de asemenea, pe romanticii slavofili care susțineau o Uniune slavă între Rusia, Ucraina și Belarus și, în sfârșit, pe cei ce propuneau o idee oarecum mistică de „eurasianism“ drept adevărată definiție a misiunii istorice de durată a Rusiei.

În forma sa cea mai restrânsă, prioritatea „străinătății apropiate“ implica propunerea perfect rezonabilă că Rusia trebuie să se concentreze mai întâi asupra relațiilor cu noile state independente, mai ales că toate rămăneau legate de Rusia prin realitățile fostei politici sovietice deliberate de a promova interdependența economică între ele. Aceasta avea sens, atât economic, cât și geopolitic. „Spațiul economic comun“, despre care noii conducători ruși vorbeau deseori, era o realitate ce nu putea fi ignorată de către liderii noilor state independente. Cooperarea, chiar o oarecare integrare, era o necesitate economică. Astfel, era nu numai normal, ci și de dorit a

se promova instituții unite ale CSI, cu scopul de a înlătura disfuncționalitățile și fragmentările economice produse de destrămarea politică a URSS.

Pentru unii ruși, susținerea integrării economice era astfel o reacție eficientă din punct de vedere funcțional și responsabilă din punct de vedere politic la ceea ce se petrecuse. Analogia cu U.E. era deseori citată ca pertinentă pentru situația post-sovietică. O refacere a imperiului era explicit respinsă de susținătorii mai moderați ai integrării economice. De exemplu, un influent raport intitulat *O strategie pentru Rusia*, care a fost aprobat încă din august 1992 de Consiliul pentru Politică Externă și Apărare, format din proeminente personalități și înalți funcționari guvernamentali, susținea în mod foarte clar „integrarea luminată post-imperială” ca programul potrivit pentru „spațiul economic comun” post-sovietic.

Totuși, accentul pus pe „străinătatea apropiată” nu era doar o doctrină politică benignă de cooperare economică regională. Conținutul său geopolitic avea conotații imperiale. Chiar și relativ moderatul raport din 1992 vorbea de o Rusie refăcută care în cele din urmă ar stabili un parteneriat strategic cu Vestul, în care Rusia ar avea rolul de „moderator în situația din Europa de Est, Asia Centrală și Extremul Orient”. Alți susținători ai acestei priorități erau mai hotărâți, vorbind explicit despre „rolul exclusiv” al Rusiei în spațiul post-sovietic și acuzând Occidentul de a se fi angajat într-o politică anti-rusă furnizând ajutor Ucrainei și celorlalte noi state independente.

Un exemplu tipic, dar, desigur, extrem este argumentul formulat de I. Ambarțumov, președintele Comisiei pentru Afaceri Externe a Dumei, în 1993, și fost susținător al priorității „parteneriatului”, care a afirmat deschis că fostul spațiu sovietic este o sferă de influență geopolitică exclusiv rusă. În ianuarie 1994, afirmația sa a fost reluată de ministrul de externe Andrei Kozîrev, altădată energic susținător al priorității pro-occidentale, care a declarat că Rusia „trebuie să-și păstreze prezența militară în regiuni care timp de secole au fost în sfera sa de interes”. De fapt, la 8 aprilie 1994, „Izvestia” relatează că Rusia a reușit să păstreze nu mai puțin de douăzeci și opt de baze militare pe teritoriul noilor state independente — iar dacă, pe o hartă, legăm printr-o linie desfășurările militare

ruse din Kaliningrad, Moldova, Crimeea, Armenia, Tadjikistan și Insulele Kurile, aceasta ar aproxima granițele fostei URSS, ca pe harta de mai jos.

În septembrie 1995, președintele Elțin a emis un document oficial asupra politicii Rusiei față de CSI, care codifica astfel scopurile Rusiei:

„Principalul obiectiv al politicii Rusiei față de CSI este crearea unei asociații de state integrate politic și economic, capabilă de a-și revendica locul cuvenit în comunitatea mondială... consolidarea Rusiei ca forță conducătoare în formarea unui nou sistem de relații economice și politice interstatale pe teritoriul spațiului post-URSS“.

Trebuie să observăm accentul pus pe dimensiunea politică a efortului, pe referirea la o unică entitate care își revendică locul

„său“ în sistemul mondial și pe rolul dominant al Rusiei în interiorul acelei noi entități. În acord cu acest accent, Moscova a insistat ca legăturile politice și militare dintre Rusia și recent constituita CSI să fie și ele întărite: să fie creată o conducere militară comună; ca forțele armate ale statelor CSI să fie legate printr-un tratat formal; ca granițele „externe“ ale CSI să fie obiectul unui control centralizat (adică al Moscovei); ca forțele ruse să joace rolul decisiv în orice acțiuni de menținere a păcii în interiorul CSI; și ca o politică externă comună să fie formulată în interiorul CSI, ale cărei instituții principale au ajuns să aibă sediul la Moscova (și nu la Minsk, așa cum se convenise inițial în 1991), ca președintele Rusiei prezidând întâlnirile la vârf ale CSI.

Și asta nu era tot. Documentul din septembrie 1995 mai declara că:

„Transmiterea programelor radioului și televiziunii ruse în «străinătatea apropiată» ar trebui garantată, difuzarea în regiune a presei scrise ruse ar trebui sprijinită, iar Rusia ar trebui să pregătească cadre naționale pentru statele CSI.

O atenție deosebită ar trebui acordată refacerii poziției Rusiei de principal centru educațional de pe teritoriul spațiului post-sovietic, neuitând de necesitatea de a educa tânăra generație din statele CSI în spiritul relațiilor prietenești cu Rusia“.

Reflectând această stare de spirit, la începutul lui 1996 Duma Rusiei a mers până acolo încât să declare disoluția Uniunii Sovietice ca nulă. Mai mult, în primăvara aceluiași an, Rusia a semnat două acorduri care prevedeau o mai strânsă integrare politică și economică între Rusia și membrii mai concilianți ai CSI. Un acord, semnat cu mare pompă și ceremonie prevedea, de fapt, o uniune între Rusia și Belarus în cadrul unei noi „Comunități de Republici Suverane“ (abrevierea rusă, „SSR“ amintea în mod vădit de abrevierea pentru Uniunea Sovietică: „SSSR“).

Celălalt — semnat de Rusia, Kazahstan, Belarus și Kirghizstan — postula crearea, pe termen lung, a unei „Comunități de State Integrate“. Amândouă inițiativele indicau nerăbdarea în legătură cu

progresul lent al integrării în interiorul CSI și hotărârea Rusiei de a persevera în promovarea acestei integrări.

Conceptul de „străinătate apropiată”, întărind mecanismele centrale ale CSI, combina astfel anumite elemente de sprijin pe bază de determinism economic obiectiv cu o mare doză de determinism imperial subiectiv. Dar nici unul, nici altul nu furniza un răspuns mai rațional și, în același timp, geopolitic la mușcătoarea întrebare „Ce este Rusia, care este adevărata ei misiune și care este sfera ei legitimă?”

Din ce în ce mai atrăgătoarea doctrină a eurasianismului — cu accent, de asemenea, pe „străinătatea apropiată” — a încercat să umple tocmai acest gol. Punctul de plecare al acestei orientări — definite într-o terminologie mai degrabă culturală și chiar mistică — era premisa că, geopolitic și cultural, Rusia nu e nici întru totul europeană, nici întru totul asiatică și că, de aceea, are o identitate proprie, caracteristic eurasiatică. Această identitate este moștenirea controlului unic deținut de Rusia asupra enormului spațiu dintre Europa Centrală și țărmurile Oceanului Pacific, moștenirea măreției statale imperiale pe care Moscova a făurit-o de-a lungul a patru secole de expansiune spre est. Această expansiune a determinat asimilarea în Rusia a unei largi populații ne-ruse și ne-europene, creându-i astfel și o personalitate culturală și politică eurasiatică singulară.

Eurasianismul ca doctrină nu era o emanație post-sovietică. A apărut pentru prima oară în secolul al XIX-lea, dar a devenit mai penetrantă în secolul al XX-lea ca o alternativă clară la comunismul sovietic și ca reacție la așa-zisa decadentă a Occidentului. Emigrația rusă era deosebit de activă în propagarea acestei doctrine ca alternativă la sovietism, conștientă fiind că trezirea națională a ne-rușilor din interiorul URSS făcea necesară o doctrină supranațională foarte cuprinzătoare, de teamă ca eventuala prăbușire a comunismului să nu ducă și la dezintegrarea vechiului Mare Imperiu Rus.

Încă de la jumătatea anilor '20, această eventualitate a fost convingător formulată de prințul N.S. Trubețkoi, exponent marcant al eurasianismului, care scria că,

„de fapt, comunismul a fost o versiune mascată a europeanismului, care a distrus temeliile spirituale și unicitatea națională a vieții ruse, a propagat în Rusia sistemul materialist de referință care domină efectiv atât Europa, cât și America...

Sarcina noastră este să creăm o cultură cu desăvârșire nouă, propria noastră cultură, care nu se va asemăna cu cultura europeană... când Rusia va înceta să fie reflectarea distorsionată a civilizației europene... când va deveni din nou ea însăși: Rusia-Eurasia, moștenitoarea și continuatoarea conștiință a marii moșterniri a lui Genghis-Han”⁶.

Această viziune a găsit o audiență foarte mare în confuza situație post-sovietică. Pe de o parte, comunismul era condamnat ca trădare a ortodoxiei ruse și a deosebitei, mistice „idei ruse”; pe de altă parte, occidentalismul era respins deoarece Vestul, America mai ales, era considerat corupt, anti-rus din punct de vedere cultural și înclinat să refuze Rusiei dreptul său fundamental istoric și geografic la controlul exclusiv asupra spațiului eurasiatic.

Eurasianismul a căpătat lustru academic prin mult-citatele scrieri ale lui Lev Gumilev, istoric, geograf și etnograf, ale cărui cărți *Rusia medievală și marea stepă*, *Ritmurile Eurasiei* și *Geografia ethnosului în timp istoric* susțin cu putere afirmația că Eurasia este decorul geografic firesc al „ethnosului” caracteristic al poporului rus, urmarea unei simbioze istorice între acesta și locuitorii ne-ruși ai întinselor stepe, prin care s-a creat o identitate spirituală și culturală eurasiatică unică. Gumilev avertiza că adaptarea la Vest ar însemna nimic altceva decât pierderea de către poporul rus a propriului său „ethnos și suflet”.

Aceste opinii au fost preluate, deși în mod mai mult decât primitiv, de diverși politicieni ruși naționaliști. Fostul vicepreședinte al lui Elțin, Aleksandr Ruțkoi, de exemplu, afirma că „dacă privim la situarea geopolitică a țării noastre, devine evident că Rusia reprezintă singurul pod între Europa și Asia. Cine devine stăpânul acestui spațiu va deveni stăpânul lumii”⁷. Contracandidatul co-

⁶ N.S. Trubețkoi, *The Legacy of Genghis Khan*, „Cross Currents”, 9 (1990), 68.

⁷ Interviu în „L'Espresso” (Roma), 15 iulie 1994.

munist din 1996 al lui Elțin, Ghenadii Ziuganov, în ciuda vocației sale marxist-leniniste, a adoptat accentul mistic pus de eurasianism pe rolul special misionar și spiritual al poporului rus în vastele spații ale Eurasiei susținând că Rusia era astfel înzestrată cu o vocație culturală unică și cu o bază geografică deosebit de avantajoasă pentru exercitarea supremației mondiale.

O versiune mai sobră și mai pragmatică a eurasianismului a fost avansată și de liderul Kazahstanului, Nursultan Nazarbaiev. Confruntat în interior aproape cu o dezbinare demografică între băștinașii cazahi și coloniștii ruși și căutând o formulă care să slăbească cumva presiunile Moscovei în vederea integrării politice, Nazarbaiev a propagat conceptul de „Uniune eurasiatică“ drept alternativă la C.S.I., care era fără chip și fără eficiență. Deși versiunii sale îi lipsea conținutul mistic al gândirii eurasianiste mai tradiționale și, desigur, nu afirma că rușii au un rol misionar special ca lideri ai Eurasiei, eurasianismul său decurgea din ideea că Eurasia — definită geografic în termeni analogi cu cei pentru URSS — constituia un tot organic care trebuia să aibă și o dimensiune politică.

Într-o anumită măsură, încercarea de a atribui „străinătății apropiate“ cea mai mare importanță în gândirea geopolitică rusă era justificată în sensul că o anumită doză de ordine și înțelegere între Rusia postimperială și noile state independente era o necesitate absolută în ce privește securitatea și economia. Totuși, ceea ce dădea în mare parte discuției o notă suprarrealistă era prelungirea ideii că, într-un fel oarecare, fie că se întâmpla în mod voluntar (din motive economice) sau ca o consecință a faptului că Rusia și-ar fi recăpătat, în sfârșit, puterea pierdută, — ca să nu mai vorbim despre misiunea specială, slavă sau eurasiatică, a Rusiei —, „integrarea“ politică a fostului imperiu era atât dezirabilă, cât și fezabilă.

În această privință, frecvent invocata comparație cu UE neglijează o diferență crucială: UE, chiar ținând seama de influența deosebită a Germaniei, nu este dominată de o unică putere care, ea singură, să eclipseze toate celelalte membre la un loc, în ce privește PNB, populația sau teritoriul. UE nu este nici succesoarea unui imperiu național ai cărui membri eliberați au profunda bănuială că

„integrarea“ este numele de cod al unei subordonări reînnoite. Chiar și așa, ne putem ușor imagina care ar fi fost reacția statelor europene dacă Germania ar fi declarat formal că scopul său este de a consolida și extinde rolul său conducător în UE cu argumentele folosite de Rusia în declarația din septembrie 1995 pe care am citat-o mai devreme.

Analogia cu UE mai suferă de o deficiență. Economiiile vest-europene, deschise și relativ dezvoltate, erau pregătite pentru integrarea democratică, iar majoritatea vest-europenilor întrezăreau binefaceri economice și politice tangibile într-o astfel de integrare. Statele vest-europene mai sărace puteau astfel beneficia de subsidii considerabile. În contrast, noile state independente vedeau Rusia ca instabilă politic, întreținând încă ambiții dominatoare, și, din punct de vedere economic, ca pe un obstacol în calea participării lor la economia mondială și în accesul la atât de necesarele investiții străine.

Opoziția față de ideile de „integrare“ venind de la Moscova era deosebit de puternică în Ucraina. Conducătorii acesteia și-au dat repede seama că o astfel de „integrare“, mai ales în lumina rezervelor Rusiei față de legitimitatea independenței Ucrainei, ar duce în cele din urmă la pierderea suveranității naționale. Mai mult, tratamentul de mână forte al Rusiei față de noul stat ucrainean — refuzul ei de a admite recunoașterea frontierelor Ucrainei, contestarea dreptului acesteia asupra Crimeii, insistența ei de a avea control extrateritorial exclusiv asupra portului Sevastopol — a dat naționalismului ucrainean, redeșteptat, o tentă evident anti-rusă. Autodefinirea statului național ucrainean, în etapă decisivă de formare a noului stat, a fost astfel distrasă de la tradiționala sa orientare anti-poloneză sau anti-românească și s-a concentrat în schimb pe opunerea la orice propunere din partea Rusiei pentru un CSI mai integrat, pentru o Comunitate slavă specială (împreună cu Rusia și Belarus) sau pentru o Uniune Eurasiatică, descifrând în acestea toate o tactică imperială rusă.

Hotărârea Ucrainei de a-și prezerva independența a fost încurajată de sprijin extern. Deși, la început, Occidentul, mai ales SUA, au întârziat să recunoască importanța geopolitică a unui stat ucrainean separat, pe la mijlocul anilor '90 America și Germania

deveniseră puternici sprijinitori ai identității separate a Kievului. În iulie 1996, secretarul apărării al SUA declara: „Nu pot supraestima importanța Ucrainei ca țară independentă pentru securitatea și stabilitatea întregii Europe“, iar în septembrie, cancelarul german — în ciuda puternicului sprijin acordat președintelui Eltîn — a mers mai departe declarând că „locul ferm al Ucrainei în Europa nu mai poate fi contestat de nimeni... Nimeni nu va mai putea contesta independența și integritatea teritorială a Ucrainei“. Politicienii americani au ajuns și ei să descrie relația dintre America și Ucraina ca pe un „parteneriat strategic“, invocând deliberat aceeași expresie folosită pentru relația dintre America și Rusia.

Fără Ucraina, așa cum am observat deja, o restaurare a imperiului bazată fie pe CSI, fie pe eurasianism nu era o opțiune disponibilă. Un imperiu fără Ucraina ar însemna în cele din urmă o Rusie care ar deveni mai „asiatizată“ și mai îndepărtată de Europa. Mai mult, eurasianismul nu atrăgea prea mult nici noile state independente din Asia Centrală, dintre care puține erau dornice de o nouă uniune cu Moscova. Uzbekistanul a devenit în mod deosebit hotărât în a susține obiecțiile Ucrainei față de orice înălțare a CSI la rangul de entitate supranațională și în a se opune la inițiativele Rusiei menite să întărească CSI.

Alte state din CSI, și ele prudente față de intențiile Moscovei, tindeau să se grupeze în jurul Ucrainei și Uzbekistanului, opunându-se sau evitând presiunile Moscovei pentru o mai strânsă integrare politică și militară. Mai mult, sentimentul conștiinței naționale se adâncea în aproape toate noile state, o conștiință din ce în ce mai axată pe repudierea fostei supunerii față de Moscova ca un colonialism și pe eradicarea diverselor sale rămășițe. Astfel, chiar și Kazahstanul, vulnerabil etnic, s-a alăturat celorlalte state central-asiatice prin abandonarea alfabetului cirilic și înlocuirea lui cu cel latin, așa cum fusese adaptat mai înainte de Turcia. Într-adevăr, pe la jumătatea anilor '90, un bloc, condus discret de Ucraina și cuprinzând Uzbekistanul, Turkmenistanul, Azerbaidjanul și uneori și Kazahstanul, Georgia și Moldova, apăruse, neoficial, pentru a obstrucționa eforturile Rusiei de a folosi CSI ca mijloc de integrare politică.

Insistența Ucrainei asupra unei integrări care să fie limitată și în mare măsură economică a avut efectul de a goli ideea unei

„Uniuni slave“ de orice semnificație practică. Propagată de unii slavofili, pusă în evidență de sprijinul lui Aleksandr Soljenițin, această idee a devenit, automat, lipsită de sens din punct de vedere geopolitic, în clipa în care a fost respinsă de Ucraina. În uniunea aceasta au rămas Belarus și Rusia; de asemenea, ea implica și o posibilă împărțire a Kazahstanului, ale cărui regiuni de nord, populate de ruși, puteau deveni parte dintr-o asemenea uniune. E de înțeles că o astfel de variantă nu era liniștitoare pentru noii conducători ai Kazahstanului și nu a făcut decât să intensifice tonul anti-rus al naționalismului lor. În Belarus, o Uniune slavă fără Ucraina însemna în mod clar încorporarea în Rusia, ceea ce a aprins un resentiment naționalist și mai volatil.

Aceste obstacole externe din calea politicii „străinătății apropiate“ au fost serios întărite de unul intern: starea de spirit a poporului rus. În ciuda retoricii și agitației politice în rândurile elitei politice cu privire la misiunea specială a Rusiei în spațiul fostului imperiu, poporul rus — parțial dintr-o veritabilă oboseală, dar, pur și simplu, și din bun-simț — a arătat puțin entuziasm față de orice program ambițios de refacere a imperiului. Rușii erau în favoarea granițelor deschise, comerțului deschis, libertății de mișcare și a unui statut special pentru limba rusă, dar integrarea politică, mai ales dacă trebuia să implice costuri economice sau vărsare de sânge, trezea puțin entuziasm. Dezintegrarea „uniunii“ a fost regretată, restaurarea ei — favorizată; dar reacția opiniei publice la războiul din Cecenia a arătat că orice politică care trece dincolo de aplicarea metodelor economice de constrângere și/sau de presiune politică nu va avea sprijin popular.

Pe scurt, cel mai important defect geopolitic al priorității „străinătății apropiate“ era acela că Rusia nu era suficient de puternică politic pentru a-și impune voința și nici suficient de atrăgătoare economic pentru a putea seduce noile state independente. Presiunea din partea Rusiei nu le-a făcut decât să caute mai multe legături externe, în primul rând cu Occidentul, dar în unele cazuri și cu China și cu țările islamice importante de la sud. Când Rusia a amenințat că își formează propriul său bloc militar ca replică la extinderea NATO, s-a ridicat întrebarea „Cu cine?“ Și a primit și mai dureros răspunsul: în cel mai bun caz, poate cu Belarus și Tadjikistan.

La drept vorbind, noile state erau din ce în ce mai înclinate să nu aibă încredere nici în forme perfect justificate și necesare de integrare economică cu Rusia, temându-se de potențialele lor consecințe politice. În același timp, ideile asupra presupusei misiuni eurasiatice a Rusiei sau asupra misticii slave nu făceau decât să izoleze și mai mult Rusia de Europa și în general de Occident, perpetuând astfel criza post-sovietică și amânând necesara modernizare și occidentalizare a societății ruse în stilul a ceea ce Kemal Atatürk a făcut în Turcia după prăbușirea Imperiului Otoman. Opțiunea „străinătății apropiate” oferea astfel Rusiei nu o soluție, ci o iluzie geopolitică.

Dacă nu un condominion cu America și dacă nu „străinătatea apropiată”, atunci ce altă opțiune geostrategică era deschisă Rusiei? Eșecul orientării spre Vest în a realiza dorita egalitate cu America a unei „Rusii democratice” (care era mai mult un slogan decât realitate) a produs descurajare printre democrați, în vreme ce recunoașterea, fără tragere de inimă, a faptului că „reintegrarea” vechiului imperiu era în cel mai bun caz o posibilitate îndepărtată a făcut ca unii geopoliticieni ruși să fie tentați să cocheteze cu ideea unui soi de contra-alianță împotriva poziției hegemonice a Americii în Eurasia.

La începutul lui 1996, președintele Elțin l-a înlocuit pe ministrul de externe cu orientare pro-occidentală, Kozîrev, cu Evghenni Primakov, specialist în probleme internaționale, cu mai multă experiență, dar și fost comunist „ortodox”, a cărui veche preocupare erau Iranul și China. Unii comentatori ruși au speculat că orientarea lui Primakov ar putea precipita efortul de a făuri o nouă coaliție „antihegemonică”, în jurul celor trei puteri cu cel mai mare interes geopolitic în reducerea dominației Americii în Eurasia. Unele din primele călătorii și comentarii ale lui Primakov au întărit această impresie. Mai mult, legătura existentă între China și Iran în comerțul cu arme, ca și tendința Rusiei de a coopera la eforturile Iranului de a-și spori accesul la energia nucleară păreau să asigure un motiv perfect pentru un dialog politic mai strâns și pentru eventuala aliere. Cel puțin teoretic, rezultatul ar fi putut strânge laolaltă cea mai importantă putere slavă din lume, cea mai războinică putere islamică din lume și cea mai populată și mai mare putere asiatică, creând astfel o viguroasă coaliție.

Punctul de plecare pentru orice astfel de contra-alianță implica o reînnoire a legăturilor bilaterale China-Rusia, folosind drept capital resentimentul elitelor politice din ambele state față de poziția Americii de unică superputere mondială. La începutul anului 1996, Elțin a vizitat Beijingul și a semnat o declarație ce denunța explicit tendințele „hegemonice” mondiale, vrând să spună prin aceasta că cele două state se vor alinia împotriva Statelor Unite. În decembrie, primul-ministru chinez Li Peng a răspuns la această vizită și cele două părți nu numai că și-au reafirmat opoziția față de un sistem internațional „dominat de o singură putere”, dar au și susținut întărirea alianțelor existente. Comentatorii ruși au salutat această evoluție, apreciind-o ca o schimbare pozitivă în corelația mondială de putere și un răspuns potrivit la tutelarea extinderii NATO de către America. Unii păreau chiar bucuroși la ideea că alianța China-Rusia va da Americii pedeapsa meritată.

Totuși, o coaliție care să lege Rusia de China și Iran se poate dezvolta numai dacă Statele Unite sunt atât de mioape încât să-și facă dușmani China și Iranul în același timp. Bineînțeles, această eventualitate nu poate fi exclusă, iar comportamentul Americii în 1995–1996 părea să susțină ideea că SUA caută o relație conflictuală atât cu Teheranul, cât și cu Beijingul. Dar nici China, nici Iranul nu erau pregătite să arunce zarurile — strategic vorbind — alături de o Rusie instabilă și slabă. Amândouă realizau că orice astfel de coaliție, o dată ce ar trece dincolo de „orchestrări” tactice ocazionale, ar expune riscului propriul lor acces spre lumea mai avansată, deținătoarea exclusivă a capacității de a investi și a mult-doritei tehnologii de vârf. Rusia avea prea puțin de oferit pentru a fi un partener demn de încredere într-o coaliție anti-hegemonică.

De fapt, lipsită de o ideologie comună și unită doar printr-un simțământ „anti-hegemonic”, orice astfel de coaliție ar fi în esență o alianță a unei părți din Lumea a treia împotriva celor mai avansate zone din Lumea întâi. Nici unul din membrii unei astfel de coaliții nu ar câștiga prea mult, iar China în mod special ar risca pierderea enormului influx de investiții. Și pentru Rusia, „fantoma unei alianțe Rusia-China... ar spori vertiginos primejdia ca Rusia să se găsească încă o dată pusă sub interdicție privind tehnologia și capitalul occidental”, așa cum observa un geopolitician rus foarte

critic.⁸ În cele din urmă, o astfel de aliniere i-ar condamna pe toți participanții, fie ei doi sau trei, la izolare prelungită și la aceeași înapoiere.

Mai mult, China ar fi partenerul principal în orice efort serios al Rusiei de a încheia o astfel de coaliție „anti-hegemonică”. Fiind mai populată, mai întreprinzătoare, mai inovatoare, mai dinamică, având unele posibile pretenții teritoriale față de Rusia, China ar fixa inevitabil Rusia într-un statut de partener subordonat, lipsindu-i, totodată, mijloacele (și, probabil, o dorință reală) de a ajuta Rusia să-și depășească rămânerea în urmă. Rusia ar deveni astfel un stat-tampon între o Europă în dezvoltare și o Chină expansionistă.

În fine, unii experți ruși de politică externă au continuat să întrețină speranța că o stagnare în integrarea Europei, inclusiv posibile dezacorduri în interiorul Occidentului privind viitoarea configurație a NATO ar crea, cel puțin, oportunități tactice pentru un „flirt” ruso-german sau ruso-francez, oricare din acestea fiind în detrimentul legăturii transatlantice a Europei cu America. Această perspectivă nu era deloc nouă, deoarece în anii Războiului Rece Moscova a încercat periodic să joace fie cartea germană, fie cea franceză. Deci, nu era lipsit de rațiune ca unii geopoliticieni ai Moscovei să ia în calcul o stagnare în chestiunile europene care ar crea deschideri tactice ce ar putea fi exploatate în dezavantajul Americii.

Dar aceasta era cam tot ce se putea obține: pur și simplu variante tactice. Nu există posibilitatea ca Franța sau Germania să abandoneze legătura cu America. Un flirt ocazional, mai ales cu Franța, limitat la vreo chestiune mărunță, nu poate fi exclus, dar o răsturnare geopolitică a alianțelor ar trebui să fie precedată de o răsturnare totală în chestiunile europene, de un colaps în unificarea Europei și în legăturile transatlantice. Și chiar și atunci, este puțin probabil că statele europene ar fi înclinate să urmeze o aliniere geopolitică într-adevăr cuprinzătoare cu o Rusie dezorientată.

Astfel, nici una dintre variantele de contra-alianță, în ultimă instanță, nu oferă o alternativă viabilă. Soluția la noile dileme geopolitice ale Rusiei nu se va găsi în contra-alianță, nici nu va apărea prin iluzia unui parteneriat strategic la egalitate cu America sau

⁸ Aleksei Bogaturov, *Relații actuale și perspective de interacțiune între Rusia și Statele Unite*, în „Nezavisimaia Gazeta”, 28 iunie 1996.

prin efortul de a crea vreo nouă structură „integrată“ economic și politic în spațiul fostei URSS. Toate acestea eludează singura alternativă deschisă în fapt Rusiei.

DILEMA UNICEI ALTERNATIVE

Unica opțiune geostrategică reală a Rusiei — opțiune ce i-ar putea conferi un rol internațional realist și i-ar mări la maxim posibilitatea de a se transforma și de a se moderniza social — este Europa. Dar nu orice Europă, ci aceea transatlantică a UE și NATO în extindere. O astfel de Europă capătă contur, așa cum am văzut în capitolul 3, și este mai mult decât probabil ca ea să rămână strâns legată de America. Aceasta este Europa cu care Rusia va trebui să stabilească raporturi dacă vrea să evite o periculoasă izolare geopolitică.

Pentru America, Rusia e mult prea slabă pentru a-i fi partener, dar încă destul de puternică pentru a-i fi doar pacient. Este mai probabil ca ea să devină o problemă, în afară de cazul în care America încurajează o situație care s-o ajute să-i convingă pe ruși că cea mai bună alegere pentru țara lor este o legătură din ce în ce mai strânsă cu o Europă transatlantică. Deși o alianță strategică pe termen lung ruso-chineză și ruso-iraniană nu e probabilă, este în mod evident important pentru America să evite acele politici care ar distrage Rusia de la a face alegerea geopolitică necesară. De aceea, în măsura în care este posibil, relațiile Americii cu China și Iranul ar trebui formulate ținând seamă și de impactul lor asupra calculelor geopolitice ale Rusiei. Perpetuarea iluziilor asupra unor variante geostrategice mărețe nu poate decât să întârzie alegerea istorică pe care Rusia trebuie să o facă pentru a pune capăt profundeii sale crize.

Numai o Rusie dispusă să accepte noile realități economice și geopolitice ale Europei va putea beneficia, în viața sa internă, de sfera în extindere a cooperării europene transcontinentale în comerț, comunicații, investiții și educație. Participarea Rusiei la Consiliul Europei este astfel un pas foarte bun în direcția corectă. Este o anticipare a viitoarelor legături instituționale dintre noua Rusie și Europa în dezvoltare. Mai presupune și faptul că, dacă Rusia urmează acest drum, nu va avea de ales, în cele din urmă, decât să

facă ceea ce Turcia post-otomană a ales să facă atunci când a decis să renunțe la ambițiile de imperiu și s-a angajat cu bună știință pe calea modernizării, europenizării și democratizării.

Nici o altă alegere nu poate oferi Rusiei avantajele pe care i le poate oferi o Europă modernă, prosperă și democratică legată de America. Europa și America nu sunt o amenințare pentru o Rusie care este un stat național și democratic neexpansionist. Ele nu au intenția de a ridica pretenții teritoriale față de Rusia, pretenții pe care China le-ar putea avea într-o zi, și nici nu au frontiere nesigure și potențial violente — așa cum este cazul graniței Rusiei cu națiunile musulmane dinspre sud, graniță tulbure din punct de vedere teritorial și etnic. Dimpotrivă, pentru Europa, ca și pentru America, o Rusie națională și democratică este o entitate de dorit din punct de vedere geopolitic, o sursă de stabilitate în instabilul complex eurasiatic.

Ca urmare, Rusia se confruntă cu dilema că alegerea în favoarea Europei și a Americii — de pe urma căreia ar avea beneficii concrete — reclamă, mai întâi de toate, o abjurare clară a trecutului său imperial și, în al doilea rând, nici o tergiversare în ce privește lărgirea legăturilor politice și de securitate ale Europei cu America. Prima cerință înseamnă acomodarea la pluralismul geopolitic ce a ajuns să predomine în spațiul fostei URSS. O astfel de acomodare nu exclude cooperarea economică, oarecum după modelul vechii Zone Europene a Liberului Schimb, dar nu poate include limitări ale suveranității politice a noilor state — pentru simplul motiv că acestea nu doresc limitări. Și mai importantă în această privință este necesitatea ca Rusia să accepte clar și fără ambiguități existența separată a Ucrainei, granițele sale și identitatea sa națională distinctă.

A doua cerință poate fi chiar și mai dificil de înghițit. O autentică relație de cooperare cu comunitatea transatlantică nu se poate baza pe ideea că acele state europene democrate care doresc să facă parte din aceasta pot fi excluse din cauză că așa spune Rusia. Extinderea acestei comunități nu trebuie grăbită și, desigur, nu trebuie susținută în baza unei idei anti-ruse. Dar nici nu poate, și nici nu trebuie, să fie oprită printr-un dictat politic care, el însuși, reflectă o concepție învechită asupra relațiilor de securitate europeană. O Europă democratică și în extindere trebuie să fie un proces istoric larg deschis, neexpus limitelor geografice stabilite arbitrar de politică.

Pentru mulți ruși, dilema unicei alternative ar putea fi prea dificil de rezolvat la început și încă pentru ceva timp. Va fi necesar un enorm act de voință politică și poate și un conducător excepțional, capabil de a opta și de a formula clar perspectiva unei Rusii democratice, naționale, cu adevărat moderne și europene. Aceasta s-ar putea să nu se întâmple o vreme. Depășirea crizei post-comuniste și post-imperiale va necesita nu numai mai mult timp decât în cazul transformării post-comuniste a Europei Centrale, ci și apariția unei conduceri politice clarvăzătoare și hotărâte. Nu a apărut până acum nici un Atatürk rus. Cu toate acestea, rușii vor trebui să recunoască în cele din urmă că redefinirea națională a Rusiei nu este un act de capitulare, ci de eliberare⁹. Ei vor trebui să accepte că ceea ce Elțin a spus la Kiev în 1990 despre viitorul non-imperial al Rusiei era absolut corect. Iar o Rusie cu adevărat non-imperială va fi încă o mare putere care se întinde în Eurasia, de departe cea mai mare unitate teritorială din lume.

În orice caz, o redefinire a „ce este și unde este Rusia“ se va realiza, probabil, doar în etape și va necesita o atitudine înțeleaptă și fermă din partea Vestului. Va trebui ca America și Europa să ajute. Ele vor trebui nu numai să ofere Rusiei un tratat sau un statut special cu NATO, ci și să înceapă explorarea, împreună cu Rusia, a formării unui eventual sistem transcontinental de securitate și cooperare care să meargă mult mai departe decât structura vagă a Organizației de Securitate și Cooperare în Europa (OSCE). Iar dacă Rusia își consolidează instituțiile democratice interne și face progrese concrete în dezvoltarea economică bazată pe piața liberă, asocierea ei, din ce în ce mai probabilă, cu NATO și UE nu ar trebui exclusă.

În același timp, este la fel de important ca Vestul, în special America, să ducă politici care să perpetueze pentru Rusia dilema unicei alternative. Stabilizarea economică și politică a noilor state post-sovietice este un important argument pentru necesitatea auto-redefinirii istorice a Rusiei. Deci, sprijinul pentru noile state post-sovietice — pentru pluralism geopolitic în spațiul fostului imperiu sovietic — trebuie să facă parte integrantă dintr-o politică menită

⁹ La începutul lui 1996, generalul Aleksandr Lebed a publicat un articol remarcabil (*Dispariția imperiului sau renașterea Rusiei*, „Segodnia“, 26 aprilie 1996) în care a pledat serios în această direcție.

să determine Rusia să-și exercite fără ambiguități opțiunea sa europeană. Între aceste state, trei sunt deosebit de importante geopolitic: Azerbaidjanul, Uzbekistanul și Ucraina.

Un Azerbaidjan independent poate servi drept drum de acces al Occidentului la bazinul Mării Caspice și Asia Centrală, bogate în resurse energetice. Invers, un Azerbaidjan supus ar însemna că Asia Centrală poate fi izolată de lumea exterioară și astfel poate deveni vulnerabilă politic față de presiunile Rusiei în vederea reintegrării. Uzbekistanul, din punct de vedere național cel mai vital și mai populat stat central-asiatic, reprezintă un obstacol major în fața reluării controlului de către Rusia asupra regiunii. Independența sa este vitală pentru supraviețuirea celorlalte state din Asia Centrală și este cea mai puțin vulnerabilă față de presiunile Rusiei.

Dar cea mai importantă este Ucraina. Pe măsură ce UE și NATO se extind, Ucraina va fi în cele din urmă în situația de a alege dacă dorește să facă parte din vreuna dintre ele. Este probabil ca, pentru a-și întări statutul separat, Ucraina să dorească să se alăture amândurora, când vor ajunge la granițele ei și când propria sa transformare internă va corespunde cerințelor de aderare la aceste organizații. Deși acest lucru va cere timp, nu este prea devreme ca Occidentul — în timp ce-și extinde și mai mult legăturile economice și de securitate cu Kievul — să înceapă să indice deceniul 2005–2015 ca intervalul rezonabil pentru inițierea includerii progresive a Ucrainei, reducând prin aceasta riscul ca ucrainenii să se teamă că extinderea Europei se va opri la granița polono-ucraineană.

În ciuda protestelor sale, este mai mult ca sigur ca Rusia să consimtă ca extinderea NATO din 1999 să includă mai multe țări central-europene, deoarece prăpastia socială și culturală dintre Rusia și Europa Centrală a crescut mult de la căderea comunismului. Spre deosebire însă, Rusia va găsi că este incomparabil mai greu să consimtă la intrarea Ucrainei în NATO pentru că aceasta ar însemna recunoașterea faptului că destinul Ucrainei nu mai este legat organic de cel al Rusiei. Dar dacă este ca Ucraina să supraviețuiască ca stat independent, ea va trebui să devină parte din Europa Centrală mai degrabă decât din Eurasia, iar dacă este ca Ucraina să fie parte din Europa Centrală, atunci ea va trebui să participe din plin la legăturile Europei Centrale cu NATO și UE. Acceptarea de către Rusia a acestor legături ar preciza atunci propria decizie a Rusiei de

a fi și ea, cu adevărat, o parte din Europa. Refuzul Rusiei ar fi echivalent cu respingerea Europei în favoarea unei existențe și identități „eurasiatice” solitare.

Chestiunea cea mai importantă de care trebuie să ținem seamă este că Rusia nu poate fi în Europa fără ca Ucraina să fie și ea în Europa, în vreme ce Ucraina poate fi în Europa fără ca Rusia să fie în Europa. Presupunând că Rusia decide să-și încerce soarta alături de Europa, decurge că, până la urmă, este în interesul Rusiei ca Ucraina să fie inclusă în structurile europene în extindere. Într-adevăr, relația Ucrainei cu Europa ar putea fi punctul de cotitură pentru Rusia însăși. Dar aceasta mai înseamnă și că momentul hotărâtor pentru relația Rusiei cu Europa este încă destul de îndepărtat în timp — „hotărâtor” în sensul că opțiunea Ucrainei în favoarea Europei va cataliza decizia Rusiei privind viitoarea etapă din istoria sa: sau să fie și ea parte din Europa, sau să devină un proscris eurasiatric, nefiind cu adevărat nici în Europa, nici în Asia, și înglodat în conflictele sale cu „străinătatea apropiată”.

Trebuie să sperăm că o relație de cooperare între o Europă în largire și Rusia poate trece de la legături bilaterale formale la mai strânse și mai organice legături economice, politice și de securitate. Astfel, în decursul primelor două decenii ale secolului următor, Rusia ar putea deveni din ce în ce mai mult parte integrantă a unei Europe care să cuprindă nu numai Ucraina, ci să ajungă până la Urali și chiar mai departe. O asociere sau chiar un anumit statut de membru, pentru Rusia în structurile europene și transatlantice ar deschide, la rândul lor, ușa pentru includerea celor trei țări caucaziene — Georgia, Armenia și Azerbaidjanul — care aspiră cu disperare la o legătură cu Europa.

Nu se poate prezice cât de repede se poate desfășura acest proces, dar un lucru este sigur: procesul va fi mai rapid dacă se creează un context geopolitic care să stimuleze Rusia în această direcție și, în același timp, să excludă alte tentații. Cu cât Rusia evoluează mai repede spre Europa, cu atât mai curând gaura neagră a Eurasiei va fi umplută de o societate din ce în ce mai modernă și mai democratică. Într-adevăr, pentru Rusia dilema unicei alternative nu este doar o chestiune de alegere geopolitică, ci și de a răspunde imperativelor de supraviețuire.

CAPITOLUL 5

BALCANII EURASIEI

În Europa, cuvântul „Balcani“ evocă imagini ale conflictelor etnice și ale rivalităților regionale dintre marile puteri. Eurasia are, de asemenea, „Balcanii“ ei, dar Balcanii Eurasiei sunt mult mai întinși, mai populați, chiar și mai eterogeni din punct de vedere religios și etnic. Aceștia sunt localizați în interiorul aceluși vast dreptunghi geografic care demarchează zona principală de instabilitate globală, identificată în capitolul 2 și care cuprinde porțiuni ale Europei de sud-est, Asiei Centrale și părți ale Asiei de Sud, zona Golfului Persic și Orientul Mijlociu.

Balcanii Eurasiei formează centrul acestui larg dreptunghi (a se vedea harta de la pagina 140) și aceștia se deosebesc de zona dimprejur printr-o trăsătură semnificativă: sunt un vacuum de putere. Chiar dacă majoritatea statelor aflate în Golful Persic și în Orientul Mijlociu sunt de asemenea instabile, puterea Americii reprezintă principalul arbitru în această zonă. Regiunea instabilă înconjurătoare este, astfel, o zonă de hegemonie a unei singure puteri și este temperată de această hegemonie. Prin contrast, Balcanii Eurasiei se aseamănă cu adevărat cu mai vechii și familiarii Balcani ai Europei de sud-est: nu numai că entitățile politice sunt instabile, dar și tentează și invită la amestecul vecinilor mai puternici, fiecare din aceștia fiind hotărât să se opună dominării regiunii de către un altul. Tocmai această combinație familiară de vacuum de putere și absorbție de putere justifică denumirea de „Balcanii Eurasiei“.

1 – Liban; 2 – Israel; 3 – Eritreea; 4 – Iordania

Balcanii tradiționali reprezentau o potențială miză geopolitică în lupta pentru supremație în Europa. Balcanii Eurasiei, desfășurați de o parte și de alta a rețelei de transport a cărei apariție e inevitabilă, rețea menită să lege mai direct extremitățile vestice și estice cele mai bogate și mai industrializate ale Eurasiei, sunt de asemenea importanți din punct de vedere geopolitic. Mai mult, sunt importanți din perspectiva securității și a ambițiilor istorice a cel puțin trei dintre cei mai apropiați și mai puternici vecini, anume Rusia, Turcia și Iran, și de asemenea China, care dă semnale de interes politic crescut pentru această regiune. Dar Balcanii Eurasiei sunt infinit mai importanți ca potențială miză economică: în zonă există o concentrație enormă de gaze naturale și rezerve de petrol, la care se adaugă zăcămintele de minerale importante, inclusiv aur.

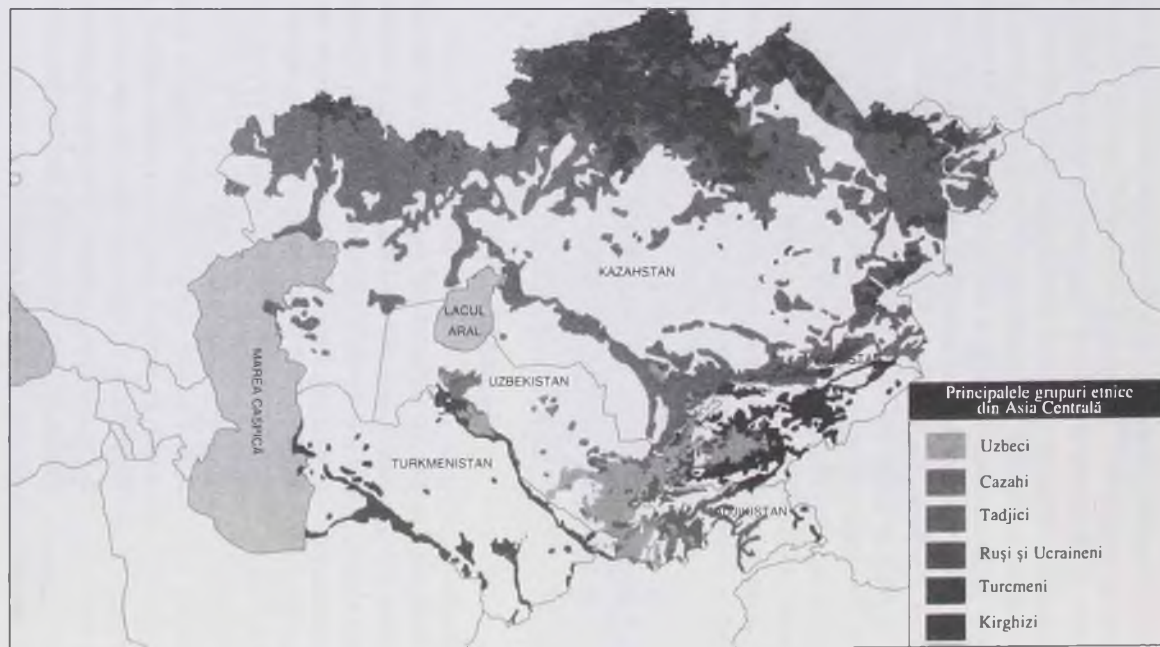
Consumul mondial de energie se va mări cu siguranță de o manieră semnificativă în următoarele două sau trei decenii. Estimările

Departamentului Energiei al SUA anticipează că cererea mondială va crește cu peste 50% în perioada 1993–2015, cea mai importantă creștere a consumului urmând a fi înregistrată în Orientul Îndepărtat. Avântul dezvoltării economice a Asiei generează deja presiuni masive pentru explorarea și exploatarea noilor surse de energie, iar despre regiunea Asiei Centrale și despre bazinul Mării Caspice se știe că ascund rezerve de gaze naturale și petrol față de care cele din Kuweit, Golful Mexic sau Marea Nordului par nesemnificative.

Accesul la aceste resurse și împărțirea potențialei bogății reprezintă obiectivele care stârnesc ambițiile naționale, motivează interese corporatiste, reaprind pretenții istorice, reînvie aspirații imperiale și alimentează rivalități internaționale. Situația este și mai nesigură din cauza faptului că regiunea nu este numai un vaccum de putere, ci este și instabilă pe plan intern. Fiecare din țările din această regiune se confruntă cu dificultăți interne serioase, toate au frontiere care sunt fie obiectul pretențiilor vecinilor, fie zone de revolte etnice, puține sunt omogene din punct de vedere național, iar unele sunt deja implicate în conflicte teritoriale, etnice sau religioase.

CAZANUL ETNIC

Balcanii Eurasiei includ nouă țări care se potrivesc într-un fel sau altul descrierii anterioare, alte două țări putând fi potențiale candidate. Cele nouă sunt Kazahstan, Kirghistan, Tadjikistan, Uzbekistan, Turkmenistan, Azerbaidjan, Armenia și Georgia — toate făcând parte din fosta Uniune Sovietică —, precum și Afganistan. Posibilele adăugiri la listă sunt Turcia și Iranul, ambele mult mai viabile din punct de vedere politic și economic, ambele rivali activi pentru influență regională în Balcanii Eurasiei și astfel ambele jucători geostrategici importanți în regiune. În același timp, ambele sunt potențial vulnerabile datorită conflictelor etnice interne. Dacă una sau amândouă ar fi destabilizate, problemele interne ale regiunii ar deveni greu de controlat, în timp ce eforturile de a înfrâna dominația regională a Rusiei ar putea deveni zadarnice.

Cele trei state din Caucaz — Armenia, Georgia și Azerbaidjan — se poate spune că sunt bazate pe națiuni cu adevărat istorice. Drept rezultat, naționalismul lor tinde să fie și persistent și intens, iar conflictele externe au avut tendința de a fi provocarea-cheie adusă bunăstării lor. Cele cinci noi state din Asia Centrală se poate spune că sunt, prin contrast, mai degrabă în faza creării națiunii, cu identități tribale și etnice încă puternice, ceea ce face ca disensiunile interne să fie cea mai importantă problemă. În orice tip de state, aceste vulnerabilități au încurajat exploatarea lor de către vecinii mai puternici și cu veleități imperiale.

Balcinii Eurasiei sunt un mozaic etnic (a se vedea tabelul și harta, p. 140). Frontierele acestor state au fost trasate în mod arbitrar de către cartografii sovietici în anii 1920 și 1930, în momentul stabilirii formale a respectivelor republicii sovietice. (Afganistanul, nefăcând niciodată parte din Uniunea Sovietică, este o excepție.) Granițele lor au fost tăiate în cea mai mare măsură după principiul etnic, dar au reflectat, de asemenea, interesul Kremlinului de a menține regiunea sudică a imperiului rus divizată pe plan intern și astfel mai aservită.

Prin urmare, Moscova a respins propunerile naționaliștilor din Asia Centrală de a aduna diversele popoare central-asiatice (majoritatea lor neavând încă motivații naționaliste) într-o singură unitate politică — care să se numească „Turkestan“ —, preferând, în schimb, să creeze cinci „republici“ separate, fiecare cu noi denumiri distincte și cu granițe asemănătoare unui puzzle. Probabil dintr-un calcul asemănător, Kremlinul a abandonat planurile pentru o federație caucaziană unică. Astfel, nu este surprinzător faptul că, după prăbușirea Uniunii Sovietice, nici cele trei state din Caucaz, nici cele cinci state din Asia Centrală nu erau pe deplin pregătite pentru noul lor statut independent, nici pentru necesara cooperare regională.

În Caucaz, cei aproximativ 4 milioane de locuitori din Armenia și cei peste 8 milioane din Azerbaidjan s-au implicat repede într-un conflict armat deschis asupra statutului zonei Nagorno-Karabach, o enclavă din Azerbaidjan locuită în cea mai mare parte de armeni. Conflictul a generat „epurări“ etnice pe scară largă, cu sute și mii de refugiați și expulzați de ambele părți. Dat fiind faptul că Armenia este creștină și Azerbaidjanul musulman, războiul are și o nuanță

Populația	Afganistan	Armenia	Azerbaidjan	Georgia	Kazahstan	Kirghistan	Tadjikistan	Turkmenistan	Uzbekistan
(milioane '95)	21,3	3,6	7,8	5,7	17,4	4,8	6,2	4,1	23,1
Speranța de viață	45,4	72,4	71,1	73,1	68,3	68,1	69,0	65,4	68,8
Diviziuni etnice (est. '95)	Paştuni (38%)	Armeni (93%)	Azeri (90%)	Georgieni (70,1%)	Kazahi (41,9%)	Kirghizi (52,4%)	Tadjici (64,9%)	Turcmeni (73,3%)	Uzbeki (71,4%)
	Tadjici (25%)	Azeri (3%)	Daghestani (3,2%)	Armeni (8,1%)	Ruși (37%)	Ruși (21,5%)	Uzbeki (25%)	Ruși (9,8%)	Ruși (8,3%)
	Hazari (19%)	Ruși (2%)	Ruși (2,5%)	Ruși (6,3%)	Ucraineni (5,2%)	Uzbeki (12,9%)	Ruși (3,5%)	Uzbeki (9%)	Tadjici (4,7%)
	Uzbeki (6%)	Alții (2%)	Armeni (2,3%)	Azeri (5,7%)	Germani (4,7%)	Ucraineni (2,5%)	Alții (6,6%)	Kazahi (2%)	Kazahi (4,1%)
			Alții (2%)	Oseți (3%)	Uzbeki (2,1%)	Germani (2,4%)	Alții (5,9%)		Tătari (2,4%)
				Abhazi (1,8%)	Tătari (2%)	Alții (8,3%)			Karakalpaci (2,1%)
				Alții (5%)	Alții (7%)				Alții (7%)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
PIB									
(milioane \$)* NA		8,1	13,8	6,0	55,2	8,4	8,5	13,1	54,5
Principalele	Grâu	Aur	Petrol	Citrice	Petrol	Bumbac	Bumbac	Gaze	Bumbac
produse	Vite	Aluminiu	Gaze	Ceai	Minereuri	Produse	Aluminiu	naturale	Aur
exportate	Fructe	Echipament	naturale	Vin	feroase	chimice	Fructe	Bumbac**	Gaze
	Covoare	de transport	Produse	Mașini	Minereuri	Bumbac	Ulei	Produse	naturale
	Lână	Echipament	chimice	Minereuri	neferoase	Minereuri	vegetal	petroliere**	Îngrășăminte
	Pietre	electric	Echipament	feroase	Produse	feroase	Textile	Energie	Metale
	prețioase		petrolier	Minereuri	chimice	Minereuri		electrică	feroase
	Lână		Textile	neferoase	Cereale	neferoase		Textile	Textile
			Bumbac		Lână	Încălțăminte		Covoare	Produse
					Carne	Mașini			alimentare
					Cărbune	Tutun			

* Paritatea puterii de cumpărare: '94, după estimările Băncii Mondiale pentru 1992.

** Turkmenistanul este al zecelea mare producător de bumbac din lume, ocupă locul 5 pe plan mondial ca rezerve de gaze naturale și are importante rezerve de petrol.

de conflict religios. Războiul devastator din punct de vedere economic face mult mai dificilă pentru ambele țări dobândirea unei independențe stabile. Armenia a ajuns să se bazeze mai mult pe Rusia, care i-a furnizat un ajutor militar important, în timp ce proaspăta independență și stabilitatea internă a Azerbaidjanului erau compromise de pierderea enclavei Nagorno-Karabah.

Vulnerabilitatea Azerbaidjanului are implicații regionale mai profunde pentru că amplasarea acestei țări o face pivot geopolitic. Poate fi descrisă ca „bușonul” de o importanță vitală care deschide accesul la „rezervorul” ce conține bogățiile bazinului Mării Caspice și ale Asiei Centrale. Un Azerbaidjan independent, vorbitor de limbă turcă, cu conducte care să alimenteze Turcia, care îl susține politic și este înrudită etnic cu el, ar împiedica Rusia de la exercitarea unui monopol asupra accesului în această regiune și ar priva, de asemenea, Rusia de influența politică decisivă asupra politicilor noilor state din Asia Centrală. Totuși, Azerbaidjanul este extrem de vulnerabil la presiunile puternicei Rusii dinspre nord și ale Iranului dinspre sud. În Iranul de nord-vest trăiesc de două ori mai mulți azeri decât în Azerbaidjanul propriu-zis — se estimează la mai mult de 20 de milioane. Această realitate face Iranul să se teamă de un posibil separatism din partea populației azeri și astfel este ambivalent în ceea ce privește statutul suveran al Azerbaidjanului, în ciuda religiei musulmane comune celor două națiuni. Drept rezultat, Azerbaidjanul a devenit obiectul presiunilor combinate ale Rusiei și ale Iranului pentru a-și restrânge legăturile cu Occidentul.

Spre deosebire de Armenia și de Azerbaidjan, ambele fiind din punct de vedere etnic destul de omogene, aproape 30% din cele 6 milioane de locuitori ai Georgiei sunt minorități. Mai mult chiar, aceste comunități reduse, mai degrabă tribale ca organizare și identitate, au fost extrem de nemulțumite de dominația georgiană. În momentul disoluției Uniunii Sovietice, oșeții și abhazii s-au folosit de conflictul politic intern din Georgia într-o încercare de secesiune, sprijiniți discret de Rusia pentru a constrânge Georgia să cedeze presiunilor rusești de a rămâne în CSI (de care Georgia voia inițial să se separe complet) și de a accepta baze militare rusești pe teritoriul său, pentru a închide zona pentru Turcia.

În Asia Centrală, factorii interni au fost mai importanți în ce privește promovarea instabilității. Din punct de vedere cultural și lingvistic, patru dintre cele cinci noi state independente din Asia Centrală fac parte din lumea turcă. Tadjikistanul este, lingvistic și cultural, persan, în timp ce Afganistanul (în afara fostei Uniuni Sovietice) este un mozaic etnic pathan, tadjik, pashtun și persan. Toate cele șase state sunt musulmane. Cele mai multe dintre ele, de-a lungul anilor, au fost sub influența trecătoare a imperiilor persan, turc și rus, dar această experiență nu a servit la dezvoltarea unui spirit de interes comun regional printre ei. Dimpotrivă, compoziția lor etnică diversă le face vulnerabile la conflicte interne și externe, care în plus tentează intervenția vecinilor mai puternici.

Din cele cinci noi state central-asiatice independente, Kazahstanul și Uzbekistanul sunt cele mai importante. Din punct de vedere regional, Kazahstanul este scutul, iar Uzbekistanul este sufletul diverselor răbufniri naționale din regiune. Mărimea și așezarea geografică a Kazahstanului protejează celelalte state de presiunea fizică directă a Rusiei, întrucât doar Kazahstanul are graniță cu Rusia. Totuși, din totalul populației sale de aproape 18 milioane de locuitori aproximativ 35% sunt ruși (populația rusă din această zonă descrește constant), iar alte 20% sunt, de asemenea, non-kazahi, ceea ce a făcut mult mai dificilă pentru unii conducători kazahi — ei înșiși din ce în ce mai naționaliști, dar reprezentând doar o jumătate din populația totală a țării — urmărirea scopului creării națiunii pe bază de etnicitate și limbă.

Rușii rezidenți în noul stat sunt, firește, nemulțumiți de noua conducere cazahă, și fiind fosta clasă conducătoare colonială și astfel mai bine educați și situați, ei se tem de pierderea privilegiilor. Mai mult, aceștia tind să trateze noul naționalism cazah cu un dispreț cultural abia reținut. Cu regiunile nord-vestice și nord-estice dominate masiv de coloniști ruși, Kazahstanul ar fi în pericol să se confrunte cu o secesiune teritorială dacă relațiile cazaho-ruse ar fi serios deteriorate. În același timp, câteva sute de mii de cazahi locuiesc în partea rusă de la granițele statului și în Uzbekistanul de nord-est, statul pe care cazahii îl văd ca principalul lor rival la suveranitate în Asia Centrală.

Uzbekistanul este, de fapt, primul candidat la supremația regională în Asia Centrală. Deși mic ca întindere și mai puțin bogat în resurse naturale decât Kazahstanul, el are o populație mai numeroasă (aproape 25 de milioane) și, mult mai important, o populație considerabil mai omogenă decât cea a Kazahstanului. Dată fiind ridicata rată internă a natalității și exodul treptat al rușilor, în trecut dominanți, curând aproape 75% din populația sa va fi uzbekă, cu doar o nesemnificativă minoritate rusă localizată în mare parte în Tașkent, capitala statului.

Mai mult, elita politică a țării identifică în mod deliberat noul stat ca fiind descendentul direct al vastului imperiu medieval al lui Tamerlan (1336–1404), a cărui capitală, Samarkand, a devenit renumitul centru al regiunii pentru studiul religiei, astronomiei și al artelor. Această ascendență dă Uzbekistanului un sentiment de continuitate istorică și de misiune regională mai profund decât vecinilor săi. Într-adevăr, unii conducători uzbeci văd în Uzbekistan centrul național al unei singure entități central-asiatice, după cum este de presupus, cu capitala la Tașkent. Mai mult decât orice alt stat central-asiatic, elita politică a Uzbekistanului și din ce în ce mai mult și populația sa iau deja parte la crearea în plan subiectiv a unui stat-națiune modern și sunt decise — fără a ține seama de dificultățile interne — să nu se mai întoarcă niciodată la statutul colonial.

Această situație face din Uzbekistan atât liderul creării unui sentiment de naționalism modern post-etnic, cât și subiect de oarecare neliniște printre vecinii săi. Chiar când liderii uzbeci au imprimat ordinea în construirea națiunii și în promovarea unei autonomii regionale mai mari, omogenitatea națională relativ superioară și conștiința națională mai puternică inspiră în rândul conducătorilor Turkmenistanului, Kirghistanului, Tadjikistanului și chiar și ai Kazahstanului temerea că preeminența regională a Uzbekistanului poate evolua înspre dominația regională. Această grijă inhibă cooperarea regională între noile state suverane — lucru care, oricum, nu este încurajat de Rusia — și perpetuează vulnerabilitatea regională.

Totuși, ca și celelalte state, Uzbekistanul nu este complet lipsit de tensiuni etnice. Părți din sudul Uzbekistanului, mai ales în jurul importantelor centre culturale și istorice Samarkand și Buhara, au o importantă populație tadjică, care rămâne nemulțumită de trasarea

frontierelor făcută de Moscova. Ceea ce complică și mai mult lucrurile este prezența uzbekilor în Tadjikistanul de vest și a uzbekilor și tadjicilor în Depresiunea Fergana din Kirghistan, o zonă importantă din punct de vedere economic (unde în ultimii ani au izbucnit sângeroase violențe etnice), nemaivorbind de prezența uzbekilor în Afganistanul de nord.

Dintre celelalte trei state central-asiatice care au ieșit de sub dominația colonială a Rusiei — Kirghistan, Tadjikistan și Turkmenistan — doar al treilea este relativ uniform sub aspect etnic. Aproape 75% din cei 4,5 milioane de locuitori sunt turcmeni, uzbekii și rușii reprezentând fiecare mai puțin de 10%. Poziția geografică ecranată a Turkmenistanului îl face relativ mai separat de Rusia, Uzbekistanul și Iranul fiind, de departe, de cea mai mare relevanță geopolitică pentru viitorul său. O dată ce vor fi dezvoltate conductele în zonă, rezervele de gaze naturale ale Turkmenistanului, într-adevăr colosale, vor asigura un viitor prosper pentru populația țării.

Populația de 5 milioane de locuitori a Kirghistanului este mult mai diversă. Kirghizii reprezintă 55% din totalul populației, uzbekii 13%, rușii scăzând în ultimul timp de la mai mult de 20% la aproape 15%. Înainte de câștigarea independenței, rușii reprezentau inteligenția tehnico-inginerească și exodul lor a afectat economia țării. Deși bogată în minereuri și înzestrată cu o frumusețe naturală care i-a făcut pe unii să descrie această țară ca pe Elveția Asiei Centrale (și astfel, ca pe o nouă frontieră turistică), amplasarea geopolitică a Kirghiziei, înghesuită între China și Kazahstan, o face extrem de dependentă de gradul în care Kazahstanul însuși reușește să-și mențină independența.

Tadjikistanul e ceva mai omogen din punct de vedere etnic. Din cei 6,5 milioane de locuitori ai săi, aproape două treimi sunt tadjici și peste 25% sunt uzbeki (care sunt priviți cu destulă ostilitate de către tadjici), în timp ce rușii care au mai rămas reprezintă cam 3%. Totuși, ca peste tot, chiar și comunitatea etnică dominantă este profund — chiar violent — divizată în grupuri tribale, naționalismul modern fiind limitat în mare parte la elita politică urbană. Drept rezultat, independența nu a produs numai probleme civile, ci și un pretext convenabil pentru Rusia ca să-și mențină în continuare armata în această țară. Situația etnică este chiar mai complicată prin

larga prezență a tadjicilor dincolo de graniță, în Afganistanul de nord-est. În fapt, aproape tot atâți etnici tadjici trăiesc în Afganistan cât și în Tadjikistan, un alt factor care contribuie la subminarea stabilității regionale.

Actualul conflict din Afganistan este de asemenea o moștenire sovietică, chiar dacă această țară nu a fost o republică sovietică. Divizat de ocupația sovietică și de lungul război de gherilă purtat împotriva sa, Afganistanul este un stat-națiune doar cu numele. Populația sa de 22 de milioane de locuitori a devenit profund divizată pe criterii etnice, cu separări crescând între paștuni, tadjici și hazari. În același timp, jihadul pornit împotriva ocupanților ruși a făcut din religie dimensiunea dominantă a vieții politice a țării, însuflând ferveore dogmatică diferendelor politice și așa destul de crâncene. Astfel, Afganistanul trebuie să fie privit nu numai ca o parte a enigmei etnice a Asiei Centrale, ci și ca o parte foarte importantă din punct de vedere politic din Balcanii eurasiatici.

Deși toate fostele state sovietice din Asia Centrală, împreună cu Azerbaidjanul sunt locuite în mare parte de musulmani, elitele lor politice — încă în mare măsură produsul epocii sovietice — sunt aproape în totalitate non-religioase în concepție, iar statele sunt formal laice. Totuși, pe măsură ce populațiile lor trec de la o identitate primară tradițională de clan sau tribală la o conștiință națională mai modernă, se prea poate ca ei să fie cuprinși de o conștiință islamică ce se intensifică. În fapt, renașterea islamică — deja încurajată din afară nu numai de Iran, ci și de Arabia Saudită — poate deveni impulsul mobilizator pentru noile naționalisme din ce în ce mai răspândite, hotărâte să se opună oricărei reintegrări sub control rusesc — deci păgân.

Într-adevăr, procesul de islamizare este posibil să se dovedească contagios și pentru musulmanii care au rămas în Rusia propriu-zisă. Ei numără aproape 20 de milioane — de două ori mai mult decât numărul rușilor colonizați (circa 9,5 milioane) care continuă să trăiască sub dominație străină în statele independente ale Asiei Centrale. Musulmanii ruși reprezintă aproape 13% din populația Rusiei și este inevitabil că vor deveni mai hotărâți în revendicarea drepturilor lor la identitate religioasă și chiar politică distinctă. Chiar dacă această revendicare nu ia forma unei dobândiri a

independenței complete, ca în cazul Ceceniei, ea se va întrepătrunde cu situațiile dificile cu care Rusia, având în vedere noua sa implicare imperială și existența minorităților ruse în noile state, va continua să se confrunte în Asia Centrală.

Un fapt care sporește substanțial instabilitatea în Balcanii Eurasiei și determină o situație potențial și mai explozivă este existența a două state-națiuni puternice și învecinate, fiecare cu interese istorice imperiale, culturale, religioase și economice în regiune — Turcia și Iran — ele însele schimbătoare în privința orientării lor geopolitice și potențial vulnerabile pe plan intern. Dacă aceste două state ar fi destabilizate, este mai mult decât probabil ca întreaga regiune să fie aruncată într-o enormă dezordine, date fiind permanentele conflicte etnice și teritoriale care scapă de sub control și echilibrul de putere deja grav afectat al regiunii. Astfel, Turcia și Iranul sunt nu numai jucători geostrategici importanți, dar și pivoți geopolitici, a căror proprie situație internă este de o importanță vitală pentru soarta regiunii. Ambele sunt puteri de mărime mijlocie, cu aspirații regionale puternice și conștienți de importanța lor istorică. Totuși, viitoarea orientare geopolitică și chiar coeziunea națională a ambelor state rămân nesigure.

Turcia, un stat post-imperial încă, în proces de redefinire a propriei identități, este orientată în trei direcții : moderniștii ar dori s-o vadă devenind un stat european și astfel privesc către vest; islamaștii se înclină în direcția Orientului Mijlociu și a unei comunități musulmane, privind astfel către sud; și naționaliștii cu înclinație diacronică, care văd în populațiile turce din bazinul Mării Caspice și din Asia Centrală o nouă misiune pentru o Turcie care să domine regiunea și privesc deci către est. Fiecare din aceste perspective presupune o axă strategică diferită, iar conflictul dintre ele introduce, pentru prima oară după revoluția lui Kemal, o doză de nesiguranță în privința rolului regional al Turciei.

Mai mult, Turcia însăși ar putea deveni cel puțin o victimă parțială a conflictelor etnice ale regiunii. Chiar dacă populația sa de aproape 65 de milioane de locuitori este în majoritate turcă, cu aproape 80% de origine turcă (chiar dacă include o diversitate de circasieni, albanezi, bosniaci, bulgari și arabi), nu mai puțin de 20% sau chiar mai mult sunt kurzi. Concentrați în regiunile estice

ale țării, kurzii au fost neîncetat atrași în lupta pentru independență națională vehiculată de kurzii din Irak și Iran. Orice tensiune internă în Turcia privind orientarea generală a țării va încuraja, fără îndoială, presiuni și mai violente din partea kurzilor pentru un statut național separat.

Viitoarea orientare a Iranului e încă și mai problematică. Revoluția fundamentalistă șiiită care a triumfat la sfârșitul anilor '70 poate intra în faza ei „Thermidoriană” și acest lucru mărește incertitudinea în privința rolului geostrategic al Iranului. Pe de o parte, colapsul Uniunii Sovietice a adus la granița Iranului noi vecini deschiși prozelitismului religios, dar, pe de alta, ostilitatea Iranului față de Statele Unite a determinat Teheranul să adopte, cel puțin din punct de vedere tactic, o orientare pro-Moscova, întărită de preocupările Iranului privind impactul proaspetei independențe a Azerbaidjanului asupra propriei sale coeziuni.

Această grijă derivă din vulnerabilitatea Iranului la tensiunile etnice. Din cele 65 de milioane de locuitori ai țării (o populație aproape egală cu a Turciei), doar ceva mai mult de jumătate sunt perși. Aproape o pătrime sunt azeri, iar restul sunt kurzi, baluchi, turkmeni, arabi și alte triburi. În afara kurzilor și azerilor, ceilalți nu au în prezent capacitatea de a amenința integritatea națională a Iranului, mai ales având în vedere gradul înalt al conștiinței naționale și chiar imperiale printre perși. Dar acest lucru s-ar putea schimba relativ repede, mai ales în perspectiva unei noi crize politice în Iran.

Mai mult, însuși faptul că mai multe țări al căror nume se termină în „-stan”, proaspăt independente, există acum în zonă și că până și cei 1 milion de ceceni au fost în stare să-și afirme hotărât aspirațiile politice sigur va avea un efect molipsitor asupra kurzilor, ca și asupra tuturor celorlalte minorități etnice din Iran. Dacă Azerbaidjanul reușește o dezvoltare politică și economică stabilă azerii din Iran vor deveni probabil mai încrezători în ideea unui Azerbaidjan mai mare. Astfel, instabilitatea politică și neînțelegerile de la Teheran ar putea să evolueze spre o amenințare la adresa coeziunii statului iranian, extinzând astfel în mod dramatic orizontul și ridicând miza a ceea ce implică Balcanii Eurasiei.

MULTIPLA RIVALITATE

Balcanii tradiționali din Europa au implicat competiția între trei rivali imperiali: Imperiul Otoman, Imperiul Austro-Ungar și Imperiul Rus. Au existat, de asemenea, și trei participanți indirecti, preocupați că interesele lor europene vor fi influențate în mod nefavorabil de victoria vreunui protagonist: Germania se temea de puterea Rusiei, Franța se opunea Austro-Ungariei, iar Marea Britanie prefera să accepte controlul unui Imperiu Otoman slăbit asupra Dardanelelor, decât pe cel al oricărui alt concurent important la controlul asupra Balcanilor. În cursul secolului al XIX-lea, aceste puteri au reușit să stăpânească conflictele din Balcani fără a prejudicia interesele vitale ale cuiva, dar au eșuat să o facă în 1914, cu consecințe dezastruoase pentru toți.

Competiția actuală în spațiul Balcanilor Eurasiei implică direct trei puteri învecinate: Rusia, Turcia și Iranul, deși China ar putea, în cele din urmă, să devină de asemenea un protagonist important. Tot implicate în competiție, dar mai îndepărtate, sunt Ucraina, Pakistanul, India și îndepărtata Americă. Fiecare dintre cei trei competitori principali și mai direct angajați nu este condus numai de perspectiva unui viitor avantaj geopolitic și economic, ci și de motivații istorice puternice. Fiecare a fost la un moment dat puterea care domina, fie politic, fie cultural, regiunea. Fiecare le privește pe celelalte cu suspiciune. Deși un conflict deschis între ele este improbabil, impactul cumulat al rivalității lor externe ar putea contribui la un haos regional.

În cazul rușilor, atitudinea de ostilitate față de turci frizează obsesia. Mass-media rusă îi descrie pe turci ca fiind înclinați spre a dobândi controlul asupra regiunii, ca instigatori ai rezistenței locale în Rusia (cu ceva dreptate în cazul Ceceniei) și spre amenințarea securității generale a Rusiei într-un grad care depășește posibilitățile actuale ale Turciei. Turcii răspund la fel și consideră că rolul lor este cel de eliberatori ai fraților lor de sub opresiunea prelungită a Rusiei. Turcii și iranienii (perșii) au fost de asemenea rivali istorici în regiune, și această rivalitate a fost resuscitată în ultimii ani, Turcia proiectând imaginea unei alternative moderne și laice la conceptul iranian de societate islamică.

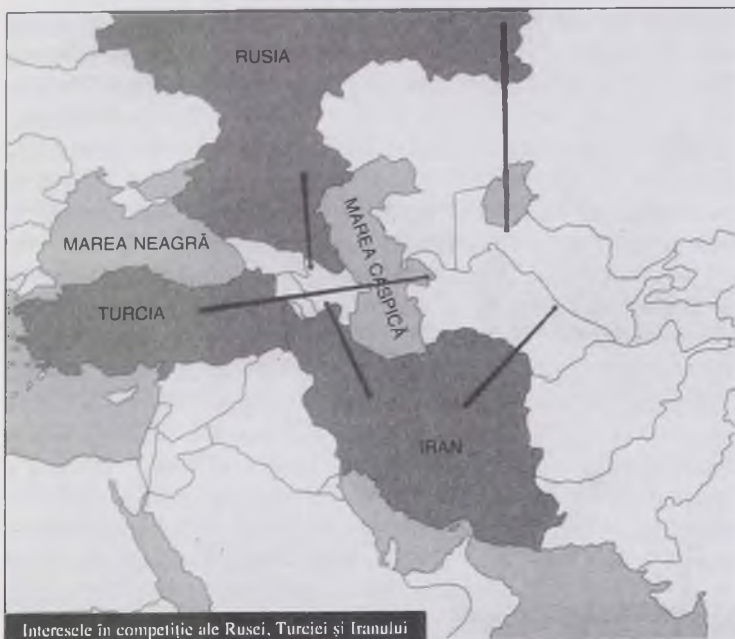
Deși fiecare dintre cele trei state se poate spune că urmărește cel puțin dobândirea unei sfere de influență, în cazul Rusiei, ambițiile Moscovei sunt mult mai mari, datorită amintirilor relativ recente ale controlului imperial, prezenței în zonă a câtorva milioane de ruși și dorinței Kremlinului de a restaura Rusia ca putere globală majoră. Declarațiile de politică externă ale Moscovei au arătat clar că ea vizează întregul spațiu al fostei Uniuni Sovietice ca zonă de interes geostrategic special al Kremlinului, din care orice influență externă politică — și chiar economică — trebuie să fie exclusă.

Prin contrast, deși aspirațiile turce la influența regională păstrează vestigii ale unui trecut mai îndepărtat (Imperiul Otoman a ajuns la apogeu în 1590 o dată cu cucerirea Caucazului și a Azerbaidjanului, deși nu a inclus Asia Centrală), acestea tind să fie mai înrădăcinate într-un sentiment de identitate etnico-lingvistică comun populațiilor din zonă (a se vedea harta de mai jos). Dată fiind puterea politică și militară mai limitată a Turciei, o sferă de influență exclusiv

politică este practic imposibil de atins. Mai degrabă, Turcia se vede ca potențial lider al unei comunități libere vorbitoare de limbă turcă, profitând în acest scop de atrăgătoarea sa modernitate relativă, de afinitățile sale lingvistice și de posibilitățile economice pentru a se autoimpune drept cea mai influentă forță în procesele de construcție națională ce au loc în zonă.

Aspirațiile Iranului sunt încă și mai vagi, dar pe termen lung nu mai puțin amenințătoare pentru ambițiile Rusiei. Imperiul persan este o amintire mult mai îndepărtată. În perioada sa de apogeu, circa 500 î.Hr., cuprindea teritoriile actuale a trei dintre statele caucaziene — Turkmenistan, Uzbekistan și Tadjikistan —, Afganistan, precum și Turcia, Irak, Siria, Liban și Israel. Deși actualele aspirații geopolitice ale Iranului sunt mai restrânse decât ale Turciei, îndreptându-se în special către Azerbaidjan și Afganistan, toată populația musulmană din această zonă — chiar și din Rusia — este obiectul interesului religios al Iranului. Într-adevăr, renașterea Islamului în

Asia Centrală a devenit o parte organică a aspirațiilor actualilor conducători ai Iranului.

Interesele concurente ale Rusiei, Turciei și Iranului sunt reprezentate pe harta de la pag. 155: în cazul înaintării geopolitice a Rusiei, prin două săgeți cu vârful îndreptat spre sud, spre Azerbaidjan și Kazahstan; în cazul Turciei, printr-o singură săgeată îndreptată spre est, prin Azerbaidjan și Marea Caspică spre Asia Centrală; iar în cazul Iranului, prin două săgeți ținând spre Azerbaidjan și, spre nord-est, spre Turkmenistan, Afganistan și Tadjikistan. Aceste săgeți nu numai că se întretaie: ele se pot ciocni.

În stadiul actual, rolul Chinei este mult mai restrâns și scopurile sale mai puțin evidente. Este rațional ca China să prefere să înfrunte mai degrabă o adunare de state relativ independente decât un Imperiu Rus. În ultimă instanță, noile state servesc drept tampon, dar China este, totodată, neliniștită de faptul că propriile minorități turce din provincia Xinjiang ar putea vedea în noile state independente din Asia Centrală un exemplu atrăgător pentru ele însele și din acest motiv a cerut asigurări din partea Kazahstanului că activismul în rândul minorităților de peste graniță va fi suprimat. Pe termen lung, resursele energetice ale regiunii vor fi în mod sigur de un deosebit interes pentru Beijing, iar accesul direct la acestea, nesupuse controlului Moscovei, trebuie să fie principalul obiectiv al Chinei. Astfel, interesul geopolitic general al Chinei tinde să se ciocnească de încercările Rusiei de a dobândi un rol dominant și este complementar cu aspirațiile Turciei și Iranului.

Pentru Ucraina, problemele centrale sunt viitorul caracter al CSI și accesul mai liber la resursele energetice, care ar diminua dependența Ucrainei de Rusia. În această privință, relațiile mai strânse cu Azerbaidjanul, Turkmenistanul și Uzbekistanul au devenit importante pentru Kiev, ajutorul ucrainean pentru statele orientate spre independență fiind o extindere a eforturilor Ucrainei de a-și întări propria independență față de Moscova. Astfel, Ucraina a sprijinit eforturile Georgiei de a deveni ruta spre vest a exporturilor petroliere ale azerilor. Ucraina a colaborat, de asemenea, cu Turcia pentru a slăbi influența Rusiei în Marea Neagră și a sprijinit eforturile Turciei de a direcționa fluxul petrolifer din Asia Centrală spre terminalele turce.

Implicarea Pakistanului și a Indiei este chiar mai rezervată, dar nici unul nu este indiferent la ceea ce se întâmplă în acești noi Balcani ai Eurasiei. Pentru Pakistan, interesul principal este câștigarea de teren geopolitic prin intermediul influenței politice în Afganistan — și împiedicarea exercitării unei astfel de influențe în Afganistan și Tadjikistan de către Iran — și a beneficia eventual de pe urma construirii oricărei conducte de petrol care să unească Asia Centrală cu Marea Arabiei. India, reacționând la politica Pakistanului și probabil preocupată de influența de largă perspectivă a Chinei în regiune, este mai favorabilă influenței iraniene în Afganistan și unei mai pronunțate prezențe ruse în fostul spațiu sovietic.

Deși îndepărtate, Statele Unite, cu interesul lor în menținerea pluralismului geopolitic în Eurasia post-sovietică, se profilează pe fundal ca un jucător indirect cu o importanță crescândă, evident interesat nu numai de dezvoltarea resurselor regiunii, ci și de prevenirea dominării exclusive a spațiului geopolitic al regiunii de către Rusia. Făcând aceasta, America nu numai că își urmărește scopurile sale geostrategice eurasiatice mai generale, dar își reprezintă și propriile interese economice crescânde, precum și acelea ale Europei și ale Orientului Îndepărtat, câștigând acces nelimitat în această zonă până acum închisă.

Astfel, miza în această enigmă este puterea geopolitică, accesul la bogății potențial mai mari, îndeplinirea misiunilor naționale și/sau religioase și securitatea. Dar competiția se concentrează în mod deosebit pe acces. Până la colapsul fostei Uniuni Sovietice, accesul în regiune era monopolizat de Moscova. Tot transportul pe calea ferată, conductele de petrol și de gaze și chiar zborurile erau dirijate de la centru. Geopoliticienii ruși ar dori ca lucrurile să rămână la fel, întrucât știu că cine controlează sau domină accesul spre această regiune este cel mai în măsură să câștige premiul geopolitic și economic.

Acest considerent a făcut ca rezolvarea problemei conductei de petrol să fie esențială pentru viitorul bazinului Mării Caspice și al zonei Asiei Centrale. Dacă principalele conducte vor continua să traverseze teritoriul Rusiei și să se scurgă prin terminalul rusesc de la Novorossiisk, pe țărmul Mării Negre, consecințele politice ale acestei situații se vor face simțite chiar și în lipsa unei politici de forță

explicite din partea Rusiei. Regiunea va rămâne într-o stare de dependență politică, Moscova având în mod preponderent posibilitatea de a decide modul în care noile bogății ale zonei vor fi împărțite. Din contră, dacă o altă conductă traversează Marea Caspică până la Azerbaidjan și apoi prin Turcia până în Mediterana, iar încă una se îndreaptă prin Afganistan spre Marea Arabiei, nu va exista o unică putere care să aibă monopolul accesului în regiune.

Îngrijorător este faptul că o parte a elitei politice ruse acționează ca și când ar prefera ca resursele zonei să nu fie dezvoltate deloc dacă Rusia nu poate avea controlul total asupra accesului în zonă. Bogăția să rămână neexploată dacă alternativa este ca investițiile străine să ducă la o prezență nemijlocită a intereselor economice și, prin aceasta, politice. Această atitudine de proprietar își are rădăcinile în istorie și va fi nevoie de mult timp și de multe presiuni externe înainte să se schimbe.

Expansiunea țaristă în Caucaz și în Asia Centrală s-a desfășurat pe o perioadă de aproape 300 de ani, dar recentul său sfârșit a fost neașteptat de brusc. Pe măsură ce se producea declinul Imperiului Otoman, Imperiul Rusesc se întindea către sud, de-a lungul țărmurilor Mării Caspice, în direcția Persiei. A ajuns în hanatul Astrahanului în 1556 și în Persia în 1607. A cucerit Crimeea între 1774–1784, apoi a ocupat regatul Georgiei în 1801 și a cucerit în a doua jumătate a secolului al XIX-lea triburile aflate de o parte și de alta a Munților Caucaz (cecenii rezistând cu o tenacitate unică), sfârșind cu ocuparea Armeniei în 1878.

Cucerirea Asiei Centrale a fost mai puțin o problemă de a învinge un imperiu rival, cât de a subjuga hanate și emirate izolate și aproape tribale, capabile să opună numai o rezistență sporadică și izolată. Uzbekistanul și Kazahstanul au fost ocupate în urma unor serii de expediții purtate între 1801 și 1881, iar Turkmenistanul a fost înfrânt și încorporat în urma unor campanii care au durat din 1873 până în 1886. Oricum, pe la 1850 cucerirea celei mai mari părți a Asiei Centrale era completă, chiar dacă izbucniri periodice ale rezistenței locale au avut loc până și în epoca sovietică.

Prăbușirea Uniunii Sovietice a produs o dramatică răsturnare istorică. În numai câteva săptămâni din decembrie 1991, spațiul

asiatic al Rusiei s-a restrâns cu aproximativ 20%, iar populația pe care Rusia o stăpânea în Asia s-a redus de la 75 de milioane la aproximativ 30 milioane de locuitori. În plus, alți 18 milioane de rezidenți în Caucaz au fost ruși de Rusia. Pentru ca aceste răsturnări să fie și mai dureroase, elita politică rusă era conștientă că potențialul economic al acestor zone era acum ținta altor țări cu resurse financiare pentru a investi în aceste zone, pentru dezvoltarea și exploatarea resurselor care până foarte de curând erau accesibile doar Rusiei.

Dar Rusia este în fața unei dileme: este prea slabă politic ca să izoleze complet regiunea de exterior și prea săracă financiar ca să o dezvolte exclusiv pe cont propriu. Mai mult, lideri ruși înțelepți își dau seama că explozia demografică pe cale de a se produce în noile state independente înseamnă că incapacitatea lor de a susține creșterea economică va crea în cele din urmă o situație explozivă de-a lungul întregii frontiere sudice a Rusiei. Experiența acestora în Afganistan și în Cecenia s-ar putea repeta de-a lungul întregii frontiere, de la Marea Neagră până în Mongolia, dată fiind, mai ales, renașterea națională și islamică ce are acum loc la popoarele subjugate anterior.

Rezultă că Rusia trebuie să găsească într-un fel o cale de a se adapta la noua sa realitate postimperială și, în același timp, să caute să stăpânească primejdia din partea Turciei și a Iranului, să împiedice gravitarea noilor state independente spre principalii săi rivali, să descurajeze formarea vreunei cooperări regionale central-asiatice cu adevărat independente și să limiteze influența geopolitică americană în noile capitale suverane. Astfel, chestiunea nu mai ține de restaurarea imperială, — care ar fi prea costisitoare și ar întâmpina o rezistență feroce —, ci implică crearea unei noi rețele de relații care ar înfrâna noile state și ar prezerva poziția geopolitică și economică dominantă a Rusiei.

Instrumentul ales pentru atingerea acestui scop a fost mai întâi Comunitatea Statelor Independente (CSI), deși în unele locuri folosirea armatei ruse și recurgerea cu dibăcie de către diplomația rusă la principiul *divide et impera* au servit tot atât de bine interesele Kremlinului. Moscova și-a folosit întregul arsenal pentru a obține de la noile state maximum de supunere față de viziunea sa asupra

unui „Commonwealth“ din ce în ce mai integrat, insistând pentru: un sistem de control, dirijat de la centru, asupra granițelor exterioare ale CSI; o mai strânsă integrare militară în ansamblul unei politici externe comune; extinderea în continuare a rețelei de conducte de petrol existente (inițial sovietice), pentru a exclude formarea unor rețele noi care ar putea ocoli Rusia. Analizele strategice ruse au afirmat explicit că Moscova privește această zonă ca pe propriul său spațiu geopolitic, chiar dacă nu mai face parte integrantă din imperiul său.

O idee asupra intențiilor geopolitice ale Rusiei ne dă insistența cu care Kremlinul a încercat să păstreze prezența militară rusă pe teritoriul noilor state. Profitând de mișcarea secesionistă din Abhazia, Moscova a obținut dreptul de a avea baze militare în Georgia; și-a legitimat prezența sa militară pe teritoriul Armeniei exploatând nevoia acesteia de sprijin în războiul împotriva Azerbaidjanului; a exercitat presiuni politice și financiare pentru a obține acordul Kazahstanului pentru baze militare rusești; în plus, războiul civil din Tadjikistan a făcut posibilă continuarea prezenței fostei armate sovietice acolo.

În definirea politicii sale, Moscova s-a bazat pe iluzoria perspectivă că rețeaua sa postimperială de relații cu Asia Centrală va slăbi treptat substanța suveranității noilor state, slabe individual, și le va plasa într-o relație de subordonare față de centrul de comandă al unei CSI „integrate“. Pentru atingerea acestui scop, Rusia descurajează noile state în ce privește crearea propriilor lor armate separate, adoptarea limbii proprii (în care ele înlocuiesc treptat alfabetul chirilic cu cel latin), cultivarea de relații strânse cu alte state, dezvoltarea de noi conducte care să iasă direct în Mările Mediterană sau a Arabiei. Dacă această politică are succes, Rusia ar putea să domine apoi relațiile lor externe și să fixeze cota parte din beneficii.

În susținerea acestui țel, reprezentanții ruși invocă deseori, așa cum am văzut în Capitolul 4, exemplul Uniunii Europene. De fapt, într-un fel, politica Rusiei față de statele central-asiatice și caucaziene amintește mult mai mult de comunitatea africană francofonă, în care contingente militare franceze și subsidii din bugetul

Franței determină politica statelor africane post-coloniale vorbitoare de limbă franceză.

În vreme ce restabilirea unui maxim posibil de influență economică și politică rusă în regiune este scopul principal și întărirea CSI este principalul instrument pentru atingerea acestui scop, cele mai importante ținte geopolitice ale Moscovei, pentru a fi subordonate politic, par a fi Azerbaidjanul și Kazahstanul. Pentru ca o contra-ofensivă politică rusă să aibă succes, Moscova nu numai că trebuie să-și croiască acces în regiune, dar să și străpungă scutul său geografic.

Pentru Rusia, Azerbaidjanul trebuie să fie o țintă prioritară. Subordonarea sa ar ajuta la izolarea Asiei Centrale de Occident, mai ales de Turcia, crescând astfel și mai mult influența Rusiei în recalcitrantele Uzbekistan și Turkmenistan. În acest scop, cooperarea tactică cu Iranul privind unele chestiuni controversate, precum modalitatea de a-și împărți concesiunile pentru forare în Marea Caspică, servește importantul obiectiv de a constrânge Baku să se plieze la dorințele Moscovei. Un Azerbaidjan subordonat ar ușura de asemenea consolidarea poziției dominante a Rusiei atât în Georgia, cât și în Armenia.

Kazahstanul este și el o țintă principală deosebit de tentantă, deoarece vulnerabilitatea sa etnică face imposibilă victoria guvernului acestei țări într-o confruntare deschisă cu Moscova. Moscova poate exploata și frica acestui stat de dinamismul crescând al Chinei, ca și probabilitatea unui crescând resentiment față de „sificarea“ provinciei învecinate Xinjiang din China. Subordonarea treptată a Kazahstanului ar avea ca efect geopolitic atragerea aproape automată a Kirghistanului și Tadjikistanului în sfera de control a Moscovei, expunând în același timp Uzbekistanul și Turkmenistanul la presiuni mai directe din partea Rusiei.

Dar strategia Rusiei este împotriva aspirațiilor majorității statelor așezate în Balcanii eurasiatice. Noile lor elite politice nu vor ceda de bunăvoie puterea și privilegiile câștigate prin independență. În vreme ce rușii de acolo eliberează treptat fostele lor poziții privilegiate, noile elite își dezvoltă rapid un interes legitim față de suveranitate — proces dinamic și contagios social. Mai mult,

populațiile altădată pasive politic devin și ele mai naționaliste și, în afară de Georgia și Armenia, mai conștiente de identitatea lor islamică.

În ce privește afacerile externe, atât Georgia, cât și Armenia (în ciuda dependenței celei din urmă de sprijinul Rusiei împotriva Azerbaidjanului) ar dori să devină, treptat, mai legate de Europa. Statele central-asiatice bogate în resurse naturale, ca și Azerbaidjanul, ar dori să maximizeze prezența economică pe teritoriul lor a capitalului american, european, japonez și, mai curând, coreean, sperând ca prin aceasta să accelereze mult propria lor dezvoltare economică și să-și consolideze independența. În acest scop, ei consideră ca binevenit rolul crescând al Turciei și Iranului, văzând în ele o contrapondere la puterea Rusiei și un cap de pod spre marea lume musulmană de la sud.

Azerbaidjanul — încurajat atât de Turcia, cât și de America — nu numai că a respins cererile Rusiei de a-și amplasa baze militare, dar a și sfidat solicitările acesteia în vederea unei singure conducte spre un port rus de la Marea Neagră, optând, în schimb, pentru o soluție dublă care implică o a doua conductă prin Georgia spre Turcia. (O conductă spre sud prin Iran, finanțată de o companie americană, a trebuit să fie abandonată din cauza embargoului financiar al SUA asupra afacerilor cu Iranul.) În 1995, cu mult zgomot, s-a inaugurat o nouă cale ferată între Turkmenistan și Iran, care face posibil comerțul între Europa și Asia Centrală, ocolind complet Rusia. Această redeschidere a vechiului Drum al Mătăsii avea ceva simbolic, Rusia nemaiputând astfel separa Europa de Asia.

Uzbekistanul a devenit și el din ce în ce mai hotărât în opoziția sa față de eforturile de „integrare” ale Rusiei. Ministrul său de externe a declarat clar, în august 1996, că „Uzbekistanul se opune creării instituțiilor supranaționale ale CSI, care pot fi folosite ca instrumente de control centralizat”. Poziția sa puternic naționalistă determinase deja atacurile virulente în presa rusă în legătură cu

„orientarea puternic pro-occidentală a Uzbekistanului în economie, asprele invective față de tratatele de integrare în interiorul CSI, refuzul ferm de a se alătura fie și Uniunii Vamale și o metodică politică naționalistă anti-rusă (chiar și

grădinițele care folosesc limba rusă sunt închise)... Pentru SUA, care urmăresc în Asia o politică de slăbire a Rusiei, această poziție este foarte atrăgătoare”.¹

Chiar și Kazahstanul, ca reacție la presiunile Rusiei, a ajuns să fie în favoarea unui traseu secundar, ce ocolește Rusia, pentru exporturile sale. După cum spunea Umirserik Kasenov, consilierul președintelui Kazahstanului:

„Este adevărat că opțiunea Kazahstanului pentru conducte alternative a fost generată de propriile acțiuni ale Rusiei, precum limitarea transportului de petrol din Kazahstan spre Novorossiisk și din Tyumen spre rafinăria de la Pavlodar. Eforturile Turkmenistanului de a susține construirea unei conducte de gaz spre Iran se datorează în parte faptului că țările CSI plătesc doar 60% din prețul mondial sau nu plătesc deloc”².

Cam din aceleași motive, Turkmenistanul a explorat activ construirea unei noi conducte de petrol prin Afganistan și Pakistan spre Marea Arabiei, pe lângă construirea de noi linii ferate spre Kazahstan și Uzbekistan la nord și spre Iran și Afganistan la sud. Convorbiri preliminare și exploratorii au avut loc între Kazahstan, China și Japonia în legătură cu un ambițios proiect de conductă de petrol între Asia Centrală și Marea Chinei (vezi harta de la p. 164). Cu investiții occidentale pe termen lung în petrol și gaze naturale, care se ridică în Azerbaidjan la aproape 13 miliarde de dolari, iar în Kazahstan la peste 20 de miliarde de dolari (cifre din 1996), izolarea economică și politică a acestei zone cedează clar în fața presiunilor economiei mondiale și a limitatelor opțiuni financiare ale Rusiei.

Teama de Rusia a avut și efectul de a îndrepta statele central-asiatice spre o mai intensă cooperare regională. Uniunea Economică Central-Asiatică, creată în ianuarie 1993, la început a lăncezit, dar a fost treptat activată. Chiar și președintele Nursultan

¹ „Zavtra”, 28 iunie 1996.

² „Ce vrea Rusia în Transcaucaz și în Asia Centrală”, „Nezavisimaia Gazeta”, 24 ianuarie 1995.

Nazarbaiev al Kazahstanului, la început puternic susținător al unei noi „Uniuni Eurasiatice“, s-a convertit treptat la ideile de cooperare asiatică mai strânsă, de crescândă colaborare militară între statele din regiune, de sprijin pentru eforturile Azerbaidjanului de a transporta prin Turcia petrolul din Marea Caspică și Kazahstan și de opoziție comună față de eforturile Rusiei și Iranului de a împiedica împărțirea zonală a platoului continental al Mării Caspice și a resurselor minerale între statele riverane.

Dat fiind faptul că guvernele din zonă tind să fie foarte autoritare, probabil chiar mai importantă a fost reconcilierea personală între principalii lideri. Toată lumea știa că președinții Kazahstanului, Uzbekistanului și Turkmenistanului nu erau în relații prea cordiale (și o declarațiune foarte clar vizitatorilor străini), iar aceste neînțelegeri personale au făcut, la început, ca Rusiei să-i fie mai ușor să îi ațâțe pe unul împotriva celuilalt. Pe la jumătatea anilor '90 cei trei și-au dat seama că o cooperare mai strânsă între ei era esențială pentru

păstrarea noii lor suveranități și au început să se angajeze în expuneri foarte mediatizate despre așa-zisele lor relații apropiate, subliniind că de acum înainte își vor coordona politicile externe.

Dar încă și mai importantă a fost apariția, în interiorul CSI, a unei coaliții neoficiale, conduse de Ucraina și Uzbekistan, dedicate ideii unui Commonwealth „de cooperare“, dar nu „integrat“. În acest scop, Ucraina a semnat acorduri de cooperare militară cu Uzbekistan, Turkmenistan și Georgia; în septembrie 1996 miniștrii de externe ai Ucrainei și Uzbekistanului chiar s-au angajat în acțiunea deosebit de semnificativă de a semna o declarație prin care se cerea ca întâlnirile la vârf ale CSI să nu fie prezidate numai de președintele Rusiei, ci prin rotație.

Exemplul dat de Ucraina și Uzbekistan a avut un impact chiar și asupra liderilor mai respectuoși față de problemele principale ale Moscovei. Kremlinul trebuie să fi fost foarte tulburat să-i audă pe Nursultan Nazarbaiev al Kazahstanului și pe Eduard Șevardnadze al Georgiei declarând, în septembrie 1996, că ar părăsi CSI „dacă independența noastră ar fi amenințată“. Mai general, ca o contracarare a CSI, statele central-asiatice și Azerbaidjanul și-au ridicat nivelul activității prin crearea Organizației de Cooperare Economică, o asociație încă destul de neprecisă a statelor islamice din zonă — inclusiv Turcia, Iran și Pakistan — dedicată întăririi legăturilor financiare, economice și de transport între membrii săi. Moscova a criticat deschis aceste inițiative, considerându-le, pe drept cuvânt, de natură să slăbească calitatea de membre ale CSI a acelor state.

Cam în același spirit, au fost întărite constant legăturile cu Turcia și, într-o măsură mai mică, cu Iranul. Țările vorbitoare de limbă turcă au acceptat cu entuziasm oferta Turciei de a le pregăti noul lor corp național de ofițeri și de a primi aproape zece mii de studenți. A patra întâlnire la vârf a țărilor vorbitoare de limbă turcă, ținută la Tașkent în octombrie 1996 și pregătită cu sprijinul Turciei, s-a concentrat puternic asupra extinderii căilor de transport, creșterii comerțului, modelelor educaționale comune, ca și asupra cooperării culturale mai strânse cu Turcia. Turcia și Iranul au ajutat foarte activ noile state cu programele lor de televiziune, influențând astfel direct un public larg.

O ceremonie desfășurată la Alma-Ata, capitala Kazahstanului, în decembrie 1996, a fost un semnal deosebit de clar al identificării Turciei cu independența statelor din regiune. Cu ocazia celei de a cincea aniversări a independenței Kazahstanului, președintele turc Suleyman Demirel a participat alături de președintele Nazarbaiev la dezvelirea unei coloane aurite, înaltă de 28 de metri având în vârf silueta unui războinic cazah/turc dominând un fel de grifon. Cu ocazia acestui eveniment, Kazahstanul a lăudat Turcia pentru că „a fost alături de Kazahstan la fiecare pas al dezvoltării sale ca stat independent“, iar Turcia a răspuns oferind Kazahstanului o linie de credit de 300 de milioane de dolari, pe lângă investițiile turce private, deja existente, de 1,2 miliarde de dolari.

De vreme ce nici Turcia, nici Iranul nu au mijloacele de a exclude Rusia de la influență regională, Turcia și (mai restrâns) Iranul au întărit astfel dorința și capacitatea noilor state independente de a rezista reintegrării cu vecinul lor de la nord, fostul stăpân. Iar acest lucru ajută cu certitudine ca viitorul geopolitic al regiunii să rămână deschis.

NICI DOMINARE, NICI EXCLUDERE

Implicațiile geostrategice pentru America sunt clare: America este prea departe pentru a domina în această parte a Eurasiei, dar destul de puternică pentru a nu fi implicată. Toate statele din zonă consideră implicarea americană ca necesară pentru supraviețuirea lor. Rusia e prea slabă pentru a recâștiga dominația imperială asupra regiunii sau pentru a-i exclude pe alții de la aceasta, dar este, de asemenea destul de puternică și foarte aproape pentru a fi exclusă. Turcia și Iranul sunt suficient de puternice pentru a fi influente, dar propria lor vulnerabilitate ar putea face ca zona să nu facă față atât provocării dinspre nord, cât și conflictelor interne din regiune. China e atât de puternică pentru ca Rusia și statele central-asiatice să se teamă de ea, cu toate acestea, simpla ei prezență și dinamismul ei economic facilitează căutările Asiei Centrale de a comunica cu lumea întreagă.

Rezultă că principalul interes al Americii este să ajute ca nici o putere unică să nu ajungă să controleze acest spațiu geopolitic și ca întreaga comunitate mondială să aibă acces nestânjenit, economic și financiar, la acesta. Pluralismul geopolitic va deveni o realitate durabilă numai când o rețea de conducte de petrol și de căi de transport va lega regiunea direct cu cele mai importante centre de activitate economică mondială via Marea Mediterană și Marea Arabiei, ca și pe uscat. Iată de ce eforturilor Rusiei de a monopoliza accesul la această zonă trebuie să li se facă opoziție deoarece sunt împotriva stabilității regiunii.

Totuși, excluderea Rusiei din zonă nu este nici dezirabilă, nici realizabilă, la fel ca și alimentarea ostilității dintre noile state din zonă și Rusia. De fapt, participarea economică activă a Rusiei la dezvoltarea regiunii este esențială pentru stabilitatea acesteia, iar prezența Rusiei ca partener, dar nu ca dominator exclusiv, poate avea drept rezultat importante avantaje economice. O mai mare stabilitate și bogăție în regiune ar contribui direct la bunăstarea Rusiei și ar da un înțeles real „commonwealth-ului” promis de acronimul CSI. Dar opțiunea pentru cooperare va deveni politica Rusiei numai când țelurile mult mai ambițioase, anacronice, amintind du-reros de Balcanii originali, vor fi excluse efectiv.

Statele care merită cel mai puternic sprijin geopolitic din partea Americii sunt Azerbaidjanul, Uzbekistanul și (în afara acestei regiuni) Ucraina, toate trei fiind pivoți geopolitici. Într-adevăr, rolul Kievului întărește ideea că Ucraina este statul decisiv în ce privește evoluția viitorului Rusiei. În același timp, Kazahstanul — date fiind mărimea, potențialul economic și poziția sa geografică importantă — merită și el o prudentă susținere internațională și o continuă asistență economică. În timp, creșterea economică a Kazahstanului ar putea ajuta la atenuarea divizării etnice care face ca acest „scut” central-asiatic să fie atât de vulnerabil la presiunile Rusiei.

În această regiune, America are interese comune nu numai cu o Turcie stabilă, pro-occidentală, ci și cu Iranul și China. O îmbunătățire treptată a relațiilor dintre America și Iran ar crește foarte mult accesul mondial în regiune și, în mod special, ar reduce amenințarea mai apropiată la adresa supraviețuirii Azerbaidjanului.

Crescândă prezență economică în regiune a Chinei și interesul său politic față de independența zonei sunt de asemenea în acord cu interesele Americii. Sprijinirea de către China a eforturilor Pakistanului în Afganistan este de asemenea un factor pozitiv, deoarece o relație mai strânsă între Pakistan și Afganistan ar face accesul internațional în Turkmenistan să fie mai realizabil, ajutând prin aceasta la întărirea acestuia și a Uzbekistanului (în cazul în care Kazahstanul s-ar poticni).

Orientarea și evoluția Turciei se prea poate ca să fie, mai ales, decisive pentru viitorul statelor caucaziene. Dacă Turcia își menține drumul spre Europa — și dacă Europa nu își închide ușile pentru Turcia — este posibil ca și statele caucaziene să graviteze spre orbita europeană, ceea ce ele își doresc cu fervoare. Dar dacă europenizarea Turciei stagnează din motive interne sau externe, Armenia și Georgia nu vor avea altă alternativă decât să se adapteze la dorințele Rusiei. Viitorul lor va fi atunci în funcție de relația Rusiei cu Europa în extindere, relație care va evolua spre bine sau spre rău.

Este posibil ca rolul Iranului să fie și mai problematic. O întoarcere la o atitudine pro-occidentală sigur ar facilita stabilizarea și consolidarea regiunii și de aceea este de dorit, din punct de vedere strategic, ca America să încurajeze o astfel de schimbare în conducerea Iranului. Dar până când aceasta se va întâmpla, este posibil ca Iranul să joace un rol negativ, afectând nefavorabil perspectivele Azerbaidjanului, chiar dacă, în același timp, ia măsuri pozitive cum ar fi deschiderea Turkmenistanului spre lume și, în ciuda fundamentalismului său actual, întărirea sentimentului moștenirii religioase la statele central-asiatice.

În sfârșit, este posibil ca viitorul Asiei Centrale să fie modelat de un și mai complex cumul de situații, soarta acestor state fiind hotărâtă de complicata interacțiune dintre interesele Rusiei, Turciei, Iranului și Chinei, ca și de gradul în care SUA condiționează relația lor cu Rusia de respectarea de către aceasta a independenței noilor state. Realitatea acestei interacțiuni exclude imperiul sau monopolul ca scop logic al vreunui dintre jucătorii geostrategici implicați. Mai degrabă, alegerea fundamentală este între un echilibru regional

delicat – care ar permite includerea treptată a zonei în economia mondială pe cale de formare, în vreme ce statele din regiune se consolidează și, probabil, capătă o identitate islamică mai pronunțată — sau conflict etnic, fărâmițarea politică și, probabil, chiar ostilități deschise de-a lungul granițelor sudice ale Rusiei. Realizarea și consolidarea acestui echilibru regional trebuie să fie un țel major în orice geostrategie cuprinzătoare a SUA pentru Eurasia.

CAPITOLUL 6

ANCORA EXTREM-ORIENTALĂ

O politică americană eficientă în Eurasia trebuie să aibă o ancoră extrem-orientală. Această cerință nu va fi satisfăcută dacă America este exclusă sau se exclude din *mainland*-ul asiatic. O relație strânsă cu Japonia maritimă este esențială pentru politica mondială a Americii, dar o relație de cooperare cu China continentală este imperativă pentru geostrategia Americii în Eurasia. Implicațiile acestei realități trebuie avute în vedere, deoarece interacțiunea ce are acum loc, în Extremul Orient, între trei puteri importante — America, China și Japonia — creează o confuzie regională potențial periculoasă și este aproape sigur că va genera schimbări geopolitice tectonice.

Pentru China, America de peste Pacific ar trebui să fie un aliat firesc, deoarece acesta nu are pretenții la „mainland”-ul asiatic și, de-a lungul istoriei, s-a opus năvălirilor Japoniei și Rusiei asupra unei Chine lipsite de putere. Pentru chinezi, Japonia a fost principalul inamic în decursul ultimului secol; în Rusia, „țara înfometată” în chineză, nu au încredere de multă vreme; și India se prefigurează acum ca rival potențial. Principiul „vecinul vecinului meu este aliatul meu” se potrivește astfel relației istorice și geopolitice dintre China și America.

Dar America nu mai este adversarul de peste ocean al Japoniei, ci aliatul său apropiat. America are, de asemenea, legături strânse cu Taiwanul și cu mai multe națiuni sud-est asiatice. Chinezii sunt sensibili și la rezervele de ordin doctrinar ale Americii față de ca-

racterul actualului regim intern din China. Astfel, America este văzută și ca principalul obstacol nu numai în efortul Chinei de a deveni o putere mondială proeminentă, ci și una predominantă regional. De aceea, o ciocnire între China și America este inevitabilă?

Pentru Japonia, America a fost umbrela sub care, în siguranță, s-a putut reface după o înfrângere devastatoare, și-a putut recăștiga avântul economic și atinge progresiv, pe această bază, poziția între primele puteri ale lumii. Dar însăși existența acestei umbre impune limite libertății de acțiune a Japoniei, creând situația paradoxală în care o putere de nivel mondial este în același timp protectorat. America continuă să fie partenerul vital al Japoniei în devenirea acesteia ca lider mondial. Dar America este și principalul motiv pentru lipsa continuă a Japoniei de încredere în sine în domeniul securității. Cât mai poate dura această situație?

Cu alte cuvinte, în viitorul previzibil, două chestiuni geopolitice de importanță centrală — și în interacțiune foarte directă — vor defini rolul Americii în Extremul Orient al Eurasiei:

1. Care este definiția practică și — din punctul de vedere al Americii — extinderea acceptabilă pentru posibila transformare a Chinei în putere regională dominantă și pentru crescândeale sale aspirații la statutul de putere mondială?
2. De vreme ce Japonia caută să-și contureze un rol mondial, cum ar trebui America să trateze consecințele regionale ale inevitabilei reduceri a gradului în care Japonia consimte la statutul său de protectorat american?

Scena geopolitică est-asiatică este caracterizată acum de relații de putere aproape stabile. Această meta-stabilitate presupune o poziție de intransigență externă, dar și, în mod comparativ, puțină flexibilitate, în această privință amintind mai mult de fier decât de oțel. Ea este vulnerabilă față de o reacție în lanț distructivă generată de o explozie puternică și zgomotoasă. Extremul Orient de astăzi cunoaște un dinamism economic extraordinar asociat cu o crescândă nesiguranță politică. De fapt, este posibil ca tocmai creșterea economică a Asiei să contribuie la această nesiguranță, deoarece

prosperitatea ascunde punctele vulnerabile politice ale regiunii, chiar sporește vanități naționale și dezvoltă speranțe sociale.

Nu mai trebuie să spunem că Asia este un succes economic fără egal în dezvoltarea omenirii. Doar câteva statistici de bază pun într-o lumină impresionantă această realitate. Cu mai puțin de patru decenii în urmă, Asia de Est (inclusiv Japonia) reprezenta doar 4% din Produsul Național Brut total al lumii, în vreme de America de Nord deținea primul loc, cu aproximativ 35–40%; pe la mijlocul anilor '90, cele două regiuni erau oarecum la egalitate (cu aproximativ 25% fiecare). Mai mult, ritmul de creștere al Asiei este fără precedent din punct de vedere istoric. Economiiștii au observat că în perioada de avânt a industrializării, Marii Britanii i-au trebuit mai bine de cincizeci de ani, iar Americii doar ceva mai puțin de cincizeci de ani pentru a-și dubla producția pe cap de locuitor, în vreme ce China și Coreea de Sud au reușit același lucru în aproximativ zece ani. Cu excepția cazului în care s-ar întâmpla vreo masivă subminare regională, în decurs de un sfert de secol este posibil ca Asia să depășească și America de Nord, și Europa ca pondere în PNB total.

Dar, în afara faptului că devine centrul de gravitație al economiei lumii, Asia este și vulcanul său politic potențial. Deși depășește Europa ca dezvoltare economică, Asia este deosebit de deficitară în ce privește dezvoltarea politică regională. Asiei îi lipsesc structurile multilaterale de cooperare care domină peisajul politic european și diluează, absorb și restrâng conflictele naționale, etnice și teritoriale mai tradiționale ale Europei. În Asia nu există nimic comparabil cu NATO sau cu Uniunea Europeană. Nici una din cele trei asociații regionale — ASEAN (Asociația Națiunilor din Asia de Sud-Est), ARF (Forumul Regional Asiatic, tribuna ASEAN-ului pentru dialog politic și de securitate) și APEC (Grupul de Cooperare Economică Asia-Pacific) — nu seamănă nici pe departe cu sistemul de legături de cooperare regională și multilaterală care unește Europa.

Dimpotrivă, Asia este astăzi locul celei mai mari concentrări de naționalism în ascensiune și de masă din lume, recent trezit, alimentat de impetuosul acces la mijloacele de comunicare, hiperactivizat de speranțe sociale din ce în ce mai mari generate de

crescândă prosperitate economică, ca și de disparități din ce în ce mai mari în ceea ce privește bogăția, devenit mai susceptibil pentru o mobilizare politică prin creșterea explozivă atât a populației, cât și a urbanizării. Această situație devine încă și mai amenințătoare prin intensificarea acumulării de armament în Asia. În 1995 această regiune a devenit — potrivit datelor Institutului Internațional de Studii Strategice — cel mai mare importator de arme din lume, depășind Europa și Orientul Mijlociu.

Pe scurt, Asia de Est clocotește de activitate dinamică, până acum canalizată în direcții pașnice de către ritmul său rapid de creștere economică. Dar la un moment dat această supapă de siguranță ar putea fi copleșită de pasiuni politice dezlănțuite, o dată ce ele ar fi declanșate prin atingerea unui punct fierbinte, fie și unul destul de banal. Probabilitatea devenirii unui astfel de punct este prezentă într-un mare număr de chestiuni contencioase, fiecare vulnerabilă de a fi exploatată demagogic și astfel potențial explozivă:

- Resentimentul Chinei față de statutul separat al Taiwanului se intensifică o dată ce China devine mai puternică și Taiwanul, din ce în ce mai prosper, începe să flirteze cu statutul de stat-națiune separat oficial.
- Insulele Paracel și Spratly din Marea Chinei de Sud prezintă riscul unei ciocniri între China și mai multe state din Asia de Sud-Est pentru acces la sursele de energie de pe fundul mării, potențial valoroase, deoarece China consideră, printr-o optică imperială, că Marea Chinei de Sud este patrimoniul său național legitim.
- Insulele Senkaku sunt disputate de Japonia și China (cu ferocii rivali, Taiwanul și China continentală), iar rivalitatea istorică dintre Japonia și China pentru supremație regională dă acestei chestiuni și o valoare simbolică.
- Divizarea Coreii și inerenta instabilitate a Coreii de Nord — devenită cu atât mai periculoasă cu cât caută să obțină arsenal nuclear — prezintă riscul ca o explozie neașteptată să scufunde

peninsula într-un război, care, la rândul său, ar angaja SUA și ar implica indirect Japonia.

- Chestiunea Insulelor Kurile, din extremitatea sudică, ocupate unilateral de URSS în 1945, continuă să paralizeze și să otrăvească relațiile ruso-japoneze.
- Alte conflicte teritorial-etnice latente implică probleme de frontieră între Rusia și China, China și Vietnam, Japonia și Coreea, China și India; frământări etnice în Provincia Xinjiang; dispute între China și Indonezia privind limitele teritoriale oceanice. (Vezi harta mai sus.)

Distribuția de putere în regiune este și ea dezechilibrată. China, cu arsenalul său nuclear și numeroasele forțe armate, este evident puterea militară dominantă (vezi tabelul de la p. 175). Marina chineză a adoptat deja o doctrină strategică de „apărare activă în

larg". căutând să acumuleze. în următorii cincisprezece ani, o putere pe ocean destinată „controlului efectiv al mării din interiorul primului lanț de insule“, însemnând Strâmtoarea Taiwan și Marea Chinei de Sud. Desigur, înzestrarea militară a Japoniei crește și ea, iar în ceea ce privește calitatea nu are egal în regiune. Cu toate acestea, în prezent forțele armate ale Japoniei nu sunt un instrument al politicii sale externe, ci sunt considerate, în mare măsură, o extindere a prezenței militare americane în regiune.

Forțe armate în Asia

	Personal	Tancuri	Avioane	Nave de suprafață	Sub- marine
	Total	Total	Total	Total	Total
(Numerele din paranteze reprezintă sistemele avansate)					
China	3 030 000	9 400 (500)	5 224 (124)	57 (40)	53 (7)
Pakistan	577 000	1 890 (40)	336 (160)	11 (8)	6 (6)
India	1 100 000	3 500 (2 700)	700 (374)	21 (14)	18 (12)
Thailanda	295 000	633 (313)	74 (18)	14 (6)	0 (0)
Singapore	55 500	350 (0)	143 (6)	0 (0)	0 (0)
Coreea de Nord	1 127 000	4 200 (2 225)	730 (136)	3 (0)	23 (0)
Coreea de Sud	633 000	1 860 (450)	334 (48)	17 (9)	3 (3)
Japonia	237 700	1 200 (929)	324 (231)	62 (40)	17 (17)
Taiwan*	442 000	1 400 (0)	460 (10)	38 (11)	4 (2)
Vietnam	857 000	1 900 (400)	240 (0)	7 (5)	0 (0)
Malaezia**	114 500	26 (26)	50 (0)	2 (0)	0 (0)
Filipine	106 500	41 (0)	7 (0)	1 (0)	0 (0)
Indonezia	270 900	235 (110)	54 (12)	17 (4)	2 (2)

* Taiwanul are: 150 F-16, 60 Miraj și alte 130 de avioane de vânătoare cu reacție comandate și mai multe nave maritime în construcție.

** Malaezia cumpără acum avioane tip 8F-18 și posibil 18 MiG-29.

Notă: „Personal“ înseamnă toți militarii activi; „Tancuri“ înseamnă tancuri principale de luptă și tancuri ușoare; avioanele de luptă sunt aer-aer și de atac la sol; navele de suprafață sunt portavioane, crucișătoare, distrugătoare și fregate; submarineele sunt de toate tipurile. Cele mai vechi sisteme avansate sunt de la jumătatea anilor '60, cu tehnologii avansate, cum ar fi detectoare cu laser pentru tancuri.

Sursa: General Accounting Office, raport: „Impactul modernizării militare a Chinei în regiunea Pacificului“, iunie 1995.

Creșterea forței Chinei i-a făcut deja pe vecinii ei de la sud-est să manifeste mai multă deferență față de interesele chineze. Este demn de amintit că în timpul crizei de mici dimensiuni de la începutul anului 1996 în legătură cu Taiwanul (în timpul căreia China s-a angajat în manevre militare periculoase, interzicând accesul aerian și maritim într-o zonă din vecinătatea Taiwanului, atrăgând astfel rapid o desfășurare navală demonstrativă a SUA) ministrul de externe al Thailandei a declarat grăbit că o astfel de interdicție era normală, omologul său indonezian a afirmat că aceasta era o chestiune ce privea numai China. Malaezia și Filipinele au declarat o politică de neutralitate în această chestiune.

Absența unui echilibru regional de putere a determinat, în ultimii ani, Australia și Indonezia — până atunci ostilă una față de cealaltă — să înceapă o crescândă coordonare militară. Ambele și-au exprimat deschis îngrijorarea în legătură cu perspectivele pe termen lung de dominație militară chineză asupra regiunii și cu rezistența Statelor Unite ca garant al securității regiunii. Aceeași îngrijorare a determinat Singapore să caute o mai strânsă cooperare în domeniul securității cu aceste națiuni. De fapt, în întreaga regiune strategii au început să-și pună această întrebare esențială, dar rămasă fără răspuns: „Pentru câtă vreme pacea în regiunea cea mai populată din lume și pe cale să devină cea mai înarmată va fi asigurată de o sută de mii de soldați americani și pentru câtă vreme, în orice caz, e probabil ca ei să mai rămână?” Tocmai în această situație nesigură, creată de naționalisme care se intensifică, de creșteri de populații, de prosperitate din ce în ce mai mare, de speranțe exagerate și de aspirații la putere care se întretaie, în peisajul geopolitic al Asiei de Est apar schimbări cu adevărat spectaculoase:

- China, indiferent de perspectivele sale în interior, este o putere în ascensiune și potențial dominantă.
- Rolul de securitate al Americii depinde din ce în ce mai mult de colaborarea cu Japonia.
- Japonia își caută un rol politic mai clar și mai autonom.

- Rolul Rusiei s-a diminuat mult, iar Asia Centrală, mai înainte dominată de Rusia, a devenit un obiect de rivalitate internațională.
- Divizarea Coreii este din ce în ce mai greu de menținut, de aceea viitoarea ei orientare este obiectul unui crescând interes geostrategic din partea vecinilor săi importanți.

Aceste schimbări spectaculoase fac și mai proeminente cele două chestiuni centrale formulate la începutul acestui capitol.

CHINA: O PUTERE NU MONDIALĂ, CI REGIONALĂ

Istoria Chinei înseamnă măreție națională. Actualul naționalism intens al poporului chinez nu este nou decât ca extindere socială, angajând identificarea de sine și simțămintele unui număr de chinezi fără precedent. El este un fenomen care nu se mai limitează doar la studenți, care, la începutul acestui secol, au fost precursorii Gomindanului și ai Partidului Comunist Chinez. Naționalismul chinez este acum un fenomen de masă, definind starea de spirit a celui mai populat stat din lume.

Această stare de spirit are adânci rădăcini istorice. Istoria a predispus elita chineză să considere China drept centrul natural al lumii. De fapt, numele Chinei în limba chineză — Chung-kuo, „Regatul din mijloc” — exprimă atât ideea locului central al Chinei în chestiunile mondiale, cât și importanța unității naționale. Această perspectivă implică și o radiație ierarhică de influență de la centru spre margini și astfel China, ca centru, se așteaptă din partea altora la deferență.

Mai mult, din timpuri imemorabile, China, cu uriașa sa populație, a avut o civilizație foarte distinctă și de care este mândră. Această civilizație era foarte avansată în toate domeniile: filozofie, cultură, artă, arte liberale, inventivitate tehnică, putere politică. Chinezii își amintesc că până pe la 1600 China era liderul mondial ca productivitate agricolă, inovație industrială, nivel de trai. Dar spre deosebire de civilizațiile europene sau islamice, care au dat naștere la

mai bine de șaptezeci și cinci de state, China a rămas aproape în întreaga sa istorie un singur stat, care la momentul Declarației de independență a Americii de Nord avea deja 200 de milioane de locuitori și era numărul unu în lume ca putere industrială.

Din această perspectivă, decăderea Chinei din măreția ei — ultimii 150 de ani de umilire — reprezintă o aberație, o pângărire a valorii sale deosebite, o insultă personală adusă fiecărui chinez. Înșulta trebuie ștearsă, iar făptașii trebuie să-și primească pedeapsa meritată. În proporții diferite, acești făptași au fost, în principal, patru: Marea Britanie, Japonia, Rusia și America. Marea Britanie, din cauza războiului Opiumului și a rușinoasei înjosiri ce a urmat pentru China; Japonia, din cauza războaielor de pradă din tot secolul trecut ce au adus teribile suferințe poporului chinez, fapte pe care Japonia nu le regretă nici până azi; Rusia, din cauza prelungitelor încălcări ale teritoriilor chineze de la nord, ca și pentru indiferența dominatoare a lui Stalin față de respectul de sine al chinezilor; și, în sfârșit, America, deoarece prin prezența sa în Asia și prin sprijinul acordat Japoniei stă în calea aspirațiilor Chinei în exterior.

În ochii Chinei, două dintre aceste patru puteri au fost deja pedepsite, ca să spunem așa, de către istorie. Marea Britanie nu mai este imperiu, iar coborârea steagului britanic în Hong Kong încheie acest capitol deosebit de dureros. Rusia rămâne foarte aproape, deși statura, prestigiul și teritoriile sale sunt mult diminuate. Cele mai serioase probleme sunt puse acum de America și de Japonia, iar rolul regional și mondial al Chinei va fi, în esență, definit tocmai în interacțiune cu ele.

Totuși, această definire va depinde în primul rând de felul în care evoluează China însăși, de cât de mare va fi efectiv puterea sa economică și militară. În această privință, prognoza pentru China e în general promițătoare, nu fără unele incertitudini și rezerve majore. Atât ritmul creșterii sale economice, cât și nivelul investițiilor străine — amândouă printre cele mai ridicate din lume — sunt baza statistică pentru prognoza convențională că aproximativ în următoarele două decenii China va deveni o putere mondială, în general la paritate cu SUA și cu Europa (presupunând că aceasta din urmă se unește și se extinde). China ar putea avea atunci un PIB consi-

derabil mai mare decât al Japoniei, PIB care deja este mai mare decât al Rusiei, la o diferență semnificativă. Acest avânt economic ar putea să-i permită Chinei să dobândească o putere militară la un asemenea nivel care să-i intimideze pe toți vecinii săi, poate chiar și pe oponenții mai îndepărtați ai aspirațiilor Chinei. Întărită pentru că și-a alipit Hong Kong și Macao, eventual și prin subordonarea politică a Taiwanului, o Chină mai mare va apărea nu numai ca stat dominant în Extremul Orient, dar și ca putere mondială de prim rang.

Dar, există capcane în orice astfel de prognoze privind resurecția inevitabilă a „Regatului din Mijloc” ca putere mondială centrală, dintre care cea mai evidentă ține de încrederea automată în previziunile statistice. Nu cu mult în urmă aceeași greșeală a fost făcută de către cei care profetizau că Japonia va depăși SUA ca primă putere economică a lumii și că este destinată să fie noul super-stat. Această previziune a uitat să ia în calcul vulnerabilitatea economică a Japoniei și problema discontinuității politice. Aceeași greșeală o fac acum cei care proclamă (și se și tem de) inevitabila evoluție a Chinei spre poziția de putere mondială.

Mai întâi, este departe de a fi sigur că rata explozivă a Chinei poate fi menținută în următoarele două decenii. Nu poate fi exclusă o încetinire economică, ceea ce ar fi suficient pentru a anula prognoza convențională. De fapt, pentru ca această rată să fie menținută de-a lungul unei asemenea perioade istorice ar fi nevoie de o neobișnuit de fericită combinație de conducere națională eficientă, liniște politică, disciplină socială în interior, o rată înaltă de economii, o infuzie susținută de numeroase investiții străine, stabilitate regională. O prelungită combinație a tuturor acestor factori pozitivi este problematică.

Mai mult, ritmul rapid de creștere al Chinei ar putea produce efecte secundare de ordin politic care să-i limiteze libertatea de acțiune. Consumul de energie al Chinei crește deja într-un ritm ce depășește de departe producția internă. Această depășire va fi oricum mai mare, dar mai ales dacă ritmul de creștere al Chinei continuă să fie foarte susținut. La fel stau lucrurile și cu hrana. Chiar dacă sporul demografic se reduce, populația Chinei este deja foarte mare în cifre absolute, iar importurile de alimente devin din ce în ce mai importante pentru bunăstarea internă și stabilitatea politică.

Dependența de importuri va atrage după sine nu numai o surmenare a resurselor economice ale Chinei, din cauza costurilor mai ridicate, dar va face China mai vulnerabilă la presiuni externe.

Din punct de vedere militar, China, parțial, s-ar putea califica pentru rangul de putere mondială deoarece dimensiunile economiei sale și ratele ridicate de creștere ar putea asigura conducerii posibilitatea de a redirija o parte semnificativă din PIB spre susținerea unei serioase extinderi și modernizări a forțelor armate, inclusiv spre o și mai mare acumulare de arsenal nuclear strategic. Dar dacă acest efort va fi excesiv (și, conform unor estimări din Occident, la jumătatea anilor '90 el consuma deja aproximativ 20% din PIB-ul Chinei), el ar putea avea același efect negativ asupra creșterii economice pe termen lung a țării pe care l-a avut tentativa eșuată a URSS de a concura cu SUA în cursa înarmărilor asupra economiei sovietice. Mai mult, un mare efort al Chinei în această direcție ar putea precipita o înarmare în replică a Japoniei, ceea ce ar diminua unele din avantajele politice ale crescândeii îndrăzneli militare a Chinei. Nu trebuie uitat faptul că, în afara forțelor sale nucleare, este probabil ca, pentru un anumit timp, Chinei să-i lipsească mijloacele de a-și lansa puterea militară dincolo de perimetrul său regional.

Tensiunile din interiorul Chinei s-ar putea și ele intensifica, din cauza inevitabilei inegalități a foarte acceleratei creșteri economice, puternic impulsionată de exploatarea fără rețineri a avantajelor marginale. Țărmurile sudice și estice și principalele centre urbane — mai accesibile pentru investițiile străine și pentru comerțul exterior — au fost până acum principalii beneficiari ai impresionantei creșteri economice a Chinei. În schimb, zonele rurale din interiorul țării, în general, și unele dintre regiunile periferice au rămas în urmă (fiind aproximativ 100 milioane de șomeri în zona rurală).

Resentimentul ce decurge din disparitățile regionale ar putea începe să interacționeze cu nemulțumirea cauzată de inegalitatea socială. Creșterea economică rapidă a Chinei adâncește prăpastia socială în distribuția averii. La un moment dat, fie din cauza încercării guvernului de a limita aceste diferențe, fie din cauza resentimentului social, disparitățile regionale și prăpastia averilor ar putea afecta stabilitatea politică a țării.

Al doilea motiv pentru un scepticism prudent față de foarte răspânditele prognoze ale afirmării Chinei, în următorul sfert de secol, ca putere dominantă pe scena mondială este, într-adevăr, viitorul politicii Chinei. Caracterul dinamic al transformării economice dezetatizate a Chinei, inclusiv deschiderea sa socială către restul lumii nu sunt compatibile pe termen lung cu o dictatură comunistă relativ închisă și conservator birocratică. Comunismul declarat al acestei dictaturi este din ce în ce mai puțin o chestiune de angajare ideologică și din ce în ce mai mult o chestiune de interes birocratic deghizat. Elita politică a Chinei rămâne organizată ca o ierarhie suficientă sieși, rigidă, disciplinată, intolerantă ca un monopol, proclamându-și încă, precum un ritual, fidelitatea față de o dogmă despre care se spune că îi justifică puterea, dar pe care aceeași elită nu o mai implementează social. La un moment dat, aceste două dimensiuni ale vieții se vor ciocni frontal, în afara cazului în care politica în China va începe să se adapteze treptat la imperativele sociale ale economiei Chinei.

Astfel, chestiunea democratizării nu poate fi evitată la nesfârșit, doar dacă brusc China ia aceeași decizie ca în 1474: să se izoleze de lume, cam așa cum a făcut Coreea de Nord în zilele noastre. Ca să facă aceasta, China ar trebui să-și recheme cei mai bine de șaptezeci de mii de studenți care studiază acum în America, să expulzeze oamenii de afaceri străini, să arunce computerele, să dea jos antenele parabolice de pe milioane de case chineze. Ar fi un act de nebunie, amintind de Revoluția Culturală. În contextul luptelor interne pentru putere, poate că vreo aripă dogmatică a Partidului Comunist Chinez aflat la conducere, dar din ce în ce mai slab, ar putea încerca să imite, pentru puțină vreme, Coreea de Nord, dar acesta nu ar putea fi decât un scurt episod. Și e mult mai probabil că ar produce stagnare economică și apoi ar declanșa o explozie politică.

În orice caz, autoizolarea ar însemna sfârșitul oricăror aspirații serioase ale Chinei nu numai de puterea mondială, ci și de suprațenie regională. Mai mult, țara are prea multe interese legate de accesul la lume, iar acea lume, spre deosebire de cea de la 1474, pătrunde în prea multe feluri pentru a putea fi efectiv exclusă. Deci, nu există nici o alternativă practică, productivă sub aspect economic

și viabilă din punct de vedere politic, la continua deschidere a Chinei către lume.

Astfel, democratizarea va bătui din ce în ce mai mult China. Nici aceasta, nici chestiunea conexă a drepturilor omului nu pot fi evitate mult timp. Viitorul progres al Chinei, precum și evoluția ei ca putere importantă vor depinde astfel în mare măsură de măiestria cu care elitele conducătoare vor rezolva cele două probleme conexe, aceea a trecerii puterii de la actuala generație de conducători la o echipă mai tânără și aceea de a face față tensiunii crescânde dintre sistemul economic și cel politic al țării.

Conducătorii chinezi ar putea avea succes în promovarea unei tranziții lente și evolutive spre un autoritarism electoral foarte limitat, în care ar fi tolerată o anumită alegere politică la nivelele inferioare, pentru ca abia după aceea să se îndrepte spre un pluralism politic autentic, inclusiv spre un mai mare accent pe o conducere constituțională incipientă. O astfel de tranziție controlată ar fi mai compatibilă cu imperativele dinamicii economice din ce în ce mai deschise a țării, decât perseverarea în menținerea monopolului exclusiv al Partidului asupra puterii politice.

Pentru a realiza o astfel de democratizare controlată, elita politică chineză va trebui să fie condusă cu o extraordinară măiestrie, să fie ghidată de bun-simț pragmatic și să rămână relativ unită și dornică să cedeze o parte din monopolul său asupra puterii (și din privilegiile personale), în vreme ce populația va trebui să fie răbdătoare și să nu aibă mari pretenții. Această combinație de circumstanțe fericite s-ar putea dovedi dificil de atins. Experiența ne învață că presiunea în direcția democratizării, venită de jos în sus, fie din partea acelor care s-au simțit ei înșiși oprimați politic (intelectuali și studenți), fie exploatați economic (noua clasă muncitoare urbană și săracii de la sate) are, în general, tendința de a depăși dorința conducătorilor de a ceda în fața ei. La un moment dat, este posibil ca cei nemulțumiți politic și social din China să-și unească forțele pentru a cere mai multă democrație, libertate de expresie și respectarea drepturilor omului. Aceasta nu s-a întâmplat în Piața Tiananmen în 1989, dar s-ar putea prea bine întâmpla data viitoare.

În consecință, este puțin probabil ca o perioadă de frământări politice să poată fi evitată în China. Date fiind dimensiunile sale,

realitățile crescânderelor decalaje dintre regiuni și moștenirea a aproximativ cincizeci de ani de dictatură doctrinară, o astfel de perioadă ar putea fi distrugătoare atât din punct de vedere politic, cât și economic. Înșiși liderii chinezi par să se aștepte la aceasta, studiile pentru uz intern elaborate de Partidul Comunist la începutul anilor '90 prevăzând o neliniște politică posibil destul de serioasă¹. Unii experți în problemele Chinei chiar au prevăzut că aceasta ar putea intra într-unul din ciclurile sale istorice de fragmentare internă, ceea ce ar opri complet marșul Chinei spre măreție. Dar probabilitatea unei astfel de eventualități extreme este diminuată de impactul conjugat al naționalismului de masă și al comunicațiilor moderne, care lucrează amândouă în favoarea unui stat chinez unificat.

În fine, există un al treilea motiv de scepticism față de perspectivele ca în cursul următorilor aproximativ douăzeci de ani China să devină o putere mondială cu adevărat importantă și, după părerea unor americani, deja amenințătoare. Chiar dacă ea reușește să evite serioase dezordini politice și să susțină extraordinarele sale rate de creștere economică de-a lungul unui sfert de secol — două condiții greu de îndeplinit — tot va fi încă, comparativ, foarte săracă. Chiar și o triplare a PIB va lăsa populația Chinei tot pe ultimele locuri între națiunile lumii în ce privește venitul pe cap de locuitor, ca să nu mai vorbim de sărăcia reală a unei părți însemnate a poporului². Nivelul său comparativ, în ce privește accesul pe cap de locuitor la telefoane, automobile și calculatoare, lăsând la o parte bunurile de larg consum, ar fi foarte scăzut.

¹ Articolul intitulat „Un document oficial anticipează dezordini în perioada post-Deng”, *Ching Ming* (Hong Kong), 1 februarie 1995, dă un rezumat detaliat a două analize întocmite pentru conducerea partidului în legătură cu diverse forme de posibile dezordini. O perspectivă occidentală asupra aceluiași subiect se află în articolul „China după Deng: Zece scenarii în căutarea realității”, de Richard Baum, în *China Quarterly*, martie 1996.

² În raportul oarecum optimist intitulat „Economia Chinei către Secolul al 21-lea” (*Zou xiang 21 shi ji de Zhongguo jinji*), publicat în 1996 de Institutul Chinez pentru Economie Cantitativă și Studii Tehnologice, se estima că venitul pe cap de locuitor în China anulului 2010 va fi de aproximativ 735 de dolari, adică cu mai puțin de 30 de dolari peste limita stabilită de Banca Mondială pentru o țară cu venituri scăzute.

În concluzie: chiar și în anul 2020, chiar și în cele mai favorabile împrejurări, este foarte puțin probabil ca această țară să devină cu adevărat competitivă în ce privește dimensiunile-cheie de putere mondială. Totuși, China este realmente pe cale de a deveni puterea regională dominantă în Asia de Est. Este deja dominantă geopolitic în zona continentală. Puterea sa militară și economică face ca vecinii săi imediați, mai puțin India, să pară și mai mici. De aceea, continuarea afirmării regionale a Chinei este foarte firească în conformitate cu comandamentele sale istorice, geografice și economice.

Studentii chinezi care studiază istoria țării lor știu că până în 1840 China imperială se întindea în toată Asia de Sud-Est, până la strâmtoarea Malacca, incluzând Birmania, părți din Bangladesh-ul de astăzi, ca și Nepalul, porțiuni din Kazahstanul de astăzi, toată Mongolia și regiunea numită astăzi „Provincia rusă extrem-orientală”, la nord de vărsarea râului Amur în ocean (vezi harta de la p. 25, cap. 1). Aceste zone erau fie sub o formă de control chinez,

fie plăteau tribut Chinei. Expansiunea colonială franco-britanică a eliminat influența chineză din Asia de Sud-Est în anii 1885–1895, iar două tratate impuse de Rusia în 1858 și 1864 au avut ca rezultat pierderi teritoriale în nord-est și nord-vest. În 1895, după războiul chino-japonez, China a pierdut și Taiwanul.

Este aproape sigur că istoria și geografia îi vor face pe chinezi din ce în ce mai insistenți — chiar implicați emoțional — în ce privește reunificarea în cele din urmă a Taiwanului cu China continentală. Este, de asemenea, rezonabil să presupunem că, pe măsură ce puterea sa va crește, China va face din această reunificare obiectivul său principal în primul deceniu al secolului următor, după absorbirea economică și digerarea politică a Hong Kong-ului. Poate că o reunificare pașnică — eventual sub o formulă gen „o singură națiune, mai multe sisteme“ (o variantă a sloganului din 1984 al lui Deng Xiaoping: „o singură țară, două sisteme“) — ar putea deveni atrăgătoare pentru Taiwan și America nu i s-ar opune, dar asta numai în cazul în care China va fi reușit să-și susțină progresul economic și să adopte reforme semnificative în vederea democratizării. Altfel, chiar și unei Chine ce domină regiunea este posibil să-i lipsească mijloacele militare de a-și impune voința, mai ales în fața opoziției Americii, caz în care chestiunea cu siguranță va continua să alimenteze naționalismul chinez și să răcească relațiile americano-chineze.

Geografia este, de asemeni, un factor important în spatele interesului Chinei de a se alia cu Pakistanul și de a-și stabili o prezență militară în Birmania. În ambele cazuri, ținta geostrategică este India. Cooperarea militară strânsă a Chinei cu Pakistanul mărește dilemele de securitate ale Indiei și îi limitează posibilitățile de a se institui ca hegemon regional în Asia de Sud și ca rival geopolitic al Chinei. Cooperarea militară cu Birmania înseamnă pentru China dobândirea accesului la facilitățile navale de pe mai multe insule birmane din Oceanul Indian, ceea ce înseamnă un nou mijloc de constrângere strategică în Asia de Sud-Est în general și în Strâmtoarea Malacca în special. Iar în cazul în care China ar controla Strâmtoarea Malacca și punctul de trecere geostrategic de la Singapore, ea ar controla accesul Japoniei la petrolul Orientului Mijlociu și la piețele europene.

Geografia, susținută de istorie, dictează și interesul Chinei față de Coreea. Stat tributar la un moment dat, o Coree reunificată, ca extindere a influenței americane (și indirect, astfel, japoneze) ar fi de netolerat pentru China. Ca pretenție minimă, China ar insista ca reunificata Coree să fie o țară-tampon, nealinată, între China și Japonia și, de asemenea, ca animozitatea Coreii față de Japonia, cu rădăcini istorice, să aducă Coreea în sfera de influență a Chinei. Totuși, pentru moment, o Coree divizată convine cel mai mult Chinei, și astfel aceasta va continua probabil să fie în favoarea continuării existenței regimului din Coreea de Nord.

Considerentele economice vor trebui să influențeze și ele creșterea ambițiilor regionale ale Chinei. În această privință, creșterea rapidă a cererii de noi surse de energie a determinat deja insistența Chinei asupra rolului său dominant în orice exploatare regională a zăcămintelor din Marea Chinei de Sud. Din același motiv, China începe să afișeze un interes crescând față de independența statelor bogate în energie din Asia Centrală. În aprilie 1996, China, Rusia, Kazahstan, Kirghistan și Tadjikistan au semnat un acord comun asupra granițelor și securității; iar în timpul vizitei președintelui Jian Zemin în Kazahstan în luna iulie a aceluiași an au fost consemnate declarațiile Chinei în care aceasta dădea asigurări în legătură cu sprijinul său pentru „eforturile făcute de Kazahstan pentru a-și apăra independența, suveranitatea și integritatea teritorială”. De aici decurge clar crescândă implicare a Chinei în geopolitica Asiei Centrale.

Istoria și economia conspiră, de asemeni, în a spori interesul Chinei la nivel regional, față de zona extrem-orientală a Rusiei. Pentru prima oară de când Rusia și China au ajuns să aibă o graniță comună formală, China este cea care este mai dinamică economic și mai puternică politic. Infiltrarea în zona rusă a imigranților și comercianților chinezi a căpătat deja proporții semnificative, iar China devine mai activă în a promova cooperarea în Asia de Nord-Est, ceea ce angajează și Japonia și Coreea. În această cooperare, Rusia deține acum o carte mult mai slabă, iar zona sa extrem-orientală devine din ce în ce mai dependentă economic de legăturile mai strânse cu Manciuria, care aparține Chinei. Forțe economice similare acționează în relațiile Chinei cu Mongolia, care

nu mai este satelit al Rusiei și a cărei independență formală China a recunoscut-o fără tragere de inimă.

O sferă de influență regională chineză este astfel pe cale de a se crea. Dar o sferă de influență nu ar trebui confundată cu o zonă de dominare politică exclusivă, precum cea exercitată de URSS în Europa de Est. Ea este mai permisivă socio-economic și mai puțin monopolizantă din punct de vedere politic. Cu toate acestea, ea presupune un spațiu geografic în care diferite state, când își formulează propriile politici, sunt deosebit de deferente față de interesele, vederile, reacțiile anticipate ale puterii dominante în regiune. Pe scurt, o sferă de influență chineză — o sferă de deferență ar fi o formulare mai potrivită — poate fi definită ca o sferă în care prima întrebare care se pune despre o problemă, în diferitele capitale, este „Ce crede Beijingul despre aceasta?”

Harta care urmează trasează posibila întindere, în următorul sfert de secol, a dominației regionale și a puterii mondiale a Chinei, în cazul în care — în ciuda obstacolelor interne și externe pe care le-am consemnat deja — ea ar deveni efectiv o putere mondială. O Chină mai mare, dominantă regional, care ar mobiliza sprijinul politic al diasporei sale enorm de bogate și puternice economic din Singapore, Bangkok, Kuala Lumpur, Manila și Jakarta, nemai-vorbind de Taiwan și Hong Kong (vezi nota de subsol pentru câteva date uimitoare)³ și care ar pătrunde atât în Asia Centrală, cât și în Extremul Orient rusesc ar egala astfel ca întindere Imperiul Chinez înainte de începerea declinului său cu aproximativ 150 de

³ După Yazhou Zhoukan („Asiaweek”, din 25 septembrie 1994), bunurile însumate ale celor 500 de companii de primă importanță deținute de chinezi în Asia de Sud-Est valorau cca 540 de miliarde de dolari. Alte estimări dau cifre și mai mari: *International Economy*, din noiembrie/decembrie 1996, nota că venitul anual al celor 50 de milioane de chinezi care trăiesc în afara țării reprezenta aproximativ cifra de mai sus, echivalând astfel PIB-ul Chinei continentale. Se spunea că aceiași chinezi controlează 90% din economia Indoneziei, 75% din cea a Thailandeii, 50–60% din cea a Malaeziei și întreaga economie din Taiwan, Hong Kong și Singapore. Îngrijorarea în legătură cu această situație l-a făcut chiar pe un fost ambasador al Indoneziei în Japonia să avertizeze în mod public în legătură cu „o intervenție economică a Chinei în regiune”, care ar putea nu numai să exploateze o asemenea prezență chineză, ci chiar ar putea duce la „guverne-mariote” susținute de chinezi (Saydiman Suryohadiprojo, „Cum se tratează cu China și Taiwanul”, în *Asahi Shimbun* [Tokyo], 23 septembrie 1996).

ani în urmă și ar fi chiar mai întinsă decât acesta, din punct de vedere geopolitic, prin alianța cu Pakistanul. Cum China crește ca putere și prestigiu este posibil ca, din ce în ce mai mult, chinezi bogați din străinătate să se identifice cu aspirațiile Chinei și să devină astfel o puternică avangardă a avântului imperial al Chinei. Statele din Asia de Sud-Est ar putea considera că e prudent să se țină cont de sensibilitățile politice și interesele economice ale Chinei — ceea ce și fac, din ce în ce mai mult⁴. În mod similar, noile state central-asiatice privesc din ce în ce mai mult China ca pe o putere interesată în păstrarea independenței lor și rolului lor de tampon între China și Rusia.

Orizontul Chinei ca putere mondială ar include, foarte probabil, o superioritate mult mai mare în zona sudică, Indonezia și Filipine fiind astfel constrânse să se adapteze realității faptului că flota chineză este forța dominantă în Marea Chinei de Sud. O astfel de Chină ar fi mult mai tentată să rezolve chestiunea Taiwanului prin forță, indiferent de atitudinea Americii. La vest, Uzbekistanul, statul din Asia Centrală cel mai hotărât să reziste încălcărilor Rusiei asupra fostului său domeniu imperial, ar putea fi în favoarea unei alianțe cu China care să contrabalanseze acest lucru, și la fel Turkmenistanul; iar China s-ar putea afirma cu mai multă putere în Kazahstan, divizat etnic și vulnerabil din punct de vedere național. O Chină devenită cu adevărat un colos economic și politic și-ar putea, de asemenea, proiecta, mai pe față, influența politică în Extremul Orient al Rusiei și, în același timp, ar susține reunificarea Coreii sub propria sa egidă (vezi harta de la p. 184).

Dar este, de asemenea, mult mai probabil ca o astfel de Chină înfumurată să întâmpine o puternică opoziție din exterior. Harta de mai sus arată clar că spre vest, atât Rusia, cât și India ar avea serioase motive geopolitice să se alieze în încercarea de a respinge

⁴ Simptomatic în această privință a fost raportul publicat în cotidianul de limbă engleză din Bangkok, *The Nation*, 31 martie 1997, asupra vizitei la Beijing a primului-ministru al Thailande, Chavalit Yongchaiyudh. Scopul vizitei a fost descris ca fiind stabilirea unei alianțe strategice ferme cu „China Mare”. Conducerea Thailande, se spune, „a recunoscut China ca superputere cu rol mondial” și ar dori să servească drept „punte între China și ASEAN”. Singapore a mers chiar mai departe în accentuarea identificării sale cu China.

provocarea chineză. Cooperarea dintre ele s-ar concentra probabil cel mai mult asupra Asiei Centrale și Pakistanului, direcții din care interesele lor ar fi cel mai mult amenințate de către China. Dinspre sud, cea mai puternică opoziție ar veni din partea Vietnamului și Indoneziei (sprijinită, probabil, de Australia). La est, America, susținută, probabil, de Japonia, ar reacționa împotriva oricăror eforturi ale Chinei de a câștiga supremația în Coreea și de a încorpora Taiwanul prin forță, acțiuni ce ar reduce prezența politică americană în Extremul Orient la o poziție solitară și potențial nesigură în Japonia.

În fine, probabilitatea ca oricare din scenariile schițate pe hartă să se deruleze depinde nu numai de felul în care China însăși se dezvoltă, dar și, în mare măsură, de conduita și de prezența americană. O Americă neangajată ar face ca al doilea scenariu să fie mai mult decât probabil, dar chiar și eventualitatea comprehensivă a primului ar presupune o oarecare înlesnire și auto-reținere din partea Americii. Chinezii știu acest lucru, și de aceea politica lor trebuie să se concentreze, în principal, pe influențarea conduitei americane și a legăturii decisive dintre America și Japonia, iar celelalte legături ale Chinei să fie manevrate tactic ținând cont de acel anume interes strategic.

Principală obiecție a Chinei față de America vizează mai puțin ceea ce aceasta face de fapt, cât mai mult ceea ce este America în prezent și unde este ea. America este văzută de China ca actualul hegemon al lumii, a cărei simplă prezență în regiune, bazată pe poziția sa dominantă în Japonia, este percepută ca o limitare a influenței Chinei. Iată aprecierea unui analist chinez angajat al serviciului de cercetări al Ministerului de Externe al Chinei: „Scopul strategic al SUA este urmărirea hegemoniei în lumea întreagă și de aceea ele nu pot tolera apariția vreunei mari puteri în Europa sau Asia care ar constitui o amenințare pentru poziția lor conducătoare”⁵. De aceea,

⁵ Song Yimin, „O discuție asupra divizării și grupării forțelor în lume după sfârșitul Războiului Rece”, în *International Studies* (Institutul Chinez pentru Studii Internaționale, Beijing), nr. 6-8, 1996, p. 10. Că această evaluare a Americii reprezintă punctul de vedere al conducerii Chinei la cel mai înalt nivel este indicat de aceea că o versiune prescurtată a apărut în organul oficial — cu tiraj de masă — al Partidului, *Renmin Ribao* (Cotidianul Poporului), 29 aprilie 1996.

pur și simplu fiind ceea ce este și unde este America a devenit, fără intenție, adversarul Chinei, mai degrabă decât aliatul său natural.

Dept urmare, sarcina politicii chineze — în concordanță cu vechea înțelepciune strategică a lui Sun Tsu — este de a folosi puterea americană pentru a învinge pașnic hegemonia americană, fără a trezi nici o latentă aspirație regională a Japoniei. În acest scop, geostrategia Chinei trebuie să urmărească simultan două obiective, definite oarecum indirect, în august 1994, de către Deng Xiaoping: „Mai întâi, să ne opunem hegemoniei și politicilor de putere și să salvăm pacea mondială; apoi, să edificăm o nouă ordine economică și politică internațională”. Primul țel vizează evident SUA și își propune să reducă preponderența americană, evitând, în același timp, cu atenție, o ciocnire militară care ar pune capăt cursei Chinei la putere economică; al doilea caută să revizuiască distribuția puterii mondiale, mizând pe resentimentul unor state importante față de actuala ordine mondială, în care SUA sunt cotate în vârf și susținute de Europa (sau de Germania) în extremitatea vestică și de Japonia în cea estică.

Al doilea obiectiv al Chinei face ca Beijingul să urmărească o strategie regională de natură să evite orice conflicte serioase cu vecinii săi imediați, continuând în același timp să obțină dominația regională. O îmbunătățire tactică a relațiilor chino-ruse ar fi deosebit de potrivită în acest moment, mai ales că acum Rusia este mai slabă decât China. În consecință, în aprilie 1997, cele două țări s-au unit în denunțarea „hegemonismului” și în a declara că extinderea NATO este „de nepermis”. Totuși, este puțin probabil ca China să fi luat în considerare în mod serios vreo alianță ruso-chineză cuprinzătoare și pe termen lung împotriva Americii. Aceasta ar adânci și ar extinde sfera alianței americano-japoneze, pe care China ar prefera să o slăbească treptat, și, totodată, ar izola China de surse vitale de tehnologie modernă și de capital.

Ca și în cazul relațiilor chino-ruse, Chinei îi convine să evite orice ciocnire directă cu India, chiar dacă ea continuă în același timp să întrețină o strânsă cooperare militară cu Pakistanul și Birmania. O politică de antagonism deschis ar avea efectul negativ de a complica înțelegerea avantajoasă din punct de vedere tactic a Chinei cu Rusia și ar împinge, de asemenea, India spre o relație mai coope-

rantă cu America. În măsura în care și India împărtășește o susceptibilitate subterană, și oarecum antioccidentală, împotriva actualei „hegemonii” mondiale, o reducere a tensiunilor dintre China și India este, de asemenea, în concordanță cu scopul geostrategic mai larg al Chinei.

Aceleași considerații se aplică în general relațiilor actuale ale Chinei cu Asia de Sud-Est. Chiar dacă și-au afirmat unilateral revendicările asupra Mării Chinei de Sud, chinezii i-au cultivat în același timp pe liderii sud-est asiatici (cu excepția celor vietnamezi, istoric ostili), exploatând sentimentele antioccidentale exprimate deschis (mai ales în chestiunea valorilor occidentale și a drepturilor omului) în ultimii ani de către conducătorii din Malaezia și Singapore. Chinezii au salutat în mod special retorica antiamericană uneori stridentă a primului-ministru Datuk Mahathir al Malaeziei, care la un forum ținut în mai 1996 la Tokio a pus sub semnul întrebării necesitatea Tratatului de securitate SUA – Japonia, cerând să afle cine este inamicul de care alianța ar trebui să se apere și afirmând cu tărie cu Malaezia nu are nevoie de aliați. Chinezii calculează cu precizie că influența lor în regiune va fi automat întărită de orice diminuare a poziției Americii.

În același spirit, presiunea perseverentă pare să fie ceea ce se repetă în actuala politică a Chinei față de Taiwan. În vreme ce a adoptat o poziție intransigentă în legătură cu statutul internațional al Taiwanului — până la a fi chiar doritori să genereze în mod deliberat tensiuni internaționale pentru a-și exprima seriozitatea în această chestiune (așa cum s-a întâmplat în martie 1996) — liderii chinezi realizează probabil că pentru moment continuă să le lipsească puterea de a impune o soluție satisfăcătoare. Ei își dau seama că dacă se bazează prematur pe forță aceasta nu va duce decât la precipitarea unei ciocniri cu America în care ei se vor apăra, iar rolul Americii, ca garant regional al păcii, se va întări. Mai mult, chinezii înșiși recunosc că de eficiența cu care mai întâi este absorbit Hong Kong-ul depind în mare măsură perspectivele realizării unei Chine Mari. Împăcarea ce a avut loc între China și Coreea de Sud este și ea parte integrantă din politica de consolidare a flancurilor cu scopul de a fi capabilă să se concentreze mai eficient asupra obiectivului central. Dată fiind istoria Coreii și sentimentele publicului, o

împăcare China–Coreea în sine contribuie la reducerea rolului potențial regional al Japoniei și pregătește terenul pentru reapariția relației mai tradiționale dintre China și Coreea (fie reunificată, fie încă divizată.)

Fapt foarte important, întărirea pașnică a statutului regional al Chinei va ușura urmărirea obiectivului central, pe care vechiul strateg chinez Sun Tsu l-ar fi formulat după cum urmează: *diminuarea puterii Americii în regiune până la punctul în care o Americă slăbită va ajunge să aibă nevoie de o Chină dominantă în regiune ca aliat și în cele din urmă chiar de o Chină — putere mondială ca partener*. Acest scop trebuie urmărit și îndeplinit în așa fel încât să nu precipite nici extinderea în scop defensiv a alianței dintre America și Japonia, nici înlocuirea în regiune a puterii americane prin cea japoneză.

Pentru a-și atinge obiectivul central, pe termen scurt, China caută să împiedice consolidarea și extinderea cooperării americano-japoneze în domeniul securității. China a fost deosebit de alarmată față de implicita creștere, la începutul lui 1996, a sferei cooperării în domeniul securității între SUA și Japonia de la un îngust „Extrem Orient“ la un mai larg „Asia-Pacific“, văzând în ea nu numai o amenințare imediată a intereselor sale, ci și punctul de plecare pentru un sistem de securitate în Asia dominat de America și având ca scop înfrânarea Chinei (sistem în care Japonia ar fi fost elementul principal⁶, așa cum a fost Germania în NATO în timpul Războiului Rece). Înțelegerea era în general percepută la Beijing ca

⁶ O examinare minuțioasă a presupusei intenții a Americii de a construi un astfel de sistem asiatic împotriva Chinei se află în articolul „O anticipare asupra securității în Asia-Pacific la începutul secolului al XXI-lea“ de Wang Chunyin, în *Guoji Zhanwang* (Privire asupra lumii), februarie 1996.

Un alt comentator chinez argumenta că înțelegerea de securitate între SUA și Japonia a fost transformată dintr-un „scut de apărare“ cu scop de înfrânare a puterii sovietice într-un „vârf de lance“ îndreptat spre China (Yang Baijiang „Implicațiile Declarației de principii de securitate dintre SUA și Japonia“, în *Xiandai Guoji Guanxi* (Relații internaționale contemporane), 20 iunie 1996. La 31 ianuarie 1997, autoritarul cotidian al Partidului Comunist Chinez, *Renmin Ribao*, a publicat un articol intitulat „Întărirea alianței militare nu se potrivește cu tendințele actuale“, în care redefinirea dimensiunilor cooperării militare SUA–Japonia era denunțată ca fiind „o mișcare periculoasă“.

facilitând eventuala transformare a Japoniei într-o importantă putere militară, poate chiar capabilă de a se baza pe forță pentru a rezolva singură mari dispute economice sau maritime. Probabil, de aceea China atâta energic temerile încă puternice ale Asiei față de orice important rol militar al Japoniei în regiune, în scopul de a înfrâna America și de a intimida Japonia.

Dar, pe termen lung, conform calculului strategic al Chinei, hegemonia americană nu poate dura. Deși unii chinezi, mai ales dintre militari, înclină să vadă în America dușmanul implacabil al Chinei, convingerea predominantă la Beijing este că America va deveni mai izolată în regiune din cauza sprijinului său excesiv pe Japonia și că în consecință dependența Americii de Japonia va crește și mai mult, dar vor crește și contradicțiile dintre cele două țări și temerile Americii față de militarismul japonez. Atunci se va crea pentru China posibilitatea de a asmuți America și Japonia una împotriva celeilalte, așa cum a făcut și mai înainte în cazul SUA și URSS. În viziunea Beijingului, va veni vremea când America va înțelege că — pentru a rămâne o putere influentă în Asia-Pacific — nu are de ales și trebuie să se adreseze partenerului său firesc din Asia continentală.

JAPONIA: O PUTERE NU REGIONALĂ, CI INTERNAȚIONALĂ

Evoluția relației dintre America și Japonia este astfel o dimensiune esențială pentru viitorul geopolitic al Chinei. De la sfârșitul războiului civil din China, în 1949, politica Americii în Orientul Îndepărtat s-a bazat pe Japonia. La început, doar amplasament pentru trupele americane de ocupație, Japonia a devenit baza pentru prezența politică și militară a Americii în regiunea Asia-Pacific și aliatul mondial de importanță centrală al Americii, deocamdată, protectorat din punctul de vedere al securității. Dar ridicarea Chinei naște întrebarea dacă — și în ce scop — strânsa relație americano-japoneză poate rezista în contextul regional în curs de schimbare. Rolul Japoniei într-o alianță anti-China ar fi clar; dar care ar fi rolul Japoniei dacă ridicarea Chinei ar ajusta într-un anumit sens sau chiar ar reduce primatul Americii în regiune?

Ca și China, Japonia este un stat-națiune cu un adânc înrădăcinat sentiment al caracterului său unic și al statutului său special. Istoria sa insulară, chiar și mitologia sa imperială au predispus poporul japonez, foarte muncitor și disciplinat, să se considere înzestrat cu un mod de viață distinct și superior, pe care la început Japonia l-a apărut printr-o splendidă izolare și apoi, când în secolul al XIX-lea lumea imitând imperiile europene, prin strădania de a-și crea unul propriu în Asia continentală. Apoi, înfrângerea dezastruoasă în al doilea război mondial a făcut ca poporul japonez să se concentreze asupra scopului unidimensional de refacere economică, dar le-a creat și o nesiguranță în legătură cu misiunea mai vastă a țării lor.

Temerile actuale ale Americii față de o Chină dominantă amintesc de relativ recenta paranoia americană față de Japonia. Acum japonofobia a cedat locul chinofobiei. Abia acum zece ani, previziunile asupra inevitabilei și iminentei apariții a Japoniei ca „super-stat” al lumii — gata nu numai să detroneze America (chiar s-o „scoată din afaceri!”), ci și să impună un fel de „Pax Nipponica” — erau o veritabilă mică industrie printre comentatorii și politicienii americani. Dar nu numai printre americani. Japonezii înșiși au devenit curând imitatori zeloși, o serie de *best-seller*-uri expunând teza că Japonia era destinată să învingă în rivalitatea sa cu America din domeniul tehnologiilor de vârf și că Japonia va deveni curând centrul unui „imperiu informațional”, în vreme ce America ar fi alunecat într-un așa-zis declin din cauza oboselii istorice și a automulțumirii sociale.

Aceste analize facile ascundeau gradul în care Japonia era, și rămâne, o țară vulnerabilă. Ea este vulnerabilă la cele mai mici dezordini din ordonatul flux mondial de resurse și comerț, ca să nu mai vorbim de stabilitatea mondială în general și este asaltată de slăbiciuni interne care ies la iveală — demografice, sociale, politice. Japonia este în același timp bogată, dinamică și puternică economic, dar este izolată pe plan regional și limitată sub aspect politic prin dependența securității sale de un aliat puternic care întâmplător este principalul apărător al stabilității mondiale (de care Japonia depinde atât de mult), dar și principalul rival economic al Japoniei.

Este puțin probabil ca actuala poziție a Japoniei — pe de o parte, centrală de forță economică, respectată în toată lumea, pe de altă parte, o prelungire geopolitică a puterii americane — va rămâne acceptabilă în ochii noilor generații de japonezi, care nu mai sunt traumatizați și rușinați de experiența celui de al doilea război mondial. Din motive istorice și de respect de sine, Japonia nu este complet satisfăcută de *status-quo*-ul mondial, deși într-un fel mai atenuat decât China. Oarecum justificat, ea crede că are dreptul la recunoaștere formală ca putere mondială, dar este de asemenea conștientă că dependența de America și în ce privește securitatea, utilă pe plan regional (și liniștitoare pentru vecinii săi din Asia), inhibă această recunoaștere.

Mai mult, puterea crescândă a Chinei în Asia continentală, ca și perspectiva ca influența ei să se întindă spre regiuni maritime de importanță economică pentru Japonia îi sporesc sentimentul de ambiguitate privind viitorul său geopolitic. Pe de o parte, există în Japonia o puternică identificare culturală și emoțională cu China, ca și un sentiment latent al identității asiatice comune. Unii japonezi ar putea, de asemenea, crede că apariția unei Chine mai puternice are efectul avantajos de a mări importanța Japoniei pentru SUA, de vreme ce supremația regională deținută de America este redusă astfel. Pe de altă parte, pentru mulți japonezi, China este rivalul tradițional, un fost dușman și o posibilă amenințare pentru stabilitatea regiunii. Aceasta face ca legătura de securitate cu America să fie mai importantă ca niciodată chiar dacă face să crească resentimentul japonezilor mai naționaliști față de obositoare constrângeri ale independenței politice și militare a Japoniei.

Există o asemănare superficială între situația Japoniei în Extremul Orient al Eurasiei și cea a Germaniei în Extremul Occident al Eurasiei. Amândouă sunt principalii aliați regionali ai SUA. Într-adevăr, puterea Americii în Europa și în Asia decurge direct din alianțele strânse cu aceste două țări. Amândouă au instituții militare respectabile, dar nici una nu este independentă în această privință: Germania este constrânsă de integrarea sa militară în NATO, în vreme ce Japonia este constrânsă de propriile sale (deși după tipar american) limitări constituționale și de Tratatul de securitate SUA-Japonia. Amândouă sunt centre de putere financiară și comercială, dominând pe plan regional și situându-se

pe primele locuri la scară mondială. Amândouă pot fi considerate puteri cvasi-mondiale și amândouă sunt iritate că li se neagă încontinuu recunoașterea formală prin acordarea statutului de membru permanent al Consiliului de Securitate al ONU.

Dar diferențele în situațiile lor geopolitice sunt pregnante, pline de consecințe potențial importante. Actuala relație a Germaniei cu NATO o plasează la egalitate cu principalii săi aliați europeni și, în virtutea Tratatului Atlanticului de Nord, Germania are obligații formale de apărare reciprocă față de SUA. Tratatul de securitate SUA-Japonia prevede obligația Americii de a apăra Japonia, dar nu prevede (fie și numai formal) folosirea armatei japoneze pentru apărarea Americii. De fapt, tratatul codifică o relație de protecție.

Mai mult, Germania, prin participarea sa activă la Uniunea Europeană și NATO, nu mai este privită ca o amenințare de către acei vecini care în trecut au fost victime ale agresiunii ei, ci este privită ca un partener economic și politic de dorit. Unii chiar salută posibila apariție a unei Mitteleurope conduse de Germania, percepută ca o benignă putere regională. Ceea ce este departe de cazul Japoniei cu vecinii săi din Asia, care nutresc o animozitate latentă față de Japonia, din cauza celui de al doilea război mondial. Un factor care a contribuit la resentimentul vecinilor a fost mărirea cursului yenului, care nu numai că a generat grave nemulțumiri, dar a și îngreunat reconcilierea cu Malaezia, Indonezia, Filipinele, și chiar cu China, din ale căror datorii pe termen lung față de Japonia 30% sunt în yen.

De asemenea, Japonia nu are în Asia nici echivalentul a ceea ce este Franța pentru Germania: un partener regional autentic și oarecum egal. Se știe că există în Japonia o puternică atracție culturală spre China, poate amestecată cu un sentiment de vinovăție, dar această atracție este ambiguă din punct de vedere politic, întrucât nici una dintre părți nu are încredere în cealaltă și nici una nu este pregătită să accepte conducerea regiunii de către cealaltă. De asemenea, Japonia nu are echivalentul a ceea ce este Polonia pentru Germania: un vecin mult mai slab, dar important geopolitic, cu care reconcilierea și chiar cooperarea devin o realitate. Probabil, mai ales după reunificarea ei, în cele din urmă, Coreea ar putea deveni acest echivalent, dar relațiile dintre Japonia și Coreea sunt bune doar formal, amintirile Coreii despre fosta sa dominare și senti-

mentul japonez de superioritate culturală împiedicând orice reconciliere autentică⁷. În fine, relațiile Japoniei cu Rusia au fost mult mai reci decât ale Germaniei. Rusia deține încă Insulele Kurile din sud prin forță, insule pe care le-a ocupat chiar înainte de sfârșitul celui de al doilea război mondial, înghețând astfel relațiile ruso-japoneze. Pe scurt, Japonia e izolată politic în regiunea ei, în vreme ce Germania nu este.

În plus, Germania împărtășește cu vecinii ei principii democratice comune și moștenirea creștină a Europei. Ea, de asemenea, caută să se identifice cu și chiar să se sublimeze într-o cauză și o entitate mai mare decât ea însăși, aceea a „Europei”. În schimb, nu există o „Asie” comparabilă. Într-adevăr, trecutul insular al Japoniei și chiar actualul său sistem democratic tind să o separe de restul regiunii, în ciuda apariției, în ultimii ani, a democrației în mai multe state asiatice. Mulți asiatici consideră că Japonia este nu numai egoistă ca națiune, dar și că imită prea mult Occidentul și e reticentă în a li se alătura pentru a se pune sub semnul întrebării vederile Occidentului asupra drepturilor omului și a importanței individualismului. Astfel, mulți asiatici consideră că Japonia nu este cu adevărat asiatică, în același timp în care Occidentul se întreabă uneori în ce măsură Japonia a devenit cu adevărat occidentală.

De fapt, deși în Asia, Japonia nu e suficient de asiatică. Această situație îi limitează foarte mult opțiunile geostrategice. O opțiune autentic regională, aceea a unei Japonii care să domine regiunea și să pună China în umbră — chiar dacă nu s-ar baza pe dominație, ci mai degrabă pe cooperare regională benefică, sub conducerea Japoniei — nu pare viabilă din solide motive istorice, politice și culturale. Mai mult, Japonia rămâne dependentă de protecția militară și susținerea internațională din partea Americii. Abrogarea sau chiar slăbirea treptată a Tratatului de securitate dintre SUA și Japonia ar face ca aceasta din urmă să devină imediat vulnerabilă față de dezordinile pe care orice serioasă tulburare mondială sau regională le-ar putea produce. Atunci singurele alternative ar fi acceptarea supremației regionale a Chinei sau un program de reînarmare nu numai costisitor, ci și foarte periculos.

⁷ „The Japan Digest”, 25 februarie 1997, relatează că, potrivit unui sondaj de opinie făcut de guvern, doar 36% dintre japonezi aveau sentimente de prietenie față de Coreea de Sud.

Este de înțeles că mulți japonezi consideră că actuala situație a țării lor — în același timp putere cvasi-mondială și protectorat în ce privește securitatea — este anormală. Dar nu sunt ușor de găsit alternative spectaculoase și viabile la aranjamentele existente. Dacă se poate spune că obiectivele naționale ale Chinei (în ciuda inevitabilei varietăți de opinii ale strategilor chinezi asupra anumitor aspecte) sunt destul de clare, iar avântul regional al ambițiilor geopolitice ale Chinei sunt relativ previzibile, viziunea geostrategică a Japoniei tinde să fie relativ nebuloasă, iar starea de spirit a japonezilor mult mai ambiguă.

Majoritatea japonezilor înțeleg că o schimbare de direcție abruptă și de importanță strategică ar putea fi primejdioasă. Ar putea Japonia deveni putere regională într-o regiune în care este încă obiectul resentimentelor și unde China se ridică spre statutul de putere regională predominantă? Oare ar trebui ca Japonia pur și simplu să se împace cu un astfel de rol al Chinei? Poate Japonia deveni o putere mondială cu adevărat cuprinzătoare (în toate dimensiunile sale) fără a pune în pericol sprijinul american și fără să ațâțe și mai mult animozitatea regională? Va rămâne America, în orice caz, în Asia, și dacă da, cum va afecta reacția sa la crescândă influență a Chinei prioritatea acordată până acum legăturii dintre SUA și Japonia? Aproape pe tot parcursul Războiului Rece, nici una din aceste întrebări nu a trebuit să fie pusă. Astăzi, ele au devenit evidențe strategice și provoacă o dezbatere din ce în ce mai vie în Japonia.

Din anii '50, politica externă a Japoniei s-a ghidat după patru principii de bază formulate de prim-ministrul postbelic Shigeru Yoshida. Doctrina Yoshida postula că: (1) principalul scop al Japoniei trebuie să fie dezvoltarea economică, (2) Japonia trebuie să fie ușor înarmată și să evite implicarea în conflicte internaționale, (3) Japonia trebuie să urmeze conducerea politică și să accepte protecția militară a SUA și (4) diplomația japoneză trebuie să fie non-ideologică și să se concentreze pe cooperarea internațională. Dar, deoarece mulți japonezi erau neliniștiți de dimensiunile implicării Japoniei în Războiul Rece, a fost cultivată în același timp iluzia unei semineutralități. Într-adevăr, chiar și în 1981, ministrul de externe Masayoshi Ito era forțat să-și dea demisia pentru că a permis folosirea termenului „alianță“ (*domei*) pentru a caracteriza relațiile SUA-Japonia.

Acum toate acestea sunt de domeniul trecutului. Pe atunci Japonia se refăcea, China se autoizolase, iar Eurasia era polarizată. În schimb, elita politică japoneză simte acum că o Japonie bogată, implicată economic în lume, nu mai poate declara anto-îmbogăţirea ca scop naţional principal fără a provoca resentimente internaţionale. Mai mult, o Japonie puternică economic, mai ales fiind în competiţie cu America, nu poate fi pur şi simplu o prelungire a politicii externe americane şi, în acelaşi timp, să evite orice responsabilităţi politice internaţionale. O Japonie mai influentă politic, mai ales una care caută recunoaştere mondială (de exemplu, un loc permanent în Consiliul de Securitate al ONU) nu poate evita să ia atitudine în cele mai importante chestiuni geopolitice sau de securitate care afectează pacea mondială.

În consecinţă, în ultimii ani a avut loc o proliferare de rapoarte şi studii speciale realizate de diverse organisme japoneze publice sau private, ca şi apariţia a numeroase cărţi, deseori controversate, scrise de binecunoscuţi politicieni şi profesori, care trasează noi misiuni pentru Japonia în era de după Războiul Rece⁸. Multe dintre aceste lucrări conţineau speculaţii privind durabilitatea şi

⁸ De exemplu, Comisia Higuchi, un consiliu consultativ al primului-ministru care a conturat cei „Trei piloni ai politicii de securitate a Japoniei” într-un raport publicat în vara anului 1994, a subliniat importanţa de prim-rang a legăturilor de securitate SUA–Japonia, dar a susţinut şi dialogul multilateral de securitate în Asia; raportul din 1994 al Comitetului Ozawa, „Proiect pentru o nouă Japonie”; proiectul „O politică de securitate cuprinzătoare” publicat în mai 1995 în *Yomiuri Shimbun* susţineau, printre altele, folosirea în străinătate a armatei japoneze pentru menţinerea păcii; raportul din aprilie 1996 al Asociaţiei Directorilor de Corporaţii din Japonia (*keizai doyuikai*), pregătit cu asistenţa lui *Fuji Bank*, îndemnând la o mai mare simetrie în sistemul de apărare SUA–Japonia; raportul intitulat „Posibilitatea şi rolul unui sistem de securitate în regiunea Asia–Pacific”, supus primului-ministru în iunie 1996 de către Forumul Japonez pentru Probleme Internaţionale; ca şi numeroase cărţi şi articole publicate în ultimii ani, adesea mult mai polemice şi mai exagerate în recomandările lor şi citate mai des de presa occidentală decât rapoartele sus-menţionate, care reprezintă principalul curent de gândire. De exemplu, în 1996, o carte publicată de un general japonez evoca larg-răspânditele comentarii de presă când îndrăzneau să speculeze că, în anumite circumstanţe, s-ar putea ca SUA să nu protejeze Japonia şi de aceea Japonia ar trebui să-şi mărească capacităţile de apărare naţională (Generalul Yasuhiro Morino, „Noua generaţie de forţe de autoapărare de uscat” şi comentariul despre ea în „Mituri despre SUA venindu-ne în ajutor”, în *Sankei Shimbun*, 4 martie 1996).

oportunitatea alianței de securitate SUA–Japonia și susțineau o diplomatie japoneză mai activă, mai ales în direcția Chinei, sau un rol militar al Japoniei mai energic în regiune. Dacă ar fi să judecăm starea legăturilor dintre SUA și Japonia pe baza dialogului public, am trage justificata concluzie că pe la mijlocul anilor '90 relațiile dintre cele două țări au intrat într-o fază de criză.

Totuși, la nivelul politicii publice, recomandările discutate serios au fost, în general, relativ sobre, măsurate și moderate. Opțiunile extreme — aceea a pacifismului complet (cu iz anti-american) sau aceea a reînarmării unilaterale și totale (necesitând modificarea Consituției și urmată, probabil, într-o totală sfidare a unei reacții adverse americane și regionale) — și-au câștigat puțini adepți. Atracția pe care pacifismul o exercită asupra publicului, la drept vorbind, a pălit în ultimii ani, iar unilateralismul și militarismul nu au reușit nici ele să câștige prea mult sprijin, în ciuda faptului că au pledat pentru ele câțiva străluciți vorbitori. Publicul, în general, și, desigur, influența elită a afacerilor simt că nici una din aceste opțiuni nu ține de o reală alegere politică și că ele, de fapt, ar putea numai să pună în primejdie bunăstarea Japoniei.

Discuțiile publice care au dominat politica s-au referit în primul rând la diferențele de accent privind poziția internațională a Japoniei, cu unele variații secundare în legătură cu prioritățile geopolitice. În termeni cuprinzători, trei mari orientări și poate o a patra mai puțin importantă pot fi identificate și etichetate după cum urmează: orgolioșii „Mai întâi America“, comercianții mondiali, realiștii pro-activi și vizionarii internaționali. Dar, într-o analiză finală, toate patru orientările împărtășesc aproape același scop general și aceeași principală preocupare: *să exploateze relația specială cu SUA pentru a dobândi recunoaștere mondială pentru Japonia, evitând în același timp ostilitatea Asiei și fără a pune în pericol prematur umbrela americană de securitate.*

Prima orientare are ca punct de plecare propunerea ca menținerea relației existente (și, se subînțelege, asimetrice) între SUA și Japonia trebuie să rămână nucleul geostrategiei Japoniei. Adepții săi doresc, precum majoritatea japonezilor, o mai mare recunoaștere internațională a Japoniei și mai multă egalitate în alianță, dar crezul lor fundamental, așa cum l-a exprimat primul-ministru Kiichi

Miyazawa în ianuarie 1993, este acela că „perspectivele lumii la intrarea în secolul al XXI-lea vor depinde în mare măsură de capacitatea SUA și a Japoniei de a asigura o conducere coordonată pe baza unei viziuni comune“. Acest punct de vedere a fost dominant în rândurile elitei politice internaționaliste și din instituțiile de politică externă care au fost la putere în ultimele două decenii și ceva. În chestiunile geostrategice cele mai importante, adică rolul Chinei și prezența americană în Coreea, această conducere a fost susținută de S.U.A., dar ea privește rolul Japoniei ca sursă de constrângere a oricărei înclinații a Americii către adoptarea unei poziții de confruntare cu China. De fapt, chiar acest grup a devenit din ce în ce mai înclinat să sublinieze necesitatea unor relații mai strânse între Japonia și China, considerând că importanța acestor relații le plasează imediat după legăturile cu America.

A doua orientare nu contestă identitatea politicilor geostrategice ale Japoniei și Americii, dar consideră că interesele Japoniei sunt cel mai bine servite prin recunoașterea sinceră și acceptarea faptului că Japonia este în primul rând o putere economică. Această perspectivă este de cele mai multe ori asociată cu burocrația tradițională de mare influență din Ministerul Comerțului Internațional și al Industriilor și cu cei care conduc comerțul și exporturile țării. În această perspectivă, relativa demilitarizare a Japoniei este un avantaj care merită preservat. Dacă America îi asigură securitatea, Japonia este liberă să ducă o politică de angajare economică mondială, care îi întărește treptat statutul mondial.

Într-o lume ideală, a doua orientare ar fi înclinată să favorizeze o politică de neutralism cel puțin de facto, cu SUA care contrabalansează puterea regională a Chinei și prin aceasta protejează Taiwanul și Coreea de Sud, dând Japoniei libertatea de a cultiva o relație economică mai strânsă cu Asia continentală și de sud-est. Date fiind realitățile politice existente, comercianții mondiali acceptă alianța Japonia–America ca un aranjament necesar, inclusiv bugetul relativ modest al forțelor armate japoneze (care încă nu depășește cu mult 1% din PIB), dar nu sunt dornici să dea alianței un conținut regional important.

Al treilea grup, realiștii pro-activi tind să devină un nou tip de politicieni și de gânditori geopolitici. Ei cred că Japonia, în calitate

de democrație bogată și plină de succes, are atât ocazia, cât și obligația să realizeze ceva în lumea de după Războiul Rece. Făcând acest lucru, ea poate câștiga recunoașterea mondială la care este îndreptățită ca centrală de forță a economiei care, din punct de vedere istoric, se plasează printre puținele națiuni cu adevărat mari ale lumii. Apariția unei astfel de atitudini a Japoniei, mai „de forță“, a fost prefigurată în anii '90 de primul-ministru Yasuhiro Nakasone, dar poate cea mai cunoscută exprimare a acestei perspective s-a aflat în controversatul raport al Comitetului Ozawa, publicat în 1995 și intitulat sugestiv „Proiect pentru o nouă Japonie: re-gândirea unei națiuni“.

Numit astfel după președintele comitetului, Ichiro Osawa, lider politic centrist cu o ascensiune rapidă, raportul susținea democratizarea culturii politice ierarhice a țării și reconsiderarea posturii internaționale a Japoniei. Îndemnând Japonia să devină „o țară normală“, raportul recomanda păstrarea legăturii de securitate America-Japonia, dar și sfătuia ca Japonia să abandoneze pasivitatea sa internațională angajându-se activ în politica mondială, mai ales preluând comanda eforturilor internaționale de menținere a păcii. În acest scop, raportul recomanda renunțarea la limitările constituționale asupra trimeriei în străinătate a forțelor armate japoneze.

Nespusă, dar sugerată de accentul pus pe „o țară normală“, era ideea unei mai mari emancipări geopolitice de sub aripa securității oferite de America. Susținătorii acestei poziții încercau să argumenteze că, în chestiuni de importanță mondială, Japonia nu ar trebui să ezite în a-și ridica glasul pentru Asia, în loc de a urma automat America. Dar ei rămăneau esențialmente vagi în ce privește unele probleme sensibile cum ar fi creșterea rolului regional al Chinei sau viitorul Coreii, nediferențiindu-se prea mult de colegii lor mai tradiționaliști. Astfel, cu privire la securitatea regională, ei împărtășeau înclinația încă puternică a Japoniei de a lăsa ca amândouă aceste probleme să rămână în primul rând în răspunderea Americii, Japonia exercitând doar un rol de moderare a oricărui zel exagerat din partea Americii.

În a doua jumătate a anilor '90, această orientare realistă pro-activă începea să domine gândirea publică și să afecteze

formularea politicii externe a Japoniei. În prima jumătate a anului 1996, guvernul japonez a început să vorbească despre „diplomația independentă” (*jishu gaiko*) a Japoniei, chiar dacă Ministerul de Externe, întotdeauna prudent, a ales să traducă această expresie prin termenul mai vag (și probabil mai puțin înțepător pentru America) de „diplomație pro-activă”.

A patra orientare, aceea a vizionarilor internaționali, a fost mai puțin influentă decât celelalte trei, dar, uneori, servește la a infuza perspectivei japonezilor o retorică mai idealistă. Ea tinde să fie asociată, în public, cu individualități excepționale — precum Akio Morita de la Sony — care dramatizează importanța pentru Japonia a unei angajări demonstrative în scopuri mondiale dezirabile. Invocând deseori noțiunea de o „nouă ordine mondială”, vizionarii fac apel la Japonia — tocmai pentru că nu este împovărată de responsabilități geopolitice — să fie lider mondial în dezvoltarea și promovarea unor scopuri cu adevărat umane pentru comunitatea mondială.

Toate cele patru orientări sunt de acord asupra unei importante chestiuni regionale: că siguranța unei cooperări multilaterale Asia-Pacific este în interesul Japoniei. O astfel de cooperare ar putea avea, în timp, trei efecte pozitive: poate ajuta la angajarea (și, de asemenea, la subtila înfrânare) a Chinei; poate ajuta la rămânerea Americii în Asia, chiar dacă i-ar reduce treptat supremația; poate ajuta la atenuarea resentimentelor anti-japoneze, sporind astfel influența Japoniei. Deși este puțin probabil că va crea o sferă japoneză de influență regională, ar putea câștiga pentru Japonia un oarecare respect regional, mai ales în țările maritime care ar putea fi stânjenite de crescândă putere a Chinei.

Toate cele patru puncte de vedere sunt de asemenea de acord că o cultivare prudentă a Chinei e mult mai de preferat decât orice efort condus de SUA în direcția înfrânării ei directe. De fapt, ideea unei strategii conduse de SUA pentru a înfrâna China sau chiar aceea a unei coaliții libere ca o contrapondere, restrânsă la statele insulare, precum Taiwan, Filipine, Brunei, Indonezia, susținute de Japonia și America, nu au avut nici o rezonanță la conducătorii politicii externe a Japoniei. Din perspectivă japoneză, orice astfel de efort ar necesita nu numai o prezență militară americană majoră și

pe termen nelimitat în Japonia și în Coreea, dar — prin crearea unei incendiare suprapunerii geopolitice între interesele regionale ale Chinei și cele americano-japoneze (vezi harta de mai jos) — ar putea să devină o anticipare a îndeplinirii de la sine a unei coliziuni cu China.⁹ Rezultatul ar fi inhibarea emancipării evolutive a Japoniei și o amenințare la adresa bunăstării economice a Orientului Îndepărtat.

În plus, puțini sunt în favoarea politicii opuse: o mare împăcare între Japonia și China. Consecințele la nivel regional ale unei asemenea răsturnări clasice de alianță ar fi prea perturbatoare: o retragere a Americii din regiune, precum și imediata subordonare a Taiwanului și a Coreii de către China, lăsând Japonia la cheremul

⁹ Unii japonezi conservatori au fost tentați de ideea unei legături speciale Japonia-Taiwan, iar în 1996 o „Asociație a parlamentarilor din Japonia și Taiwan” a fost formată pentru a promova acest scop. Reacția Chinei a fost, așa cum era de așteptat, ostilă.

Chinei. Aceasta nu e o perspectivă atrăgătoare, poate doar pentru câțiva extremiști. Rusia fiind marginalizată geopolitic și istoric, nu există deci nici o alternativă la consensul fundamental că legătura cu America rămâne principala ancoră de salvare a Japoniei. Fără ea, Japonia nu poate nici să-și asigure aprovizionarea constantă cu petrol, nici să se apere de un bombardament nuclear chinez (și poate, în curând, și coreean). Singura ieșire politică reală este cum poate fi cel mai bine manevrată legătura cu America pentru a promova interesele japoneze.

În consecință, japonezii au fost de acord cu dorința Americii de a întări cooperarea militară dintre ea și Japonia, inclusiv cu aparent lărgita sa sferă, de la foarte concretul „Orient Îndepărtat” la o mai extinsă „formulă Asia-Pacific”. În acord cu aceasta, la începutul anului 1996, când a revizuit așa-numitele linii directoare ale apărării SUA–Japonia, guvernul japonez și-a extins mandatul pentru posibila folosire a forțelor japoneze de apărare de la „caz de pericol în Orientul Îndepărtat” la „caz de pericole în regiunile învecinate Japoniei”. Dorința Japoniei de a conveni cu America asupra acestei chestiuni a fost determinată și de apariția unor îndoieli privind prezența pe termen lung a forțelor americane în Asia și de îngrijorarea că ridicarea Chinei — și aparenta anxietate a Americii în legătură cu acest lucru — ar putea, la un moment dat, în viitor să impună Japoniei o alegere inacceptabilă: să rămână cu America împotriva Chinei sau să rămână fără America și aliată cu China.

Pentru Japonia, această dilemă fundamentală conține și un imperativ istoric: cât timp a deveni o putere dominantă în regiune nu este un obiectiv viabil, iar fără o bază regională recunoașterea ca putere mondială autentică este nerealistă, rezultă că Japonia poate cel mai bine dobândi statutul de lider mondial prin implicare activă în menținerea păcii și dezvoltarea economică în întreaga lume. Profitând de alianța militară SUA–Japonia pentru a asigura stabilitatea Orientului Îndepărtat, — dar fără a îngădui să evolueze spre o coaliție anti-China —, Japonia își poate croi liniștită o misiune mondială influentă și distinctă ca putere ce promovează apariția unei cooperări autentice internaționale și instituționalizate într-un mod mai eficient. Japonia ar putea astfel deveni un echivalent al Canadei, mult mai puternic și mai influent la nivel mondial: un stat respectat

pentru folosirea constructivă a bogăției și puterii sale și față de care nu există nici temeri, nici resentimente.

ADAPTAREA GEOSTRATEGIEI AMERICII

Politica americană trebuie să se preocupe pentru a deveni cert că Japonia urmează o astfel de cale și că atingerea de către China a superiorității regionale nu împiedică un stabil echilibru triumfiular de putere în Asia de Est. Efortul de a supraveghea atât Japonia, cât și China și de a menține o stabilă interacțiune în trei direcții care implică și America va pune la grea încercare abilitatea diplomatică și imaginația politică a SUA. Abandonarea vechii fixații în legătură cu amenințarea pe care se presupunea că o reprezintă ascensiunea economică a Japoniei și înfrânarea fricii față de forța politică a Chinei ar putea insufla realism rece unei politici ce trebuie să se bazeze pe calculul strategic atent: *cum să canalizeze energia Japoniei în sfera internațională și cum să dirijeze puterea Chinei spre o acomodare regională.*

Numai în acest fel va putea America să realizeze în extremitatea orientală a Eurasiei un echivalent corespunzător, din punct de vedere geopolitic, rolului Europei în extremitatea vestică a Eurasiei, adică o structură de putere regională bazată pe interese comune. Dar, spre deosebire de Europa, un cap de pod al democrației nu va apărea curând în extremitatea orientală. În schimb, în Orientul Îndepărtat, alianța cu Japonia, redirecționată, trebuie să servească și ca bază pentru o punere de acord a Americii cu o Chină predominantă în zonă.

Pentru America, câteva concluzii geostrategice importante decurg din analiza cuprinsă în primele două secțiuni ale acestui capitol:

Ideea larg răspândită că China va fi următoarea putere mondială generează o paranoia în legătură cu China, iar în interiorul acesteia, megalomanie. Frica de o Chină agresivă și ostilă care este destinată să fie în curând următoarea putere mondială sunt, cel mult, premature; și, mai rău, pot deveni o anticipare a îndeplinirii de la sine. Rezultă că organizarea unei coaliții cu scopul de a înfrâna ascensiunea Chinei spre puterea mondială ar fi contraproduc-

tivă. Nu ar face decât ca o Chină influentă în regiune să fie ostilă. În același timp, orice astfel de efort ar încorda relațiile americano-japoneze deoarece este probabil că majoritatea japonezilor se vor opune unei astfel de coaliții. În consecință, Statele Unite trebuie să se abțină de la presiuni asupra Japoniei ca să-și asume responsabilități de apărare lărgite în regiunea Asia-Pacific. Eforturile în acea direcție pur și simplu ar stânjeni formarea unei relații stabile între Japonia și China și ar izola și mai mult Japonia în regiune.

Dar tocmai pentru că, în fapt, este puțin probabil să devină curând o putere mondială — și, din acest motiv, ar fi nechibzuit să se urmeze politica de înfrânare a Chinei la nivel regional — este de dorit ca această țară să fie tratată ca jucător important la nivel mondial. Atragerea Chinei într-o mai largă cooperare internațională și admiterea pentru ea a statutului la care râvnește pot avea efect de atenuare a virulenței ambițiilor naționale ale Chinei. Un pas important în această direcție ar fi includerea ei în *summit*-ul anual al conducătorilor principalelor state ale lumii, așa-numitul Grup al celor Șapte (G7), mai ales că Rusia a fost și ea invitată.

În ciuda aparențelor, China, de fapt, nu are opțiuni strategice mari. Continuul său succes economic rămâne foarte dependent de influxul de capital și de tehnologie din partea Occidentului și de accesul la piețele străine, ceea ce limitează drastic opțiunile Chinei. O alianță cu o Rusie instabilă și sărăcită nu i-ar mări perspectivele economice sau geopolitice (iar pentru Rusia ar însemna subordonarea față de China). De aceea, nu este o opțiune geostrategică viabilă, chiar dacă este tentant, din punct de vedere tactic, ca Rusia și China să cocheteze cu această idee. Ajutorul chinez pentru Iran și Pakistan este de o mai mare importanță imediată, geopolitică și regională, pentru China, dar aceasta nu asigură punctul de plecare pentru o încercare serioasă de a dobândi un statut mondial. O coaliție „antihegemonică” ar putea fi o opțiune de ultimă instanță în cazul în care China ar ajunge să creadă că aspirațiile sale naționale sau regionale sunt blocate de SUA (cu sprijinul Japoniei). Dar ar fi o coaliție a săracilor, care, în acest caz, este probabil să rămână săraci, în colectiv, încă multă vreme.

O Chină Mare începe să devină puterea dominantă în regiune. În această calitate, ea ar putea încerca să se impună vecinilor săi într-un mod destabilizator la nivel regional; sau s-ar putea mulțumi să-și exercite influența mai indirect, în concordanță cu trecutul său imperial. Dacă va apărea o sferă hegemonică de influență sau o sferă mai vagă de deferență depinde, parțial, de cât de brutal și autoritar rămâne regimul din China, ca și de felul în care principalii jucători din afară, mai ales America și Japonia, reacționează la apariția unei Chine Mari. O politică de împăciuitoism credul ar putea încuraja o atitudine mai hotărâtă din partea Chinei; dar o politică pur și simplu de obstrucționare a apariției unei astfel de Chine este mai mult decât probabil că ar avea un rezultat similar. O prudentă punere de acord asupra unor probleme și o precizare clară a pozițiilor asupra altora ar putea evita orice extremă.

În orice caz, în unele zone din Eurasia, o Chină Mare ar putea exercita o influență geopolitică compatibilă cu marile interese geostrategice ale Americii pentru o Eurasie stabilă, dar pluralistă politic. De exemplu, interesul crescând al Chinei față de Asia Centrală restrânge inevitabil libertatea de acțiune a Rusiei în căutarea vreunei forme de reintegrare politică a regiunii sub controlul Moscovei. În legătură cu aceasta și relativ la Golful Persic, crescândă nevoie de energie a Chinei dictează un interes comun cu America în a menține liberul acces și stabilitatea politică în regiunile producătoare de petrol. În mod similar, sprijinul Chinei pentru Pakistan restrânge ambițiile Indiei de a-și subordona această țară și contrează înclinația Indiei de a coopera cu Rusia în privința Afganistanului și Asiei Centrale. În sfârșit, implicarea Chinei și Japoniei în dezvoltarea Siberiei de Est ar putea ajuta și la întărirea stabilității în regiune. Aceste interese comune ar trebui explorate printr-un susținut dialog strategic¹⁰.

¹⁰ Într-o întâlnire din 1996 cu înalți funcționari chinezi pentru apărare și securitate națională, am identificat (folosind uneori formulări deliberat vagi) următoarele zone de interes strategic comun ca bază pentru un astfel de dialog: 1) pace în Asia de Sud-Est; 2) nerecurgerea la forță în rezolvarea problemelor apelor teritoriale; 3) reunificarea pașnică a Chinei; 4) stabilitate în Coreea; 5) independența Asiei Centrale; 6) echilibru între India și Pakistan; 7) o Japonie dinamică economic și benefică pe plan internațional; 8) o Rusie stabilă, dar nu prea puternică.

Există, de asemenea, zone unde ambițiile Chinei s-ar putea ciocni cu interesele Americii (și ale Japoniei), mai ales dacă aceste ambiții ar urma să se realizeze prin atât de obișnuitele, din punct de vedere istoric, tactici de mână forte. Acest lucru este valabil mai ales în legătură cu Asia de Sud-Est, Taiwan și Coreea.

Asia de Sud-Est este potențial prea bogată, prea împrăștiată geografic și pur și simplu prea mare pentru a putea fi ușor subordonată chiar de o Chină puternică — dar, totodată, este prea slabă și prea fărâmițată din punct de vedere politic pentru a nu deveni cel puțin o sferă de deferență pentru China. Influența regională a Chinei, sprijinită de prezența economică și financiară chineză în toate țările din zonă, este consolidată de progresele în mărirea Chinei ca putere. Multe depind de felul în care China aplică această putere, dar nu se înțelege de la sine că America are vreun interes special în a i se opune direct sau în a se implica în astfel de chestiuni precum disputa asupra Mării Chinei de Sud. Chinezii au o experiență istorică considerabilă în a administra cu subtilitate relații inegale (sau de inferioritate) și ar fi cu siguranță în interesul Chinei s-o exercite sub autocontrol, pentru a înlătura frica regională față de imperialismul chinez. Această frică ar putea genera o coaliție regională anti-chineză (și unele semne în această direcție se pot vedea în cooperarea militară pe cale de a se naște între Indonezia și Australia), care este foarte probabil ca apoi să caute sprijin din partea SUA, Japoniei și Australiei.

O Chină Mare, mai ales după includerea Hong Kong-ului, este aproape sigur că va căuta cu mai multă vigoare să realizeze unirea Taiwanului cu partea continentală. Este important să relevăm faptul că China nu s-a împăcat niciodată cu separarea sa permanentă de Taiwan. De aceea, la un moment dat, această chestiune ar putea genera o ciocnire frontală între America și China. Consecințele acesteia ar fi foarte păgubitoare pentru toți cei vizați: perspectivele economice ale Chinei ar fi blocate; legăturile Americii cu Japonia ar deveni foarte încordate; iar eforturile americane de a crea un echilibru stabil de putere în Asia de Sud-Est ar putea eșua.

În consecință, este esențial ca părțile să ajungă și să mențină, în mod reciproc, cea mai mare claritate în legătură cu această chestiune.

Chiar dacă, în viitorul previzibil, Chinei îi va lipsi probabil mijloacele de a se impune cu forța asupra Taiwanului în mod eficace, Beijingul trebuie să înțeleagă — și să fie realmente convins — că un consimțământ din partea SUA față de o încercare de reintegrare forțată a Taiwanului, inclusiv prin folosirea forței militare, ar fi atât de devastatoare pentru poziția Statelor Unite în Extremul Orient, încât acestea pur și simplu nu și-ar putea permite să rămână pasive din punct de vedere militar dacă Taiwanul ar fi incapabil să se apere.

Cu alte cuvinte, America va trebui să intervină nu de dragul unui Taiwan separat, ci de dragul intereselor geopolitice americane în zona Asia-Pacific. Aceasta este o distincție importantă. Statele Unite nu au, ca atare, nici un interes special să existe un Taiwan separat. De fapt, poziția lor oficială a fost și trebuie să rămână aceea că există o singură Chină. Dar modul în care China urmărește să realizeze reunificarea poate încălca interese americane vitale, iar chinezilor trebuie să le fie foarte clar acest lucru.

De asemenea, chestiunea Taiwanului oferă Americii un motiv legitim să ridice problema drepturilor omului în discuțiile sale cu China, fără a da loc acuzației de amestec în treburile interne ale Chinei. Este perfect adecvat pentru a reaminti Beijingului că reunificarea se va realiza numai când China va deveni mai prosperă și mai democratică. Numai o asemenea Chină va putea să atragă Taiwanul și să îl asimileze în China Mare, care este, de asemenea, pregătită să fie o confederație bazată pe principiul „o țară, mai multe sisteme”. În orice caz, din cauza Taiwanului, este în interesul Chinei să extindă respectarea drepturilor omului și în acest context este adecvat ca America să ridice chestiunea.

În același timp, este convenabil pentru SUA — în conformitate cu promisiunile făcute Chinei — să se abțină de la sprijinirea directă a oricărei „ridicări în grad” pe plan internațional a statutului Taiwanului. În anii '90, unele contacte oficiale SUA-Taiwan au dat impresia că Statele Unite începeau, în mod tacit, să trateze Taiwanul ca pe un stat separat, iar supărarea Chinei față de acest lucru era de înțeles, ca și resentimentul acesteia față de eforturile intensificate ale oficialilor taiwanezi de a câștiga recunoașterea internațională a statutului separat al Taiwanului.

De aceea, SUA ar trebui să nu fie reținute și să facă foarte clar faptul că atitudinea lor față de Taiwan va fi afectată în mod negativ de eforturile acestuia de a modifica ambiguitățile deliberate și demult-institute ce guvernează relația China-Taiwan. Mai mult, dacă China, într-adevăr, prosperă și se democratizează și dacă încorporarea Hong Kong-ului de către ea nu implică pași înapoi în domeniul drepturilor civile, încurajarea americană pentru un serios dialog China-Taiwan privind termenii unei eventuale reunificări ar ajuta și la crearea de presiuni în favoarea creșterii democratizării în interiorul Chinei, stimulând, în același timp, o mai largă acomodare strategică între SUA și o Chină Mare.

Coreea, statul-pivot geopolitic din Asia de Nord-Est, ar putea deveni din nou sursă de dispute între America și China, iar viitorul ei va avea un impact direct și asupra legăturii dintre America și Japonia. Câtă vreme Coreea rămâne divizată și potențial vulnerabilă față de un război între Nordul instabil și Sudul din ce în ce mai bogat, forțele americane vor trebui să rămână în peninsula. Orice retragere unilaterală a SUA nu numai că ar putea precipita un nou război, dar, foarte probabil, ar semnala sfârșitul prezenței militare americane în Japonia. Este greu să ni-i închipuim pe japonezi continuând să se bazeze pe prezența militară americană pe teritoriul japonez în urma abandonării Coreii de Sud de către America. Rapida reînarmare a Japoniei ar fi urmarea cea mai probabilă, cu consecințe vast destabilizatoare în toată regiunea.

Dar reunificarea Coreii ar putea crea serioase dileme geopolitice. Dacă forțele americane ar rămâne într-o Coree reunificată, ele ar fi inevitabil privite de către chinezi ca îndreptate împotriva țării lor. De fapt, ne îndoim de consimțământul Chinei la unificare, în aceste împrejurări. Dacă reunificarea ar avea loc în etape, implicând o așa-numită „aterizare lină“, China ar obstrucționa-o prin mijloace politice și ar sprijini elementele din Coreea de Nord care se mai opun reunificării. Dacă reunificarea ar avea loc violent, cu o „aterizare forțată“ a Coreii de Nord, nu ar putea fi evitată nici intervenția militară a Chinei. Din perspectiva Chinei, o Coree reunificată ar fi acceptabilă numai dacă nu e, în același timp, o prelungire directă a puterii americane (cu Japonia în spate ca trambulină).

Dar o Coree reunificată fără trupe americane pe teritoriul său este posibil să graviteze mai întâi spre o formă de neutralitate între China și Japonia și apoi, treptat, — mânăta parțial de sentimente anti-japoneze reziduale, dar încă intense — spre o sferă chineză, fie de influență politică mai dogmatică, fie de deferență, oarecum mai delicată. S-ar pune atunci problema dacă Japonia ar mai fi încă doritoare să servească drept unică bază asiatică a puterii americane. În cele din urmă, problema ar diviza puternic politica internă a Japoniei. Orice restrângere a prezenței militare a SUA în Orientul Îndepărtat ce ar rezulta din această situație ar face, la rândul ei, mai dificilă menținerea unui echilibru stabil de putere în Eurasia. Aceste considerente întăresc deci miza Americii și Japoniei în *status-quo*-ul Coreii (deși, pentru fiecare din ele, motivele sunt oarecum diferite), iar dacă acest *status-quo* trebuie modificat, aceasta trebuie să se petreacă în etape foarte lente, de preferat în condițiile unei profunde puneri de acord, în regiune, între China și America.

Între timp, o autentică reconciliere între Japonia și Coreea ar contribui în mod semnificativ la crearea unor circumstanțe regionale mai stabile pentru o eventuală reunificare. Diversele complicații internaționale care ar putea rezulta din reintegrarea Coreii ar putea fi aplanate printr-o autentică reconciliere între Japonia și Coreea, ceea ce ar duce la o mai strânsă relație politică și la o sporită cooperare între acest două țări. SUA ar putea juca rolul decisiv în promovarea acestei reconcilieri. Mulți dintre pașii specifici ce au fost făcuți pentru a avansa, mai întâi, reconcilierea dintre Germania și Franța și, apoi, aceea dintre Germania și Polonia (de exemplu, de la programe universitare comune până la formațiuni militare combinate) ar putea fi adaptați la acest caz. Un parteneriat între Japonia și Coreea, cuprinzător și cu rol stabilizator în regiune, ar facilita, la rândul lui, continuitatea prezenței americane în Orientul Îndepărtat, probabil, chiar și după reunificarea Coreii.

Aproape că nu mai trebuie să spunem că o relație politică strânsă cu Japonia este în interesul geostrategic mondial al Americii. Dar dacă Japonia va fi pentru America vasal, rival sau partener depinde de capacitatea americanilor și japonezilor de a defini mai clar scopurile internaționale pe care țările lor trebuie să le urmărească împreună și să demarcheze mai precis linia ce desparte misiunea

geostrategică a SUA în Extremul Orient de aspirațiile Japoniei la un rol mondial. Pentru Japonia, în ciuda dezbatelor interne asupra politicii externe a țării, relația cu America rămâne reperul central în căutarea direcției sale internaționale. O Japonie dezorientată, împleticindu-se fie spre reînarmare, fie spre un acord separat cu China, ar duce la sfârșitul rolului Statelor Unite în regiunea Asia-Pacific și ar exclude apariția unui aranjament triumfiular aducător de stabilitate în regiune, între America, Japonia și China; excludere care, la rândul ei, ar face imposibilă crearea unui echilibru politic patronat de America în întreaga Eurasie.

Pe scurt, o Japonie dezorientată ar fi ca o balenă pe uscat: lovind totul în jur, fără speranță, dar periculoasă. Ea ar putea destabiliza Asia, dar nu ar putea crea o alternativă viabilă la necesarul echilibru stabilizator între America, Japonia și China. Doar printr-o alianță strânsă cu Japonia va putea America ajusta aspirațiile regionale ale Chinei și contracara manifestările ei mai arbitrare. Doar pe această bază poate izbuti o complicată punere de acord tridirecțională, care presupune puterea mondială a Americii, dominația regională a Chinei și rolul internațional al Japoniei.

Rezultă că, în viitorul previzibil, reducerea nivelului actual al forțelor SUA din Japonia (și, prin extindere, din Coreea) nu este de dorit. În plus, nu este de dorit nici o creștere importantă a întinderii geopolitice și a însemnătății actuale a efortului militar japonez. O retragere importantă a SUA este foarte probabil să determine în Japonia un serios program de înarmare în contextul unei îngrijorătoare dezorientări geostrategice, în vreme ce presiunile Americii asupra Japoniei pentru a-și asuma un mai mare rol militar pot doar dăuna proiectelor pentru stabilitate regională, împiedica o mai largă punere de acord regională cu o Chină Mare, distrage atenția Japoniei de la a-și asuma o misiune internațională mai constructivă și, prin aceasta, complica efortul de creare a unui pluralism geopolitic stabil în întreaga Eurasie.

Rezultă, de asemenea, că Japoniei — dacă își va întoarce fața către lume și spatele Asiei — trebuie să i se dea un imbold plin de înțeles și un statut special în așa fel încât propriul său interes național să fie astfel bine servit. Spre deosebire de China, care poate urmări puterea mondială devenind mai întâi putere regională, Japonia

poate câștiga o influență mondială ferindu-se de a urmări puterea regională. Dar aceasta face să fie cu atât mai important pentru Japonia să simtă că este partener special al Americii într-o menire mondială, pe cât de satisfăcătoare politic, pe atât de benefică economic. În acest scop, SUA ar face bine să ia în considerație încheierea unui acord de liber schimb americano-japonez, creând astfel un spațiu economic comun americano-japonez. Un asemenea pas, confirmând formal crescândă legătură dintre cele două economii, ar furniza temelia geopolitică pentru prezența continuă a Americii în Extremul Orient și pentru angajamentul mondial constructiv al Japoniei¹¹.

În concluzie: Pentru America, Japonia ar trebui să fie partenerul vital și cel mai important în construirea unui sistem de cooperare mondială din ce în ce mai intens și atotpătrunzător, și nu în primul rând aliatul său militar într-un aranjament regional destinat a contesta preeminența regională a Chinei. De fapt, Japonia ar trebui să fie partenerul mondial al Americii în abordarea noii agende de probleme internaționale. O Chină dominantă în regiune ar trebui să devină ancora extrem-orientală a SUA în domeniul mai tradițional al politicii de putere, ajutând astfel la crearea unui echilibru de putere în Eurasia, cu o Chină Mare în Estul Eurasiei, echivalând în această privință rolul unei Europe în extindere în Vestul Eurasiei.

¹¹ O puternică susținere a acestei inițiative, relevând avantajele economice reciproce ce decurg din ea, este realizată de Kurt Tong, în „Revoluționarea politicii japoneze a Americii”, în *Foreign Policy* (iarna 1996–1997).

CAPITOLUL 7

CONCLUZII

A sosit timpul ca SUA să formuleze și să urmeze o geostrategie integrată, cuprinzătoare și pe termen lung pentru toată Eurasia. Această cerință decurge din interacțiunea a două realități fundamentale: America este acum singura superputere mondială, iar Eurasia este arena centrală a lumii. Astfel, ceea ce se întâmplă în distribuția de putere pe continentul Eurasia este de importanță decisivă pentru supremația mondială și moștenirea istorică a Americii.

Supremația mondială a Americii este unică prin întindere și caracter. Este o hegemonie de tip nou care reflectă multe din trăsăturile sistemului democratic american: este pluralistă, permeabilă și flexibilă. Dobândită în mai puțin de un secol, principala manifestare geopolitică a acestei hegemonii este rolul fără precedent jucat de America în toată Eurasia continentală, până acum punctul de origine al tuturor precedentilor aspiranți la puterea mondială. America este acum arbitrul Eurasiei, nici o chestiune majoră eurasiatică neputând fi soluționată fără participarea Americii sau împotriva intereselor acesteia.

Modul în care SUA manevrează și impacă principalii jucători geostrategici de pe tabla de șah a Eurasiei și felul în care tratează pe cei mai importanți pivoți geopolitici din Eurasia vor fi esențiale pentru longevitatea și stabilitatea supremației mondiale a Americii. În Europa, jucătorii principali vor continua să fie Franța și Germania, iar scopul principal al Americii ar trebui să fie consolidarea și

extinderea actualului cap de pod democratic din extremitatea vestică a Eurasiei. În Extremul Orient al Eurasiei este posibil să crească importanța Chinei, iar America nu va avea un avanpost politic în Asia continentală în absența unui consens geostrategic americano-chinez cultivat cu succes. În centrul Eurasiei, spațiul dintre o Europă în lărgire și o Chină în ascensiune spre supremația regională va rămâne o gaură neagră din punct de vedere geopolitic cel puțin până când Rusia își va rezolva frământările interne asupra autodefinirii sale post-imperiale, în vreme ce regiunea de la sud de Rusia — Balcanii eurasiatici — amenință să devină un cazan de conflicte etnice și de rivalități între marile puteri.

În acest context, pentru câțiva vreme de acum înainte — mai bine de o generație — statutul Americii ca primă putere a lumii este puțin probabil să fie contestat de vreo putere individuală. Este mai mult decât sigur că nici un stat-națiune nu va egala America în cele patru aspecte esențiale ale puterii (militar, economic, tehnologic și cultural) care produc, prin cumulare, o influență politică mondială decisivă. În cazul unei abdicări deliberate sau neintenționate a Americii, singura alternativă reală la supremația sa mondială, în viitorul previzibil, este anarhia internațională. În această privință, este corectă afirmația că America a devenit, așa cum spunea președintele Clinton, o „națiune indispensabilă” lumii.

În acest punct este important de subliniat atât faptul acestei indispensabilități, cât și existența potențială de anarhie mondială. Consecințele disruptive ale exploziei demografice, ale migrației cauzate de sărăcie, ale radicalizării urbanizării, ale conflictelor etnice și religioase și ale proliferării armelor de distrugere în masă ar fi imposibil de stăpânit dacă s-ar fragmenta însuși cadrul existent al unei oricât de rudimentar stabilități geopolitice, bazat pe state-națiuni. Fără implicare americană susținută și dirijată, în scurtă vreme forțele în dezordine mondială ar ajunge să domine scena lumii. Iar posibilitatea unei astfel de fragmentări este inherentă în tensiunile geopolitice nu numai din actuala Eurasie, ci și din lume în general.

Riscurile care decurg de aici pentru stabilitatea mondială vor crește probabil și mai mult prin perspectiva unei degradări mai generale a condiției umane. În special în țările sărace ale lumii, explozia demografică și simultana urbanizare generează rapid aglo-

merarea nu numai a celor dezavantajați, dar mai ales a sute de milioane de șomeri și tineri din ce în ce mai neliniștiți al căror sentiment de frustrare crește într-un ritm exponențial. Mijloacele moderne de comunicare sporesc ruptura lor de autoritatea tradițională și, în același timp, îi fac din ce în ce mai conștienți — și mai plini de resentimente — de inegalitatea mondială și astfel mult mai ușor de înrolat în mișcări extremiste. Pe de o parte, fenomenul mereu mai amplu al migrației globale, ajuns deja la zeci de milioane, poate funcționa ca supapă de siguranță temporară, dar, pe de altă parte, este tot atât de probabil că el va servi de vehicol pentru propagarea transcontinentală a conflictelor etnice și sociale.

Cârma mondială moștenită de America ar putea fi astfel afectată de turbulență, tensiune, violență cel puțin sporadică. Noua și complexa ordine internațională, bazată pe hegemonia americană, în cadrul căreia „amenințarea cu războiul este în afara jocului” este posibilă să fie restrânsă la acele părți ale lumii unde puterea americană a fost consolidată prin sisteme socio-politice democratice și prin complicate structuri externe multilaterale — de asemenea dominate de SUA.

O geostrategie americană pentru Eurasia va fi astfel în competiție cu forțele turbulenței. În Europa există semne că avântul integrării și extinderii slăbește și că tradiționalele naționalisme europene se pot trezi oricând. Șomajul pe scară largă se menține chiar și în statele europene cele mai dezvoltate, generând reacții xenofobe ce ar putea cauza o bruscă înclinare a politicii Franței sau Germaniei spre un serios extremism politic și spre sovism orientat spre interior. Într-adevăr, o situație realmente pre-revoluționară s-ar putea pregăti chiar acum. Agenda istorică pentru Europa, schițată în capitolul 3, va fi respectată numai dacă aspirațiile Europei spre unitate sunt încurajate și chiar sprijinite concret de SUA.

Nesiguranța în legătură cu viitorul Rusiei este și mai mare, iar perspectivele unei evoluții pozitive sunt mult mai firave. De aceea, este imperativ ca America să creeze un context geopolitic propice asimilării Rusiei într-un cadru mai larg de cooperare europeană crescândă și generator, în același timp, de independență bazată pe forțe proprii pentru noii vecini suverani ai Rusiei. Dar viabilitatea, de exemplu, a Ucrainei sau Uzbekistanului (ca să nu mai vorbim de

bifurcatul Kazahstan din punct de vedere etnic) va rămâne nesigură, mai ales dacă atenția Americii este distrasă de noi crize interne în Europa, de adâncirea prăpastiei dintre Europa și Turcia sau de creșterea ostilității din relațiile americano-iraniene.

Posibilitatea unei eventuale mari împăcări cu China ar putea fi și ea periclitată de o viitoare criză în legătură cu Taiwanul; sau de apariția în China a unui regim agresiv și ostil, determinat de evoluția politică internă a acesteia; sau pur și simplu de răcirea relațiilor americano-chineze. Atunci China ar putea deveni o forță deosebit de destabilizatoare în lume, recurgând la presiuni enorme asupra relațiilor americano-japoneze și poate chiar generând o distrugătoare dezorientare geopolitică a Japoniei. În acest context, stabilitatea Asiei de Sud-Est ar fi sigur amenințată și nu se pot face decât speculații asupra modului în care confluența acestor evenimente va influența poziția și coeziunea Indiei, țară esențială pentru stabilitatea Asiei de Sud.

Aceste observații folosesc să ne reamintim că nici noile probleme globale, care merg dincolo de frontierele statelor-națiuni, nici preocupările geopolitice mai tradiționale nu ar putea fi rezolvate, sau măcar stăpânite, dacă structura geopolitică fundamentală a puterii mondiale începe să se năruie. Având în vedere semnele de avertizare de pe orizontul Europei și Asiei, orice politică americană de succes trebuie să se concentreze pe Eurasia ca întreg și să se conducă după un geostrategic.

O GEOSTRATEGIE PENTRU EURASIA

Punctul de plecare pentru politica de care este nevoie trebuie să fie recunoașterea neînduplecată a celor trei aspecte fără precedent care definesc acum starea geopolitică a chestiunilor internaționale: pentru prima oară în istorie, (1) un singur stat este o putere mondială autentică, (2) un stat non-eurasiatic deține supremația mondială, (3) scena principală a lumii, Eurasia, este dominată de o putere non-eurasiatică.

Dar o geostrategie cuprinzătoare și integrată pentru Eurasia trebuie să se bazeze și pe recunoașterea limitelor puterii efective a

Americii și pe inevitabila reducere, în timp, a sferei acestei puteri. Așa cum am remarcat mai înainte, înseși dimensiunile și diversitatea Eurasiei, ca și puterea potențială a unora din statele sale limitează profunzimea influenței americane și a controlului său asupra evoluției evenimentelor. Această situație face ca de primă importanță să fie perspicacitatea geostrategică și desfășurarea deliberat selectivă a mijloacelor americane pe uriașa tablă de șah a Eurasiei. Și de vreme ce puterea fără precedent a Americii se va diminua inevitabil în timp, prioritatea trebuie să fie dirijarea ridicării altor puteri regionale într-un mod care să nu amenințe supremația mondială a Americii.

Ca la șah, cei care proiectează politica mondială a Americii trebuie să gândească cu câteva mișcări mai înainte, anticipând posibilele contra-mutări. O geostrategie posibil de susținut trebuie de aceea să facă distincție între perspectiva pe termen scurt (aproximativ următorii 5 ani), pe termen mediu (până la 20 de ani), pe termen lung (peste 20 de ani). Mai mult, aceste faze nu trebuie considerate compartimente închise, ci părți ale unui proces continuu. Prima fază trebuie să ducă gradual și logic spre a doua —, ba chiar trebuie să fie îndreptată în mod deliberat spre ea — iar a doua trebuie să ducă spre a treia.

Pe termen scurt, este în interesul Americii să consolideze și să continue pluralismul geopolitic predominant pe harta Eurasiei. Aceasta face să aibă întâietate manevrele în vederea prevenirii apariției unei coaliții ostile care ar putea, în cele din urmă, căuta să conteste supremația Americii, nemaivorbind de posibilitatea îndepărtată ca orice stat în parte să încerce acest lucru. Pe termen mediu, cele spuse mai înainte ar putea evolua treptat spre mai mare accent pe apariția unor parteneri din ce în ce mai importanți, dar compatibili strategic, care, îndemnați de conducerea deținută de America, ar putea ajuta la formarea unui sistem de securitate trans-eurasiatic mai cooperant. În cele din urmă, pe un termen încă și mai lung, cele spuse mai sus ar putea deveni un nucleu mondial de responsabilitate politică cu adevărat distribuită.

Sarcina imediată este asigurarea că nici un stat sau combinație de state nu dobândește capacitatea de a elimina SUA din Eurasia sau chiar de a diminua semnificativ rolul său decisiv de arbitru.

Totuși, consolidarea pluralismului geopolitic transcontinental nu ar trebui privită ca un scop în sine, ci doar ca un mijloc de a atinge scopul pe termen mediu de a crea parteneriate strategice autentice în cele mai importante regiuni ale Eurasiei. Este puțin probabil că America democrată va dori să fie permanent angajată în sarcina dificilă, acaparantă și costisitoare de a administra Eurasia prin constante mașinațiuni și manevre, susținute prin mijloace militare americane, în vederea evitării dominației regionale de către o singură putere, oricare ar fi ea. De aceea, prima fază trebuie să ducă în mod logic și deliberat la a doua, în care o benignă hegemonie americană încă îi descurajează pe alții de la a o contesta, nu numai făcând costurile acestei contestări mult prea mari, dar și neamenințând interesele vitale ale posibililor aspiranți regionali din Eurasia.

Ceea ce reclamă aceasta în mod deosebit, ca obiectiv pe termen mediu, este stimularea unor parteneriate autentice, între care preponderente sunt acelea cu o Europă mai unită și mai bine definită politic, cu o Chină predominantă pe plan regional, precum și cu (sperăm) o Rusie post-imperială și orientată spre Europa și, la limita sudică a Eurasiei, cu o Indie democratică și stabilizatoare pe plan regional. Dar tocmai succesul sau eșecul efortului de a trasa limitele relațiilor strategice cu Europa și, respectiv, cu China va configura contextul definitoriu pentru rolul Rusiei, fie el pozitiv sau negativ.

Rezultă că o Europă mai largă și un NATO extins vor servi bine atât scopurile pe termen scurt, cât și cele pe termen lung ale politicii SUA. O Europă lărgită va extinde sfera de influență americană — și, prin admiterea de noi membri din Europa Centrală, în consiliile europene, va crește numărul statelor cu tendință pro-americană —, fără a crea în același timp o Europă atât de integrată politic încât ar putea curând concura SUA în chestiuni geopolitice de mare importanță pentru America, în alte zone, mai ales în Orientul Mijlociu. De asemenea, o Europă bine definită politic este esențială pentru asimilarea progresivă a Rusiei într-un sistem de cooperare mondială.

Se știe că America singură nu poate crea o Europă mai unită, — aceasta depinde de europeni, în special de francezi și de germani —, dar America poate obstrucționa formarea unei Europe mai unite.

Iar aceasta s-ar putea dovedi dezastruoasă pentru stabilitatea în Eurasia și astfel și pentru propriile interese ale Americii. Într-adevăr, dacă Europa nu devine mai unită, este probabil ca ea să devină din nou mai dezbinată. Drept urmare, așa cum am spus mai înainte, este vital ca America să conlucreze strâns atât cu Franța, cât și cu Germania în realizarea unei Europe viabile din punct de vedere politic, o Europă care să rămână legată de SUA, o Europă care să lărgască sfera sistemului democratic internațional de cooperare. Problema nu este a alege între Franța și Germania. În absența oricăreia dintre ele, nu va exista Europa, și fără Europa nu va exista sistemul trans-eurasiatic. Practic vorbind, cele menționate mai sus vor necesita o acomodare treptată pentru o participare egală la conducere în cadrul NATO, o mai mare acceptare a preocupărilor Franței în legătură cu un rol al Europei nu numai în Africa, ci și în Orientul Mijlociu, sprijin permanent pentru extinderea spre Est a UE, tocmai când UE devine un jucător mondial mai sigur pe sine din punct de vedere economic și politic¹.

Un Acord de Liber Schimb Transatlantic, susținut deja de numeroși lideri atlantici proeminenți, ar putea de asemenea diminua riscul unei crescânde rivalități economice între UE mai unită și SUA. În orice caz, eventualul succes al UE în îngroparea antagonismelor naționaliste europene vechi de secole, cu efectele lor distrugătoare la nivel mondial, ar merita costul unei diminuări treptate a rolului decisiv al Americii ca arbitru actual al Eurasiei.

Extinderea NATO și a UE ar putea contribui la revigorarea sentimentului în scădere al Europei asupra vocației sale mai largi și ar consolida în același timp, spre binele atât al Americii, cât și al Europei, cuceririle democratice obținute prin încheierea cu succes

¹ Câteva propuneri constructive în acest sens au fost avansate de CSIS (Centrul pentru Studii Internaționale și Strategice), cu ocazia Conferinței sale asupra Americii și Europei, desfășurată la Bruxelles în februarie 1997. Ele porneau de la eforturi conjugate până la reforme structurale, menite să reducă deficitele guvernelor, să dezvolte o mai puternică bază industrială de apărare europeană, care ar putea întări colaborarea transatlantică în domeniul apărării și ar spori rolul Europei în cadrul NATO. O listă a acestor inițiative și a altora, în scopul creșterii rolului Europei, se află în *America and Europe: A Partnership for a New Era*, de David C. Gompert și F. Stephen Larrabee (ed.), Santa Monica, Calif.: RAND, 1997).

a Războiului Rece. Miza acestui efort este nimic altceva decât relația pe termen lung a Americii cu Europa. O nouă Europă este încă pe cale să se formeze și dacă această nouă Europă trebuie să rămână, din punct de vedere geopolitic, o parte din spațiul „euro-atlantic”, extinderea NATO este esențială. Mai mult decât atât, un eșec în extinderea NATO, acum că angajarea în acest proces a fost făcută, ar năruie conceptul unei Europe în expansiune și i-ar demoraliza pe central-europeni. Ar putea chiar reaprinde aspirațiile geopolitice ale Rusiei în Europa Centrală, actualmente adormite sau pe cale de dispariție.

Într-adevăr, eșecul efortului condus de americani în direcția extinderii NATO ar putea trezi dorințe chiar mai ambițioase ale Rusiei. Nu este încă evident — iar istoria consemnată arată cu putere contrariul — că elita politică a Rusiei împărtășește dorința Europei pentru o puternică și de lungă durată prezență militară și politică americană în Europa. În consecință, câtă vreme promovarea unei relații de cooperare din ce în ce mai mare cu Rusia este în mod clar dorită, este important ca America să transmită un mesaj clar în legătură cu prioritățile sale mondiale. Dacă trebuie făcută o alegere între un sistem euro-atlantic mai larg și o relație mai bună cu Rusia, prima trebuie să fie de o incomparabil mai mare importanță pentru America.

Din această cauză, orice înțelegere cu Rusia privind chestiunea extinderii NATO nu trebuie să atragă după sine un rezultat care să aibă ca efect transformarea efectivă a Rusiei într-un membru cu putere de decizie al alianței, prin aceasta atenuând caracterul euro-atlantic special al NATO și, concomitent, rezervând membrilor nou-admiși un statut de mână a doua. Aceasta ar crea posibilități pentru Rusia să reia nu numai efortul de a recâștiga o sferă de influență în Europa Centrală, dar și să folosească prezența sa în interiorul NATO pentru ca, exploatând orice neînțelegere între America și Europa, să încerce să reducă rolul Americii în chestiunile europene.

Este, de asemenea, crucial ca, după ce Europa Centrală intră în NATO, orice noi garanții de securitate date Rusiei în legătură cu regiunea aceasta să fie cu adevărat reciproce și astfel să confere siguranță ambelor părți. Restricțiile cu privire la desfășurarea de trupe NATO și de arme nucleare pe teritoriul noilor membre pot fi un

important factor în risipirea unor îngrijorări legitime ale Rusiei, dar acestea ar trebui să fie dublate de garanții similare din partea Rusiei în legătură cu demilitarizarea „proeminenței” de la Kaliningrad, potențial amenințătoare din punct de vedere strategic, și prin limitări privind desfășurări importante de trupe în apropierea granițelor statelor ce vor deveni membre ale NATO și UE. În vreme ce toți vecinii de la Vest ai Rusiei, proaspăt independenți, sunt nerăbdători să aibă o relație stabilă de cooperare cu Rusia, ei de fapt continuă să se teamă de ea din motive istorice ușor de înțeles. De aceea, realizarea unei înțelegeri echitabile între NATO/UE și Rusia ar fi salutăată de toți europenii ca un semnal că Rusia face, în sfârșit, mult-asteptata alegere post-imperială în favoarea Europei.

Această alegere ar netezi drumul pentru un efort mai larg de întărire a statutului Rusiei și a considerației față de ea. Calitatea formală de membru al G-7, ca și îmbunătățirea mecanismului politic al OSCE (în interiorul căreia ar putea fi instituit un comitet special de securitate, compus din America, Rusia și mai multe țări europene importante) ar putea crea oportunitatea pentru angajarea constructivă a Rusiei în trasarea dimensiunilor atât politice, cât și de securitate ale Europei. Dublat de continuă asistență financiară pentru Rusia și de dezvoltarea unor proiecte mult mai ambițioase pentru a lega Rusia mai strâns de Europa prin noi rețele de autostrăzi și căi ferate, procesul de concretizare a alegerii făcute de Rusia în favoarea Europei ar putea avansa în mod semnificativ.

Rolul pe termen mai lung al Rusiei în Eurasia va depinde în mare măsură de alegerea istorică pe care Rusia trebuie să o facă, poate chiar în cursul acestui deceniu, cu privire la autodefinirea de sine. Chiar dacă Europa și China își vor extinde sfera lor de influență regională, Rusia tot va rămâne în stăpânirea celei mai extinse suprafețe din lume ca proprietate reală. Ea se întinde pe zece fuse orare și are un teritoriu de zece ori mai mare decât SUA sau China, iar, în această privință, o Europă chiar lărgită pare mică pe lângă ea. Astfel, nu lipsa de teritorii este problema principală a Rusiei. Mai degrabă, uriașa Rusie trebuie să privească în față și să deducă implicațiile pentru ea însăși ale faptului că Europa și China sunt deja mai puternice economic și că de asemenea China amenință să depășească Rusia în ce privește ritmul modernizării sociale.

În aceste împrejurări, ar trebui să fie mai clar pentru elita politică rusă că principală prioritate a Rusiei este propria sa modernizare, mai degrabă decât angajarea într-un van efort de a-și recâștiga fostul statut de putere mondială. Date fiind întinderea enormă și diversitatea țării, un sistem politic descentralizat, bazat pe piața liberă ar fi mult mai adecvat pentru a descătușa potențialul creator al poporului rus și al vastelor resurse naturale ale țării. În schimb, o astfel de Rusie descentralizată va fi mult mai puțin sensibilă la mobilizări de tip imperial. O Rusie liber confederată — compusă dintr-o Rusie europeană, o Republică siberiană și o Republică extrem-orientală — ar cultiva cu mai mare ușurință relații economice cu Europa, cu noile state din Asia Centrală și cu Orientul, ceea ce ar accelera propria dezvoltare a Rusiei. Fiecare din cele trei entități confederate ar fi mult mai capabile să valorifice potențialul creator local, sugrumat sute de ani de greaua mână birocratică a Moscovei.

O decizie clară din partea Rusiei în favoarea opțiunii europene mai degrabă decât a uneia imperiale ar fi mai probabilă dacă America urmează cu succes al doilea imperativ al politicii sale față de Rusia, și anume: întărirea pluralismului geopolitic predominant în spațiul post-sovietic. O astfel de întărire ar ajuta la descurajarea oricăror tentații imperiale. O Rusie postimperială și orientată către Europa ar trebui de fapt să considere că eforturile americane în acest scop sunt folositoare în consolidarea stabilității regionale și în reducerea posibilității apariției conflictelor de-a lungul noilor sale frontiere sudice, potențial instabile. Dar politica de consolidare a pluralismului geopolitic nu ar trebui condiționată de existența unei bune relații cu Rusia. Este mai degrabă importantă o asigurare în cazul în care o astfel de bună relație nu reușește să se dezvolte, pentru a împiedica reapariția vreunei politici imperialiste ruse realmente amenințătoare.

Rezultă că sprijinul economic și politic pentru cele mai importante dintre noile state independente este parte integrantă dintr-o strategie mai largă pentru Eurasia. Consolidarea unei Ucraine suverane, care între timp se auto-redefinește ca stat central-european și se angajează într-o integrare mai strânsă cu Europa Centrală, este o componentă decisivă a unei astfel de politici, tot așa cum este

realizarea unor relații mai strânse cu state-pivot din punct de vedere strategic precum Azerbaidjanul și Uzbekistanul, în completarea unui efort mai general de a deschide Asia Centrală (în ciuda piedicilor puse de Rusia) spre economia mondială.

Investiții internaționale pe scară largă într-o regiune caspică-central-asiatică din ce în ce mai accesibilă nu ar ajuta numai la consolidarea independenței noilor state de aici, dar, pe termen lung, ar fi și spre binele unei Rusii democratice și postimperiale. Exploatarea intensă a resurselor minerale și de energie ale regiunii ar genera prosperitate, însuflând un mai mare sentiment de stabilitate și securitate în zonă și poate chiar reducând riscurile unor conflicte de tip balcanic. Binefacerile unei dezvoltări regionale accelerate bazate pe investiții din afară ar radia și spre provinciile ruse învecinate, care tind spre subdezvoltare economică. Mai mult, o dată ce noile elite conducătoare din regiune vor înțelege că Rusia agreează integrarea regiunii în economia mondială se vor teme mai puțin de consecințele politice ale unor relații economice strânse cu Rusia. În timp, o Rusie non-imperială ar putea astfel reuși să fie acceptată ca partener economic principal în regiune, deși nu mai este conducătorul imperial al acesteia.

Pentru a susține stabilitatea și independența Caucazului de Sud și Asiei Centrale, America trebuie să fie atentă să nu îndepărteze Turcia și ar trebui să facă tatonări în legătură cu posibilitatea unei îmbunătățiri a relațiilor sale cu Iranul. O Turcie care se simte exclusă din Europa, căreia a căutat să i se alăture, va deveni o Turcie mai islamică, foarte probabil să voteze contra lărgirii NATO de necaz și mai puțin probabil să coopereze cu Occidentul în efortul de a stabili și de a integra o Asie Centrală laică în comunitatea mondială.

În consecință, America ar trebui să-și folosească influența în Europa pentru a încuraja eventuala admitere a Turciei în UE și ar trebui să-și facă un punct important din tratarea Turciei ca stat european — cu condiția ca politica internă a Turciei să nu ia o întorsătură dramatică în direcția islamismului. Consultări periodice cu Ankara asupra viitorului bazinului Mării Caspice și Asiei Centrale ar da Turciei un sentiment de parteneriat strategic cu SUA. America ar trebui, de asemenea, să sprijine puternic dorința Turciei ca o conductă

de petrol de la Baku, în Azerbaidjan, până la Ceyhan pe țărmul turcesc al Mediteranei să servească drept important mijloc de exportare a surselor de energie din bazinul Mării Caspice.

În plus, nu este în interesul Americii perpetuarea ostilității dintre ea și Iran. Orice eventuală reconciliere ar trebui să se bazeze pe recunoașterea unui interes strategic mutual în stabilizarea a ceea ce, actualmente, este o vecinătate regională foarte schimbătoare din punctul de vedere al Iranului. Este clar că orice astfel de reconciliere trebuie să fie urmărită de ambele părți, și nu este o favoare oferită de una din părți celeilalte. Un Iran puternic, chiar motivat religios, dar nu fanatic anti-occidental este în interesul Statelor Unite, și, în ultimă instanță chiar elita politică iraniană ar putea admite această realitate. Între timp, interesele americane pe termen lung în Eurasia ar fi mai bine servite prin abandonarea actualelor obiecții ale SUA față de cooperarea economică mai strânsă între Turcia și Iran, mai ales în construirea de noi conducte de petrol, și, de asemenea, față de noi legături între Iran, Azerbaidjan și Turkmenistan. Participarea americană pe termen lung la finanțarea unor astfel de proiecte ar fi, de fapt, și în interesul Americii².

Posibilul rol al Indiei trebuie și el pus în valoare, deși ea este acum un actor relativ pasiv pe scena Eurasiei. India este înfrântă geopolitic de coaliția dintre China și Pakistan, iar o Rusie slabă nu îi poate oferi sprijinul politic furnizat altădată de Uniunea Sovietică. Totuși, supraviețuirea democrației sale este importantă prin aceea că simpla ei existență combate mai bine decât tomuri de dezbateri academice ideea că drepturile omului și democratice sunt o manifestare parohial-occidentală. India dovedește că antidemocratiile

² Este indicat să cităm aici sfatul înțelept oferit de colegul meu de la CSIS, Anthony H. Cordesman (în dizertația sa *The American Threat to United States*, februarie 1997, p. 16, susținută la *Army War College*), care a avertizat împotriva predilecției americane de a demoniza chestiuni și chiar națiuni. Așa cum a spus el: „Iranul, Irakul și Libia sunt cazuri pe care SUA le-a considerat regimuri ostile, pe drept, dar a stabilit pericolele și le-a «demonizat», fără să expună vreo miză aplicabilă, pe termen mediu sau lung, pentru strategia sa. Diriguitorii politici ai SUA nu pot spera să izoleze complet aceste state și nu are nici un sens să le trateze pe toate ca fiind la fel de «sălbatic» sau «teroriste». Statele Unite trăiesc într-o lume cenușie din punct de vedere moral și nu pot reuși încercând să o facă albă sau neagră”.

„valori asiatice“ propagate de reprezentanți din Singapore până în China sunt pur și simplu antidemocratice, dar nu neapărat caracteristice Asiei. Mai mult decât atât, eșecul Indiei ar fi o lovitură dată perspectivelor democratice și ar îndepărta de pe scenă o putere care contribuie la un mai mare echilibru în Asia, dată fiind, mai ales, ascensiunea Chinei spre întâietate geopolitică. Deci, o angajare progresivă a Indiei în discuții asupra stabilității regionale, în special asupra viitorului Asiei Centrale, devine oportună, ca să nu mai vorbim de promovarea unor legături bilaterale mai directe între structurile de apărare americane și indiene.

În Eurasia, pluralismul geopolitic ca întreg nu va putea fi niciodată atins și nici nu va fi stabil în absența unei profunde înțelegeri strategice între America și China. Reiese că o politică de angajare a Chinei într-un dialog strategic serios, eventual un efort din trei direcții care să implice și Japonia, este primul pas necesar pe calea sporirii interesului Chinei față de o punere de acord cu America care să reflecte interesele geopolitice respective (mai ales în Asia Centrală și de Nord-Est) pe care cele două țări le împărtășesc în comun. Ceea ce ar folosi, de asemenea, Americii pentru a elimina orice îndoială în privința angajamentului său față de o singură Chină politică, în afara cazului în care chestiunea Taiwanului se precipită și se înrăutățește, mai ales după absorbția Hong Kong-ului de către China. Mai mult, este în interesul Chinei ca această includere să fie o demonstrație încununată de succes a principiului conform căruia chiar și o Chină Mare poate tolera și păstra o diversitate crescută în rânduiala politicii sale interne.

În vreme ce — așa cum am argumentat în capitolele 4 și 6 — orice eventuală coaliție chino-ruso-iraniană împotriva Americii nu va trece dincolo de vreo atitudine tactică ocazională, este important ca SUA să trateze cu China de o așa manieră, încât Beijingul să nu se îndrepte spre această coaliție. În orice astfel de alianță „antihemonică“, China ar fi cea mai puternică, cea mai dinamică, și deci elementul central. O astfel de coaliție ar putea apărea doar în jurul unei Chine nemulțumite, frustrate și ostile. Nici Rusia și nici Iranul nu dispun de mijloacele necesare pentru a deveni punctul central de atracție pentru o asemenea coaliție.

Un dialog strategic americano-chinez privind zonele pe care amândouă țările doresc să le vadă eliberate de sub dominația altor țări ce aspiră să devină hegemoni este de aceea imperativ. Dar ca să progreseze, dialogul ar trebui să fie susținut și serios. În decursul lui, chestiunile contencioase referitoare la Taiwan sau chiar la drepturile omului ar putea fi abordate mai convingător. Într-adevăr, se poate sublinia în mod destul de credibil că problema liberalizării interne a Chinei nu este o chestiune chineză pur internă, deoarece numai o Chină prosperă și pe cale de democratizare are o șansă să-și atragă Taiwanul în mod pașnic. Orice încercare de reunificare forțată nu numai că ar pune în pericol relația dintre China și America, dar ar și genera, inevitabil, consecințe adverse pentru capacitatea Chinei de a atrage capital străin și de a-și susține dezvoltarea. Propriile aspirații ale Chinei la superioritate regională și la un statut mondial ar fi astfel sacrificate.

Deși China devine o putere dominantă în regiune, este puțin probabil ca ea să devină o putere mondială mult timp de acum încolo (din motivele expuse în capitolul 6) — dar temerile paranoice față de China ca putere mondială generează în China megalomanie, în vreme ce devin, probabil, și sursa unei profeții realizabile în sine a intensificării ostilității dintre America și China. În consecință, China nu ar trebui să fie nici înfrânată, nici îmblânzită. Ea ar trebui să fie tratată cu respect, ca cel mai mare stat în curs de dezvoltare din lume, și — cel puțin până acum — unul cu destul succes. Rolul său geopolitic nu numai în Orientul Îndepărtat, ci și în toată Eurasia ar putea crește și el. De aceea, ar fi logică cooptarea Chinei în *summit*-ul anual la vârf al Grupului celor 7, cele mai dezvoltate țări din lume, mai ales că includerea Rusiei a extins atenția reuniunii la vârf de la probleme economice la cele politice.

De vreme ce China devine din ce în ce mai integrată în sistemul mondial și deci mai puțin capabilă și înclinată să-și exploateze superioritatea regională într-o manieră politică obtuză, rezultă că, de fapt, apariția unei sfere chineze de deferență în zone de interes istoric pentru China poate deveni parte dintr-o structură eurasiatică de acomodare geopolitică. Evoluția unei Corei unificate spre o astfel de sferă depinde mult de nivelul reconcilierii dintre Japonia și Coreea (pe care America ar trebui s-o încurajeze mai activ), dar, în

orice caz, este puțin probabilă reunificarea Coreii fără o punere de acord cu China.

La un moment dat, o Chină Mare va face inevitabil presiuni pentru o rezolvare a problemei Taiwanului, dar gradul de includere a Chinei într-o rețea de legături economice și politice internaționale din ce în ce mai solide ar putea, de asemenea, avea un impact pozitiv asupra naturii politicii interne a Chinei. Dacă includerea Hong Kong-ului de către China se dovedește a nu fi represivă, formula lui Deng pentru Taiwan, „o singură țară, două sisteme” s-ar putea redefini ca „o singură țară, mai multe sisteme”. Aceasta ar putea face reunificarea mai acceptabilă pentru părțile implicate — ceea ce întârșește din nou ideea că fără o evoluție politică a Chinei înseși, o reconstituire pașnică a unei Chine unice nu va fi posibilă.

În orice caz, din motive istorice, precum și geopolitice, China ar trebui să considere America aliatul său natural. Spre deosebire de Japonia sau Rusia, America nu a avut pretenții teritoriale față de China; și, spre deosebire de Marea Britanie, nu a umilit niciodată China. Mai mult, fără un consens strategic viabil cu America, China este puțin probabil să fie capabilă să continue să atragă investiții străine masive atât de necesare creșterii sale economice, cât și dobândirii întâietății regionale. Din același motiv, fără o punere de acord strategică între America și China ca ancoră orientală a implicării Americii în Eurasia, America nu va avea o geostrategie pentru Asia continentală; iar fără o geostrategie pentru Asia continentală, America nu va avea o geostrategie pentru Eurasia. Astfel, pentru America, puterea regională a Chinei, cooptată într-un cadru mai larg de cooperare internațională, poate fi un atu geostrategic de importanță vitală în asigurarea stabilității Eurasiei — în această privință la fel de important ca Europa și mult mai cu greutate decât Japonia.

Dar, spre deosebire de situația Europei, un cap de pod democratic în zona continentală orientală nu va apărea curând. Ceea ce face să fie cu atât mai important ca eforturile Americii de a cultiva o relație strategică mereu mai profundă cu China să se bazeze pe recunoașterea neechivocă a faptului că o Japonie democratică și cu succes economic este pentru America partenerul numărul unu în Pacific și partenerul-cheie în lume. Deși Japonia nu poate deveni o putere asiatică dominantă regional, dată fiind puternica aversiune

pe care o provoacă în regiune, ea poate deveni o putere internațională de prim rang. Tokyo își poate făuri un rol influent la nivel mondial prin cooperarea strânsă cu SUA în ceea ce s-ar putea numi noua agendă de preocupări mondiale, evitând în același timp orice efort inutil și potențial contraproductiv de a deveni putere regională. Astfel, sarcina diplomației americane ar trebui să fie aceea de a ghida Japonia în această direcție. Un acord de liber schimb între America și Japonia, creând un spațiu economic comun, ar întări legătura dintre cele două țări și ar promova acest scop, de aceea utilitatea acestui acord ar trebui examinată împreună.

Printr-o strânsă relație geopolitică cu Japonia, America va reuși într-un mod mai sigur să înlănească aspirațiile regionale ale Chinei, opunându-se în același timp manifestărilor sale mai despotice. Numai pe această bază poate izbuti o punere de acord în trei direcții — care presupune putere mondială a Americii, întâietate regională a Chinei și conducere internațională a Japoniei. Dar această largă punere de acord geostrategică ar putea fi subminată de o imprudentă extindere a cooperării militare americano-japoneze. Rolul principal al Japoniei nu ar trebui să fie de portavion imposibil de doborât al Americii în Orientul Îndepărtat, iar Japonia nu trebuie să fie principalul partener militar asiatic al Americii sau o posibilă putere regională asiatică. Eforturile prost direcționate pentru a promova vreunul din scopurile de mai sus ar face doar să separe complet America de Asia continentală, să anuleze perspectivele realizării unui consens strategic cu China și astfel să zădărnicească sarcina Americii de a consolida un pluralism geopolitic stabil în întreaga Eurasie.

UN SISTEM DE SECURITATE TRANS-EURASIATIC

Stabilitatea pluralismului geopolitic al Eurasiei, care să preîntâmpine apariția unei puteri dominante unice, ar fi întărită de apariția în cele din urmă, poate pe la începutul secolului următor, a unui Sistem de Securitate Trans-Eurasiatic (TESS) Un asemenea acord de securitate transcontinental ar trebui să includă un extins NATO — și legat de Rusia printr-un acord de cooperare — China și Japonia (încă legată de SUA prin tratatul bilateral de securitate).

Dar pentru a ajunge aici, NATO trebuie mai întâi să se extindă și să angajeze Rusia într-un cadru regional mai larg de cooperare în domeniul securității. În plus, americanii și japonezii trebuie să se consulte și să colaboreze strâns pentru a pune în mișcare un dialog politic și de securitate triunghiular, în Extremul Orient, care să angajeze China. Dialogul tripartit de securitate americano-japono-chinez ar putea, eventual, implica mai mulți participanți din Asia și, mai târziu, un dialog între ei și Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa. La rândul său, acest dialog ar putea netezi calea pentru o serie de consfătuiri cu toate statele europene și asiatice, începând astfel procesul de instituționalizare a unui sistem de securitate transcontinental.

În timp, ar putea începe să capete contur o structură mai formală, stimulând apariția unui Sistem de Securitate Trans-Eurasiatic care, pentru prima oară, ar cuprinde întreg continentul. Formarea acestui sistem — definirea conținutului său și apoi instituționalizarea lui — ar putea deveni cea mai importantă inițiativă arhitecturală din deceniul următor, o dată ce politicile evidențiate mai devreme vor fi creat pre-condițiile necesare. Un asemenea larg cadru transcontinental de securitate ar putea cuprinde și un comitet permanent de securitate, compus din entitățile eurasiatice cele mai importante, în vederea întăririi capacității TESS de a promova cooperarea efectivă în chestiuni hotărâtoare pentru stabilitatea mondială. America, Europa, China, Japonia, o Rusie confederată, India și poate alte țări ar putea, împreună, servi drept nucleu pentru un asemenea sistem transcontinental mai structurat. Eventuala apariție a TESS ar putea treptat degreva America de o parte din povara ei, prelungind în același timp rolul său decisiv de stabilizator și arbitru al Eurasiei.

DUPĂ ULTIMA SUPERPUTERE MONDIALĂ

Pe termen lung, politica mondială trebuie să devină din ce în ce mai nefavorabilă concentrării de putere hegemonică în mâinile unui singur stat. Astfel, America este nu numai prima și singura superputere cu adevărat mondială, ci și, probabil, ultima.

Aceasta se întâmplă nu numai pentru că statele-națiuni devin treptat din ce în ce mai permeabile, ci și pentru că noțiunea de putere devine mai difuză, mai divizată și mai puțin limitată de granițele naționale. Este posibil ca și puterea economică să devină mai dispersată. În următorii ani, probabil, nici o putere nu va atinge nivelul de aproximativ 30% din PIB-ul mondial pe care America l-a menținut aproape de-a lungul întregului secol al XX-lea, ca să nu mai vorbim de acel 50% atins în 1945. Unele estimări sugerează că pe la sfârșitul acestui deceniu America încă va mai deține 20% din PIB-ul mondial, scăzând, probabil, la aproximativ 10–15% prin anul 2020, în vreme ce alte puteri — Europa, China, Japonia — se vor apropia mai mult sau mai puțin de nivelul Americii. Dar preponderența economică mondială a unei singure entități, de genul celei atinse de America în decursul acestui secol, este puțin probabilă, ceea ce va avea evidente consecințe militare și politice de mare răsunet.

Mai mult, însuși caracterul multinațional și excepțional al societății americane a făcut ca Americii să-i fie mai lesne să-și universalizeze hegemonia, fără ca ea să pară a fi una strict națională. De exemplu, un efort din partea Chinei de a atinge supremația mondială ar fi inevitabil privit de ceilalți ca încercare de a impune o hegemonie națională. Mai simplu spus, oricine poate deveni american, dar numai un chinez poate fi chinez — ceea ce plasează o barieră suplimentară și importantă în calea oricărei hegemonii mondiale esențialmente naționale.

În consecință, o dată ce supremația Americii va începe să pălească, este puțin probabil ca actuala ei dominație mondială să fie reluată de singur stat. Astfel, întrebarea-cheie este „Ce va lăsa America lumii ca moștenire durabilă a supremației sale?”

Răspunsul depinde parțial de cât de mult va mai dura această supremație și de cât de energic va crea America un cadru de parteneriate-cheie de putere care, în timp, pot fi instituționalizate mai formal. De fapt, intervalul în care America va avea ocazia istorică de a-și exploata în mod constructiv puterea mondială s-ar putea dovedi relativ scurt, din motive interne și externe. O democrație autentic populistă nu a atins niciodată până acum supremația internațională. Urmărirea puterii și mai ales costurile economice și

sacrificiile umane pe care exercitarea unei astfel de puteri le reclamă deseori nu sunt în general de natură să se împace cu înclinațiile democratice. Democratizarea este neprielnică mobilizării imperiale.

Într-adevăr, factorul nesigur cel mai periculos privind viitorul ar putea foarte bine fi acela dacă America ar deveni prima superputere incapabilă sau nedoritoare de a-și exercita puterea. Ar putea ea deveni o putere mondială incapabilă? Sondajele de opinie arată că doar o modestă minoritate (13%) dintre americani sunt în favoarea ideii că, „în calitate de unică superputere, SUA ar trebui să continue a fi liderul mondial cel mai important în rezolvarea problemelor internaționale“. O copleșitoare majoritate (74%) preferă ca America „să-și îndeplinească porția sa cinstită în rezolvarea problemelor internaționale împreună cu alte țări“³.

Mai mult, deoarece America devine o societate din ce în ce mai multiculturală, îi va fi poate și mai greu să realizeze un consens în chestiuni de politică externă, cu excepția cazului unei amenințări externe directe, cu adevărat masive și larg percepute ca atare. Un astfel de consens a existat, în general, pe tot parcursul celui de al doilea război mondial. Dar el își avea rădăcinile nu numai în valorile democratice profund împărtășite pe care publicul le simțea amenințate, dar și într-o afinitate etnică și culturală față de victimele predominant europene ale totalitarismului ostil.

În absența unei provocări externe comparabile, s-ar putea ca societății americane să-i fie mult mai greu să ajungă la un acord cu privire la politici externe ce nu pot fi direct legate de convingeri esențiale și simpatii cultural-etnice larg împărtășite și care mai necesită încă un angajament imperial de durată și uneori costisitor. La drept vorbind, două perspective extrem de diferite asupra consecințelor victoriei istorice a Americii în Războiul Rece ar putea fi mai atrăgătoare din punct de vedere politic: pe de o parte, perspectiva

³ *An Emerging Consensus — A Study of American Public Attitudes on America's Role in the World* (College Park: Centrul de Studii Internaționale și de Securitate de la Universitatea din Maryland, iulie 1996). Este demn de observat, și chiar în continuarea celor de mai sus, că studii realizate de același centru la începutul lui 1997 (cercetător principal: Steven Kull) au arătat că o considerabilă majoritate este în favoarea extinderii NATO (62% pentru, dintre care 27% hotărât pentru; și doar 29% împotriva, dintre care 14% hotărât contra).

că sfârșitul Războiului Rece justifică o reducere importantă a angajării mondiale a Americii, indiferent de consecințele asupra statului său mondial; și pe de alta, înțelegerea faptului că a sosit timpul unui multilateralism internațional autentic, către care America ar trebui chiar să cedeze o parte din suveranitatea sa. Amândouă aceste extreme pretind loialitatea unor grupuri din electorat.

Mai general, schimbările culturale din America s-ar putea să nu fie nici ele propice exercitării susținute, în străinătate, a unei puteri imperiale autentice. Această exercitare necesită un înalt grad de motivare dogmatică, angajare intelectuală, mândrie patriotică. Dar cultura dominantă în țară s-a fixat din ce în ce mai mult pe divertismentul de masă, puternic dominată de teme de evadare din social și de hedonism personal. Efectul cumulat a făcut din ce în ce mai dificilă mobilizarea consensului politic necesar pentru poziția conducătoare în străinătate a Americii, o poziție susținută și uneori costisitoare. Mijloacele de comunicare în masă au jucat un rol deosebit de important în această privință, generând o puternică repulsie față de orice folosire selectivă a forței ce atrage după sine morți și răniți, fie oricât de puțini.

În plus, atât Americii, cât și Europei Occidentale le-a fost foarte greu să se adapteze consecințelor culturale ale hedonismului social și cu pierderea dramatică a locului central ocupat în societate de valorile bazate pe religie. (În această privință, sunt izbitoare paralelele cu declinul sistemelor imperiale prezentate sumar în Capitolul I.) Criza culturală ce a rezultat a fost dublată de răspândirea drogurilor și, mai ales în America, de legătura ei cu chestiunea rasială. În sfârșit, rata creșterii economice nu mai poate ține pasul cu crescândele pretenții materiale, acestea fiind stimulate de o cultură ce pune mare preț pe consum. Nu am exagera dacă am spune că un sentiment de anxietate istorică, poate chiar de pesimism, a devenit palpabil în segmentele mai culte ale societății occidentale.

Cu aproape cincizeci de ani în urmă, un celebru istoric, Hans Kohn, observând tragica experiență a celor două războaie mondiale și consecințele șubrezoare ale provocării totalitariste era îngrijorat că Vestul ar fi putut deveni „obosit și epuizat“. Într-adevăr, el se temea că „omul secolului al XX-lea

a devenit mai puțin încrezător decât înaintașul său din secolul precedent. El a fost martorul puterilor întunecate ale istoriei prin propria sa experiență. Lucruri ce păreau de domeniul trecutului au reapărut: credință fanatică, lideri infailibili, sclavie și masacre, dezrădăcinarea unor populații întregi, cruzime și barbarie⁴.

Această lipsă de încredere s-a accentuat prin vasta dezamăgire față de consecințele sfârșitului Războiului Rece. În locul unei „noi ordini mondiale“ bazate pe consens și armonie, „lucrurile care păreau să aparțină trecutului“ au devenit deodată viitorul. Deși conflictele etnic-naționale nu mai prezintă riscul unui război important, ele amenință totuși pacea în părți importante ale globului. Astfel, războiul nu va fi scos din uz prea curând. Fiindcă națiunile mai bogate sunt constrânse de înalta lor capacitate tehnologică de autodistrugere, ca și de propriile interese, s-ar putea ca războiul să fi devenit un lux pe care numai popoarele sărace ale acestei lumi și-l pot permite. În viitorul previzibil, cele două treimi sărăcite ale omenirii s-ar putea să nu fie motivate de constrângerile celor privilegiați.

Este, de asemenea, demn de observat că actele de terorism și conflictele internaționale s-au lipsit până acum — în mod remarcabil — de folosirea oricăror arme de distrugere în masă. Cât timp va dura această auto-constrângere este, în mod inerent, imposibil de prevăzut, dar crescândă disponibilitate, nu numai din partea statelor, ci și a grupurilor organizate, de abținere de la folosirea mijloacelor provocatoare de victime în masă — prin folosirea armelor nucleare sau bacteriologice — crește și ea inevitabil probabilitatea folosirii lor.

Pe scurt, America, în calitate de primă putere a lumii, se confruntă cu un interval foarte îngust de ocazii istorice. Momentul actual de relativă pace mondială s-ar putea să fie scurt. Această perspectivă subliniază nevoia urgentă a unei angajări americane în lume care să se concentreze în mod deliberat pe întărirea stabilității geopolitice internaționale, iar acest lucru este capabil să reînvie în Occident un sentiment de optimism istoric. Acest optimism reclamă

⁴ Hans Kohn, *The Twentieth Century* (New York, 1949), p. 53.

capacitatea demonstrată de a face față simultan provocărilor sociale interne și geopolitice externe.

Dar reînvierea optimismului occidental și universalismul valorilor occidentale nu depind doar de America și de Europa. Japonia și India demonstrează că ideea despre drepturile omului și aceea privind locul central pe care trebuie să-l ocupe experimentul democratic pot fi la fel de valabile și în decoruri asiatice, atât foarte dezvoltate, cât și în curs de dezvoltare. Continuul succes democratic al Indiei și Japoniei este și el, de aceea, de enormă importanță în susținerea unei perspective mai încrezătoare privind viitoarea configurație politică a globului. Într-adevăr, experiența lor, ca și acelea ale Coreii de Sud și Taiwanului sugerează că economia în continuă creștere a Chinei, asociată cu presiuni din afară în direcția operării unor schimbări generate de o mai mare angajare internațională, ar putea duce la democratizarea progresivă a sistemului chinez.

A rezolva aceste provocări este povara Americii, ca și responsabilitatea sa unică. Dată fiind realitatea democrației americane, un răspuns eficient va necesita realizarea unei înțelegeri publice a continuei importanțe a puterii americane în formarea unui cadru largit de cooperare geopolitică stabilă, care să evite anarhia mondială și să amâne cu succes apariția provocării unei noi puteri.

Aceste două țeluri — evitarea anarhiei mondiale și împiedicarea apariției unui rival în ce privește puterea — sunt inseparabile din perspectiva definiției pe termen lung a scopului angajării mondiale a Americii, și anume acela de realizare a unui cadru durabil de cooperare geopolitică mondială.

Din nefericire, până acum, eforturile de a formula un nou obiectiv principal de urmărit în toată lumea, de către SUA, după sfârșitul Războiului Rece, au fost unidimensionale. Ele nu au reușit să lege nevoia de îmbunătățire a condiției umane cu imperativul păstrării locului central al puterii americane în viața internațională. Mai multe asemenea încercări recente pot fi identificate. În primii doi ani ai administrației Clinton, susținătorii „multilateralismului hotărât” nu au luat suficient în considerație realitățile fundamentale de putere contemporană. Mai târziu, accentuarea, în alternativă, a ideii că America ar trebui să se concentreze pe o mondială „lărgire democratică” nu a luat în considerație, în mod adecvat, continua

importantă, pentru America, a menținerii stabilității pe glob sau chiar a promovării unor relații de putere avantajoase, dar, din păcate, nu „democratice“, ca de pildă cu China.

Ca prioritate principală a SUA, unele interese, de aproape concentrată atenția asupra lor, au fost și mai puțin satisfăcătoare, cum ar fi concentrarea asupra eliminării nedreptății ce domină în distribuirea mondială a bogăției, asupra realizării unui „parteneriat strategic avansat“ special cu Rusia sau asupra limitării proliferării armelor. Alte alternative — protejarea mediului înconjurător sau, și mai cu greutate, combaterea războaielor locale — au tins și ele la ignorarea realităților fundamentale de putere mondială. Ca urmare, nici una din formulările de mai sus nu a exprimat pe deplin necesitatea de a crea o minimă stabilitate geopolitică mondială ca bază esențială pentru simultana prelungire a hegemoniei americane și evitarea eficientă a anarhiei internaționale.

Pe scurt, scopul politicii SUA trebuie să fie, fără nici o scuză, dublu: să prelungească propria poziție dominantă a Americii pentru cel puțin încă o generație, preferabil, și mai mult; și să creeze un cadru geopolitic capabil să absoarbă inevitabilele șocuri și tensiuni implicate de schimbările socio-politice și care, în același timp, să devină nucleul geopolitic de responsabilitate comună în vederea administrării pașnice a problemelor mondiale. O etapă prelungită de cooperare, extinsă treptat, cu principalii parteneri eurasiatici, stimulați și arbitrați de America, poate contribui și la crearea precondițiilor pentru o eventuală îmbunătățire a structurilor existente ale ONU, din ce în ce mai depășite. O nouă distribuție a responsabilităților și privilegiilor poate atunci lua în considerare realitățile modificate de putere mondială, atât de diferite față de cele din 1945.

Aceste eforturi vor avea în plus avantajul istoric de a beneficia de noua rețea de legături mondiale care crește exponențial în afara sistemului tradițional al statelor-națiuni. Această rețea — țesută de corporații multinaționale, ONG-uri (organizații non-guvernamentale, multe dintre ele cu un caracter transnațional) și de comunități științifice, și întărită de Internet — creează deja un sistem mondial neoficial, care, în mod inerent, este propice cooperării mondiale atotcuprinzătoare și mai instituționalizată.

În decursul următoarelor decenii, o structură funcțională de cooperare mondială, bazată pe realitățile geopolitice, ar putea astfel să apară și să-și asume treptat rolul actualului „regent” al lumii, care pentru moment și-a asumat povara responsabilității față de stabilitatea și pacea lumii. Succesul geostrategic în această cauză ar reprezenta o moștenire bună de pe urma rolului Americii nu numai ca prima, dar și ultima cu adevărat superputere globală.

Tiparul executat la Regia Autonomă „Monitorul Oficial”

Ultimul deceniu al secolului al XX-lea a fost martorul unor răsturnări dramatice în politica mondială. Pentru prima oară în istorie, o putere noneurasiatică s-a impus nu numai ca principal arbitru în relațiile de putere din Eurasia, dar și ca putere supremă în lume. Destrămarea Uniunii Sovietice a fost ultima treaptă în ascensiunea rapidă a unei țări din emisfera vestică – Statele Unite ale Americii – ca singura și, de fapt, prima putere cu adevărat globală. Cu toate acestea, Eurasia își păstrează importanța geopolitică. Prin urmare, problema modului în care America, angajată la scară planetară, poate face față complexelor relații de putere din Eurasia rămâne fundamentală pentru capacitatea ei de a-și exercita supremația mondială. Obiectivul principal al politicii americane ar putea fi benefic și vizionar: modelarea unei comunități mondiale cu adevărat cooperante, în conformitate cu tendințele pe termen lung și cu interesele fundamentale ale omenirii. De aceea, scopul cărții este formularea unei geostrategii cuprinzătoare și integrale pentru Eurasia.

